Lekker lezen!

Een onderzoek naar het aanpassen van romans teneinde het leesplezier van mensen met afasie te vergroten.

Zuyd Hogeschool

Faculteit Gezondheid & Techniek

Opleiding logopedie

Studenten: Loes van de Velde (0959162)

Daphne Wilms (1026321)

Interne begeleidster: Dr. Ruth Dalemans

Tweede beoordelaar: Marga Hofman

Afstudeerkring: ICF/ afasie

Studiejaar: 2012-2013

Juni 2013

© Alle rechten voorbehouden.
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm op of enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Zuyd Hogeschool.

Persoonsgegevens

Loes van de Velde (0959162)

loesvdvelde@gmail.com

Daphne Wilms (1026321)

daphne.wilms@hotmail.com

Voorwoord

Voor u ligt de bachelorthesis “Lekker lezen! *Een onderzoek naar het aanpassen van romans teneinde het leesplezier van mensen met afasie te vergroten.*” Deze thesis is geschreven in het kader van ons afstuderen.

Graag willen we iedereen bedanken die ons heeft geholpen bij de totstandkoming van deze thesis. Speciale dank aan alle personen die wij hebben mogen interviewen. Ook gaat onze dank uit naar de medewerkers van afasiesoos Vught, afasiesoos Hoensbroek, afasiesoos Tilburg en activiteitencentrum Kerkrade. Uw medewerking is zeer waardevol geweest.

Daarnaast danken wij onze coach Ruth Dalemans. Zij heeft ons in alle fasen van het onderzoek telkens opnieuw geïnspireerd en van zinvolle feedback voorzien.

Een woord van dank gaat tevens uit naar de tweede beoordelaar van deze bachelorthesis: Marga Hofman.

De periode waarin we hebben gewerkt aan dit onderzoek is voor ons zeer waardevol en inspirerend geweest. Onze hoop is dat vanaf nu deze bachelorthesis als waardevol en inspirerend mag gelden voor anderen.

Loes van de Velde & Daphne Wilms

Inhoudsopgave

Samenvatting 7
1. Inleiding 8
2. Theoretische achtergrond 11
2.1 Afasie 11
2.2 Verloop en prognose 12
2.3 Klassieke indeling 13
2.5.1 ICF en lezen 15
2.6 Comorbiditeit 16
2.7 Lezen met een leesstoornis 17
2.7.1 Leesstoornissen 17
2.7.2 Frontale alexie 18
2.7.3 Temporo-parietale alexie 18
2.7.4 Occipitale alexie 19
2.8 Afasievriendelijk lezen 20
2.8.1 Noodzaak afasievriendelijk lezen 20
3. Methode 21
3.1 Probleemstelling 21
3.2 Vraagstellingen en hypothese 21
3.2.1 Primaire vraagstelling 22
3.2.2 Secundaire vraagstellingen 22
3.2.3 Hypothese 22
3.3 Onderzoek 23
3.3.1 Literatuurstudie 24
3.3.2 Interviews 26
4. Resultaten 34
4.1 Literatuurstudie 34
4.1.1 Publicaties 34
4.1.2 Bevindingen uit de literatuurstudie 39
4.1.3 Bewijskracht 42
4.1.4 Concrete literatuursleutel 43
4.2 Interviews 44
4.2.1 Participanten 44

4.2.3 Resultaten interviews 45
4.2.4 Samenvatting resultaten uit beide interviewvormen 60
5. Conclusie en discussie 65
5.1 Vraagstellingen beantwoord 65
5.1.1 Afasievriendelijkheid gebaseerd op literatuur 66
5.1.2 Afasievriendelijkheid volgens personen met afasie 67
5.1.3 Attitude van personen met afasie ten aanzien van lezen 67
5.1.4 Beantwoorden primaire vraagstelling 68
5.2 Discussie 69
5.2.1 Discussie van methode 69
5.2.2 Implicaties verder onderzoek 72
5.2.3 Implicaties voor het werkveld 72
5.3 Conclusie 73
Bibliografie 74
Bijlagen 81
Bijlage 1. Wervingsmail aan afasiesosen en activiteitencentrum
Bijlage 2. Afasievriendelijke wervingsbrief
Bijlage 3. Topiclijst
Bijlage 4. Voorbeeld gehanteerde A4-vellen tijdens groepsinterviews
Bijlage 5. Systematisch zoekproces
Bijlage 6. Transcripties individuele interviews
Bijlage 7. Transcripties groepsinterviews
Bijlage 8. Codeboom individuele interviews
Bijlage 9. Codeboom groepsinterviews

Samenvatting

Lekker lezen! *Een onderzoek naar het aanpassen van romans teneinde het leesplezier van mensen met afasie te vergroten*

Lees- en schrijfstoornissen doen zich regelmatig voor bij personen met afasie. Na negen maanden heeft 48 procent van de CVA-patiënten moeite met lezen (Hochstenback, Mulder, Limbeek, 1997). Sommige mensen met afasie ervaren de stoornis in het lezen als de meest ernstige handicap van de afasie (afasievereniging Nederland, 2010). Voor deze thesis is kwalitatief onderzoek gedaan naar de wensen van personen met afasie met betrekking tot het lezen van romans. Hiervoor zijn semigestructureerde groepsinterviews en individuele interviews afgenomen bij personen met afasie. Deze interviews geven een breed beeld van de ervaringen en wensen op het gebied van lezen ter ontspanning. De resultaten van dit onderzoek worden samengevoegd met de resultaten van een literatuurstudie naar het afasievriendelijk maken van tekstdocumenten. De combinatie van de literatuurstudie en de kwalitatieve interviews levert een sleutel op die kan worden ingezet bij het aanpassen van romans voor mensen met afasie.

Lezen – afasievriendelijk – romans - kwalitatief onderzoek – aanpassingssleutel

1. Inleiding

Uit een onderzoek van het Huysmans en de Haan naar (de digitalisering van) mediagebruik uit 2010 blijkt dat Nederlanders boven de 12 jaar in 2005 gemiddeld 1,3 uur per week besteedden aan lezen. Onder lezen wordt in dit geval verstaan: het lezen van literaire boeken, romantische en/of spannende boeken, streekromans, sciencefiction, jeugdboeken, strips en informatieve en overige boeken en/of naslagwerken (Huysmans & de Haan, 2010). De groep van personen tussen de 50 en 64 jaar en de groep van 65+ leest op dat moment het meest: respectievelijk gemiddeld 1,7 en 2,3 uur per week. De vijfenzestigplussers zijn de grootste boekenlezers in alle genres (Huysmans, 2010).

In een onderzoek naar de boekenbranche uit 2012 valt te lezen dat één op de vijf Nederlanders dagelijks een boek leest. Slechts 10% van de ondervraagden geeft aan nooit een boek te lezen. De overige 90% van de ruim duizend respondenten leest dus ten minste enkele keren per jaar een boek (Peters & Witte, 2012). Zodoende is lezen voor een groot aantal Nederlanders een regelmatig gebezigde activiteit. Echter, een boek lezen ter ontspanning is niet voor elk mens vanzelfsprekend.

In Nederland hebben rond de 30.000 personen afasie. Afasie is een verworven taalstoornis, veroorzaakt door hersenletsel dat ontstaat nadat de taal reeds verworven is (Zanen, 2002). Ieder jaar worden ongeveer 48.000 personen getroffen door een beroerte, waarvan naar schatting 24 tot 30% afasie krijgt. (Nederlandse hartstichting, 2012). Dit betekent dat er per jaar 11.520 tot 14.400 nieuwe gevallen van afasie optreden.

Een persoon met afasie kan niet meer optimaal over zijn taalvermogen beschikken en zal daardoor communicatieproblemen ondervinden (Bastiaanse, 2010). Het produceren van gesproken taal, het vinden van de juiste woorden of het begrijpen van gesproken taal kunnen na een beroerte problemen geven. Ook de mogelijkheid tot lezen kan op verschillende manieren aangetast zijn. Wanneer lezen wordt veroorzaakt door een beroerte, ook wel CVA genoemd, spreekt men van alexie. Hiermee wordt een leesstoornis bedoeld die op latere leeftijd is verworven (Dharmaperwira-Prins & Maas, 2005).

Personen met afasie hebben meestal meer moeite met schriftelijk dan met mondeling taalgebruik. Dit kan gedeeltelijk verklaard worden vanuit het feit dat zij (evenals gezonde mensen) veel meer ‘ervaring’ hebben met gesproken taal dan met lezen en schrijven.

De oorzaak lijkt veeleer te zijn dat het lezen en schrijven een aantal specifieke vaardigheden vereist, zoals de visuele waarneming en herkenning van de letters bij het lezen en het toepassen van diverse spellingsregels. Deze kunnen als gevolg van een hersenbeschadiging geheel of gedeeltelijk verloren gaan (Bastiaanse, 2010).

Veel voorkomende problemen bij het lezen zijn het niet kunnen inprenten en onthouden van informatie of het oproepen ervan (Berg, 1997). Ook het volgen van verschillende verhaallijnen en het kwijtraken van de goede leesregel kunnen een probleem zijn (Lankvelt, 2004).

Sommige mensen met afasie ervaren de stoornis in het lezen als de ernstigste handicap van de afasie (Afasievereniging Nederland, 2010).

Voor een persoon getroffen door afasie, kan het zeer lastig zijn dat hij zijn geliefde roman(s) niet meer kan lezen, de nieuwste bestsellers niet meer of slechts met zeer veel moeite, kan verslinden (Klimas, 2003). Uit onderstaand citaat blijkt dat het voor mensen met afasie extreem moeilijk kan zijn om niet meer te kunnen lezen zoals ze dat voorheen hebben gedaan:

> *"Een paar weken na de operatie pakte ik weer een krant. Ik wilde gaan lezen, maar er was niks. Gebruld heb ik na die ontdekking dat ik niet meer kon lezen en nog lange tijd daarna. Ik viel als het ware in een groot gat en kon alleen maar denken in termen van lezen, alle herinneringen leken uit herinneringen met letters, woorden, boeken te bestaan. Het was erger dan de lichamelijke pijn, erger dan alles wat ik ooit in mijn leven had meegemaakt. (…) In die maanden heb ik geleerd wat eenzaamheid is."*
> *(Mw. de Heer, www.afasie.nl, 2012).*

Bovenstaand citaat geeft aan wat voor impact het kan hebben op het moment dat men een voorheen graag uitgevoerde activiteit als lezen niet meer kan uitvoeren.

In dit afstudeeronderzoek staat de volgende vraag centraal: 'Hoe kunnen romans worden aangepast teneinde het leesplezier van mensen met afasie te vergroten?' In het hoofdstuk *Methode* wordt verder uitgewerkt hoe het antwoord op deze vraagstelling gerealiseerd zal worden.

Getracht wordt te bewerkstelligen dat romans afasievriendelijk gemaakt kunnen worden en ervoor te zorgen dat een zo groot mogelijke groep personen met afasie weer volop kan genieten van het lezen. Onder 'afasievriendelijk' wordt verstaan: toegankelijk voor mensen met afasie. Toegankelijkheid wordt vaak geïnterpreteerd in termen van fysieke toegankelijkheid. De meeste mensen denken bij toegankelijkheid aan aanpassingen die ze in het dagelijkse leven vaak

tegenkomen, zoals auditieve signalen aan oversteekplaatsen voor voetgangers, een helling voor rolstoelgebruikers bij gebouwen of braillenummers in liften (Worrall et al., 2005). Voor personen met afasie is het niet de fysieke toegankelijkheid, maar de communicatieve toegankelijkheid die de grootste barrière vormt. Een afasievriendelijke roman is dus een roman die toegankelijk is voor mensen met afasie. 'Vriendelijk' op het einde van een woord kan men definiëren als 'geschikt voor bepaalde mensen om te gebruiken (Vivijs A. & Witteman L., 2007).

Om ervoor te zorgen dat mensen met afasie weer kunnen lezen en hun leesplezier terug kunnen krijgen, is het doel van deze thesis een 'aanpassingssleutel' te ontwikkelen. Met deze aanpassingssleutel zal getracht worden een basisdocument op te bouwen van waaruit bestaande romans gemakkelijk kunnen worden aangepast aan de wensen van personen met afasie, hoe uiteenlopend ook.

2. Theoretische achtergrond

In dit hoofdstuk wordt de theoretische achtergrond beschreven. Er wordt onder andere ingegaan op de verschillende vormen van leesstoornissen die zich kunnen voordoen als gevolg van hersenletsel en de leesstoornis wordt geplaatst in het taalverwerkingsmodel en de ICF.

2.1 Afasie

Om verwarring te voorkomen wordt in deze thesis uitgegaan van één vaste definitie van afasie, namelijk die van Dharmaperwira-Prins (2005).:

> *"Afasie is een verworven taalstoornis, veroorzaakt door hersenletsel, waarbij het begrijpen en het uiten van gesproken en geschreven taal gestoord is."*

Afasie is een stoornis die kan ontstaan wanneer een persoon een vorm van hersenletsel heeft opgelopen (Afasievereniging, 2012). 75% Van de personen die getroffen worden door hersenletsel, is vijfenzestig jaar of ouder (Bots, 2006). Er zijn meerdere oorzaken waardoor een persoon hersenletsel kan oplopen.

Wanneer er een storing is in de bloedvoorziening van de hersenen spreekt men van een beroerte, ook wel CVA (cerebro vasculair accident genoemd. In ongeveer 85% van de gevallen waarin sprake is van afasie, is een CVA de oorzaak (Wehmeyer M., Grötzbach H., 2006).

Oorzaak	**Percentage**
CVA	85%
Trauma	10%
Tumor/ ontsteking	5%

Fig. 2.1 Oorzaken en percentages hersenbeschadiging (Wehmeyer & Grötzbach, 2006)

Een tweede voorkomende oorzaak van afasie is traumatisch hersenletsel. In ongeveer 10% van de afasiegevallen is er sprake van een hersentrauma (Wehmeyer M., Grötzbach H., 2006). In het geval van een hersentrauma is sprake van beschadiging van de hersenen van buitenaf. Bijvoorbeeld wanneer sprake is van een ernstige hoofdwond. Een tumor kan de oorzaak voor het ontstaan van afasie zijn wanneer deze op weefsel drukt dat verantwoordelijk is voor taal.

Een andere mogelijke oorzaak voor het ontstaan van afasie, is een ontsteking van het hersenvlies (meningitis) of de hersenen (encefalitis). Tumoren of ontstekingen zijn de minst voorkomende oorzaken van afasie en zijn samen verantwoordelijk voor zo'n 5% van de gevallen waarin afasie is ontstaan (Bastiaanse, 2010).

2.2 Verloop en prognose

Qua tijdfasering na een CVA onderscheidt men verschillende fasen namelijk: de acute fase, de sub-acute fase en de chronische fase. De fasen worden in de volgende paragrafen beschreven:

2.2.1 Acute fase

De acute fase is de fase van het moment van het CVA tot aan het moment waarop de patiënt neurologisch gezien weer in stabiele toestand verkeert. Dit kan enkele dagen of enkele weken duren. In deze periode kan al wel therapie worden gegeven maar onderzoek heeft aangetoond dat de effecten van stoornisgerichte taaltherapie en algemene communicatietherapie niet van elkaar verschillen (de Jong-Hagelstein et al, 2009).

2.2.3 Sub-acute fase

In de sub-acute fase vindt over het algemeen het meeste spontane herstel plaats (zowel van afasie als andere stoornissen) en begint de uitgebreide diagnostiek. Aan de hand van de gestelde diagnose is het van belang dat er therapie plaatsvindt die gericht is op het herstel van de beschadigde functies. De subacute fase vindt 1 tot 3 maanden na de hersenbeschadiging plaats (Bastiaanse, 2010). Na ongeveer zes maanden is de periode waarin het meeste spontane herstel plaatsvindt verstreken en spreekt men van de chronische fase.

2.2.4 Chronische fase

In deze fase wordt de patiënt geleerd de resterende vermogens zo goed mogelijk te leren gebruiken (Brugge, 2008). De chronische fase beslaat de hele periode na de revalidatie. In deze fase treden alle dagelijkse problemen van een beroerte meer op de voorgrond (Patiënten versie richtlijn beroerte, 2008).

De ernst en omvang van afasie zijn afhankelijk van een aantal factoren, zoals de plaats en de ernst van het hersenletsel en het vroegere taalvermogen (Antonius ziekenhuis, 2012). Bij sommige personen met afasie is bijvoorbeeld het grootste gedeelte van het taalbegrip intact, maar wordt bij het vinden van woorden of het bouwen van zinnen ernstige problemen ondervonden. Anderen hebben als gevolg van de afasie een beperkt taalbegrip, praten veel, maar zijn door hun gesprekspartner nauwelijks of helemaal niet te begrijpen (Rietveld, 2005).

2.3 Klassieke indeling

Met behulp van de hoofdsymptomen ‘vloeiendheid’, ‘naspreken’ en ‘taalbegrip’ is het mogelijk om de verschillende afasiesyndromen te classificeren volgens de klassieke indeling (Dharmaperwira-Prins & Maas, 2005).

	Vloeiendheid	**Taalbegrip**	**Nazeggen**
Anomische afasie	+	+	+
Conductie afasie	+	+	-
Transcorticaal sensorische afasie	+	-	+
Wernicke afasie	+	-	-
Transcorticaal motorische afasie	-	+	+
Broca afasie	-	+	-
Gemengde transcorticale afasie	-	-	+
Globale afasie	-	-	-

Fig. 2.2 *Klassieke indeling afasiëen (Dharmaperwira-Prins & Maas, 2005)*

De bovengenoemde klassieke indeling van de afasiesyndromen biedt echter niet altijd duidelijkheid. Het gebruik van deze terminologie kan tot misverstanden leiden omdat de heterogeniteit binnen de syndroomgroepen heel groot is. Toch wordt deze indeling ook nu nog dagelijks gebruikt in de praktijk, in leerboeken en in veel wetenschappelijke publicaties (Günther, 2009). Echter, tegenwoordig kan men aan de hand van de resultaten van tests en modellen de kenmerken van afasie beter beschrijven. Het is van belang een duidelijk beeld te krijgen van de taalstoornis en de daarbij behorende symptomen. Het noemen van een syndroom heeft geen meerwaarde en kan bovendien lijden tot verwarring omdat de diverse symptomen veel overlap kunnen vertonen (Günther, 2009). Aan te raden bij het onderzoeken en beschrijven van de mogelijkheden en beperkingen van mensen met afasie, is gebruik te maken van *model gestuurd onderzoek*. Gebaseerd op de cognitieve neuropsychologie kan men onderzoeken en beschrijven binnen welk deel van het taalsysteem zich een probleem bevindt (Günther, 2009).

Twee van deze modellen zullen hieronder worden beschreven. Eerst het taalverwerkingsmodel: een model dat ingezet kan worden om in kaart te brengen welke routes bij het verwerken en produceren van taal gestoord kunnen zijn. Vervolgens komt het ICF-model aanbod: een classificatiesysteem

waarmee een breed beeld kan worden gevormd van de beperkingen die die cliënt kan ervaren op het gebied van functies, activiteiten en participatie en op welke manier deze elkaar kunnen beïnvloeden.

2.4 Taalverwerkingsmodel

De problemen spreken met het schrijven en begrijpen van taal maar ook met lezen, kunnen in kaart gebracht worden aan de hand van het Ellis en Young taalverwerkingsmodel. Met behulp van onderzoeksgegevens en het Ellis en Young-model kan bekeken worden welke routes en modules binnen het model gestoord kunnen zijn (Günther, 2009).

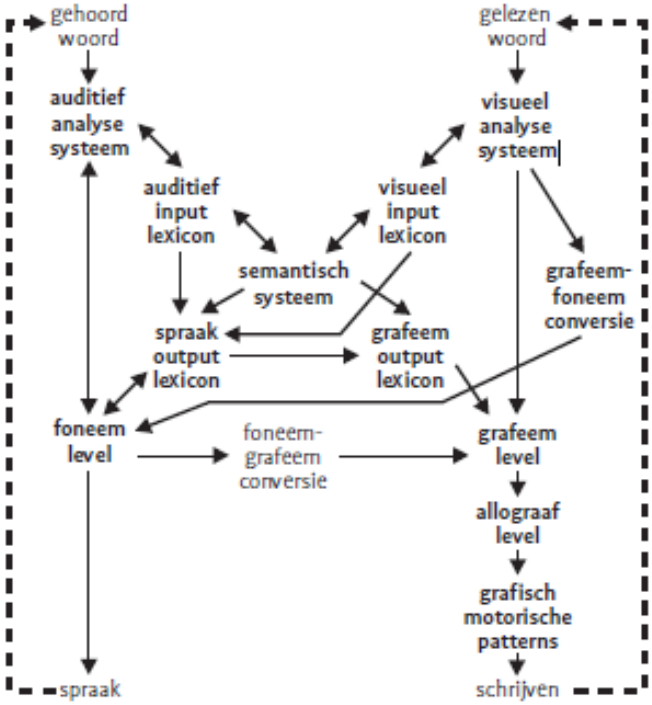

Fig. 2.3 Vrije vertaling van het oorspronkelijke model van Ellis & Young (1988).

De route bij het lezen en begrijpen van schriftelijk materiaal op woordniveau, door mensen zonder leesstoornis, begint in de rechter bovenhoek. Hierbij zijn vier modules in het model betrokken (Bastiaanse, 2010):

- In het *visuele analysesysteem* worden de letters onderscheiden van andere tekens, worden individuele letters geïdentificeerd en wordt de volgorde van de letters vastgesteld.
- In de *grafeem-foneemomzetting* worden grafemen (de geschreven letters) omgezet in fonemen (spraakklanken).
- In het *visuele input lexicon* liggen woordvormen opgeslagen en hier wordt de woordvorm als geheel herkend.
- In het *semantisch systeem* worden mogelijke betekenissen van het woord geactiveerd en hier vindt dus het daadwerkelijk begrijpen van het gelezen woord plaats (Bastiaanse, 2010).

Wanneer door uitval van één van de andere systemen het semantisch systeem niet bereikt kan worden, kan in sommige gevallen een route andere worden gehanteerd. Het woord wordt dan door

middel van de grafeem-foneemomzetting hardop gelezen. Het hardop gelezen woord wordt dan gehoord (zie linker bovenhoek van het model) en via het auditief analysesysteem en het auditieve inputlexicon geleid naar het semantisch systeem waar alsnog betekenis kan worden gegeven aan het woord (Bastiaanse, 2010).

Personen met afasie hebben meestal meer moeite met schriftelijk dan met mondeling taalgebruik. Dit kan verklaard worden uit het feit dat zij veel meer 'ervaring' hebben met gesproken taal dan met lezen en schrijven, maar ook uit het feit dat lezen en schrijven een aantal specifieke vaardigheden vereisen. Visuele waarneming en het herkennen van letters zijn van belang bij het lezen (Bastiaanse, 2010).

Bij hardop lezen moet het beeld omgezet worden in spraak: grafemen worden omgezet in fonemen. Dit proces kan goed verlopen zonder dat de gelezen tekst begrepen is. Visusstoornissen aan de inputkant en spraakstoornissen aan de outputkant (dysartrie of verbale apraxie) kunnen het hardop lezen verstoren. Deze stoornissen moeten uitgesloten worden voordat men een stoornis in het (begrijpend) lezen met zekerheid kan vaststellen (Dharmaperwira Prins, 2005).

2.5 ICF

De ICF is een internationaal classificatiesysteem voor de beschrijving van ziekten, stoornissen, beperkingen en handicaps. Het biedt een structuur om gegevens in onderling verband, te presenteren in een gemakkelijk toegankelijke tabel vorm. Het vormt zo een raamwerk voor het ordenen van gegevens (RIVM, 2011). Doordat meerdere disciplines werken met ICF-terminologie zijn de gegevens bruikbaar voor verschillende disciplines in de zorgketen (Heerkens & de Beer, 2007).

Iemands gezondheid is met behulp van de ICF te omschrijven in lichaamsfuncties, eigenschappen, activiteiten en participatie. Aangezien iemands functioneren en beperkingen daarin ook afhangt van iemands persoonlijkheid en de bepaalde context, bevat de ICF model ook ruimte voor persoonlijke factoren en omgevingsfactoren (RIVM, 2011). De ICF als zodanig is geen instrument (evenmin als andere classificaties). Het kan wel een hulpmiddel zijn bij het ontwikkelen van instrumenten (Heerkens & de Beer, 2007).

2.5.1 ICF en lezen

De International Classification of Functioning, Disability and Health kan van belang zijn bij het in

kaart brengen van de problemen bij het lezen die door mensen met afasie ervaren worden. Het model moet als zodanig niet worden gezien als instrument. Wel kan het een hulpmiddel zijn bij het ontwikkelen van instrumenten (Heerkens & de Beer, 2007).

Het lezen op zich valt onder 'activiteiten'. Het minimaal wekelijks lezen van een krant of tijdschrift is een onderdeel van maatschappelijke participatie (Hoeymans et al., 2005). Door gebruik te maken van de ICF kan een beeld gevormd worden van de beperkingen in activiteit en participatie die het 'niet-kunnen-lezen' met zich mee kunnen brengen.

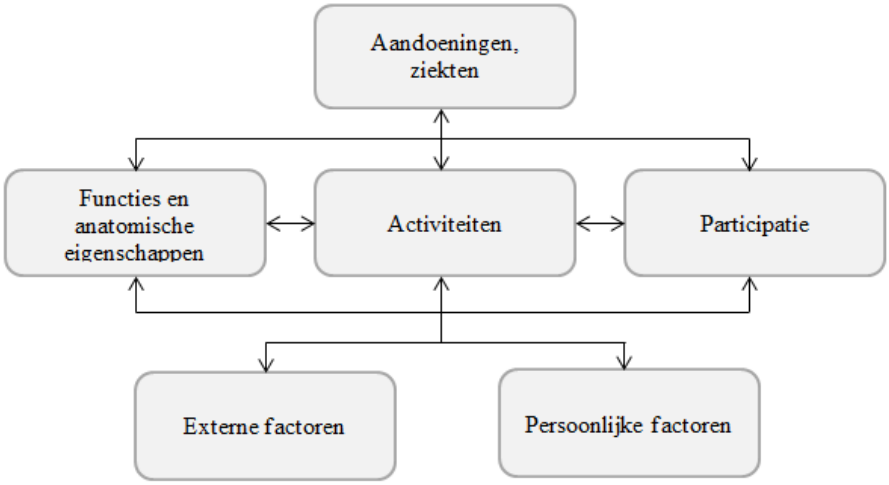

Fig.2.4 het ICF-model (RIVM, 2011)

2.6 Comorbiditeit

Bij afasie is er sprake van een beschadiging in de hersenen. Naast een taalstoornis, die zich op diverse manieren kan manifesteren, kan men na een CVA ook op andere gebieden een beperking ervaren (Cranenbrugh, 1999) Hieronder een weergave van de medisch- en verpleegkundige, sensomotorische, neuropsychologische en psychologische problemen die op kunnen treden.

medische- en verpleegkundige problemen	• pijn • veranderde temperatuur- en tastsensatie • epilepsie • incontinentie
sensomotorische problemen	• hemiplegie (volledige verlamming van één lichaamshelft) • hemiparese (niet volledige verlamming van één lichaamshelft) • facialisparese (verlamming van het aangezicht) • dysfagie (slikstoornis) • dysarthrofonie/ spraakapraxie (spraakstoornis)

neuropsychologische problemen	• hemianopsie (halfzijdige blindheid) • neglect (verwaarlozing van één lichaamshelft) • noso-agnosie (geen ziekte-inzicht) • apraxie (gestoorde volgorde van handelingen) • agnosie (gestoorde objectherkenning) • amnesie (geheugenstoornis) • vigilanz-mindering (gereduceerde aandacht) • alertheidsvermindering • stoornissen in de impulscontrole • stoornissen in de executieve functies (prospectief denken en handelen)
psychologische problemen	• depressie • slaapstoornissen • angststoornissen

Fig. 2.5 Bijkomende stoornissen (Wehmeyer, Grötzbach, 2006)

Voor het ontwikkelen van de sleutel tot het aanpassen van romans, is het van belang dat rekening gehouden wordt met de eventuele aanwezigheid van stoornissen náást de afasie. Enkele van deze bijkomende stoornissen kunnen ook van invloed zijn bij het uitvoeren van de activiteit lezen. Hierbij kan gedacht worden aan een hemiparese waarbij een gewenste beweging niet of slechts beperkt mogelijk is, waardoor het omslaan van de pagina moeizaam of niet gaat. Of hemianopsie, halfzijdige blindheid, waardoor tijdens het lezen een bepaalde kant van een woord of zin niet gezien wordt. Ook kan er sprake zijn van amnesie, waarbij het dat wat gelezen werd niet onthouden wordt (Cranenburgh, 1999).

2.7 Lezen met een leesstoornis

Eén op de vijf Nederlanders leest dagelijks een boek (Peters & Witte, 2009). Personen van vijfenzestig jaar en ouder lezen gemiddeld 2,3 uur per week. Dit is de grootste groep lezers in alle genres (Huysmans, 2010). In deze paragraaf zal nader worden ingegaan op leesstoornissen en wat het verwerven van een leesstoornis als gevolg van hersenbeschadiging voor gevolgen heeft voor de lezer.

2.7.1 Leesstoornissen

Moeite met het begrijpen van geschreven taal (alexie) komt als verworven probleem vrijwel niet geïsoleerd voor en wordt daarom gezien als onderdeel van de afasie (Kalf & de Vries, 2010).

Alexie is een verworven stoornis in het lezen als gevolg van hersenletsel. Onderscheid moet hierbij gemaakt worden tussen hardop lezen en begrijpend lezen. Vaak verstaat men onder alexie alleen een stoornis in het begrijpend lezen Het heeft geen betrekking op wat in Nederland over het

algemeen wordt aangeduid als dyslexie: verschillende leesstoornissen bij kinderen (Dharmaperwira-Prins & Maas, 2002).

Over het algemeen onderscheidt met drie soorten alexieën die worden genoemd naar de plaats van de laesie (Dharmaperwira-Prins & Maas, 2002): frontale alexie, temporo-parietale alexie en occipitale alexie. Dharmaperwira-Prins en Maas beschrijven in *Afasie. Beschrijving, onderzoek, behandeling* deze drie soorten, geven hierbij aan welke onderdelen van het lezen gestoord zijn en beschrijven vervolgens op welke manier de logopedische behandeling is vormgegeven bij elk van deze stoornissen.

2.7.2 Frontale alexie

De plaats van de laesie die een frontale alexie als gevolg heeft is het fronto- parietale gebied. Vaak wordt deze alexie gezien als een onderdeel van een Broca-afasie die ook in dit gebied gesitueerd is. Een visuele stoornis kan voorkomen bij een laesie op deze plaats.

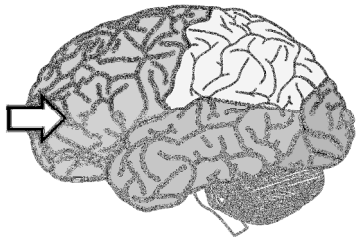

Fig. 2.6a Plaats laesie bij frontale alexie (www.commons.wikimedia.org)

Personen met een frontale alexie hebben over het algemeen moeite met het volgende:

- lang materiaal (lange inhoudswoorden, zinnen teksten)
- abstract materiaal
- grammaticaal ingewikkelde constructies

Logopedische behandeling van de frontale alexie is veelal globaal van aard en wordt behandeld in het geheel van de niet-vloeiende afasie.

2.7.3 Temporo-parietale alexie

De laesie bevindt zich in de tempo-parietaalkwab. Hoe meer de laesie zich parietaal bevindt, hoe ernstiger de alexie is ten opzichte van de stoornis in het auditief begrip.

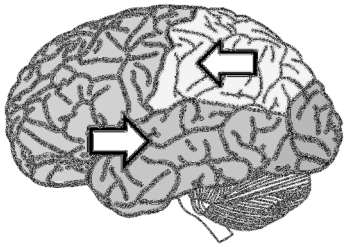

Fig. 2.6b Plaats laesie bij temporo-parietale alexie (www.commons.wikimedia.org)

De temporo-parietale alexie is een ernstige leesstoornis. Personen met deze vorm van alexie hebben moeite met:

- Zowel hardop als begrijpend lezen
- Lezen van woorden, getallen en muzieknotatie
- Betekenis verlenen aan inhoudswoorden

Temporo-parietale alexie gaat vaak samen met een afasie waarbij de lexico-semantiek (het koppelen van woord en betekenis) gestoord is. De behandeling richt zich daarom niet specifiek op het lezen maar op de semantiek in het algemeen waarmee cumulatief aan het visuele begrijpen van woorden gewerkt kan worden.

2.7.4 Occipitale alexie

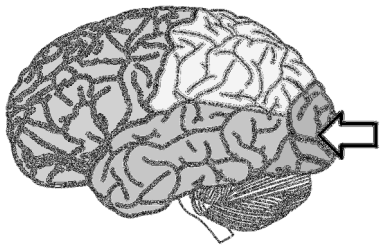

Fig. 2.6c Plaats laesie bij occipitale alexie: (www.commons.wikimedia.org)

Deze vorm van alexie vindt zijn oorzaak in een laesie in de linker occipitaalkwab. In vele gevallen is er naast deze alexie sprake van een hemianopsie. Personen met een occipitale alexie hebben veelal moeite met:

- zowel hardop als begrijpend lezen
- lezen van lange woorden
- lezen van zinnen en teksten

Dharmaperwira-Prins en Maas geven aan dat diverse publicaties over deze vorm van alexie melding maken van een slechte prognose. Zelfs met intensieve behandeling bereikt de persoon met deze vorm van afasie vrijwel nooit een functioneel niveau.

Bij de verschillende alexieën is de onderliggende stoornis anders en het begrijpend lezen is op een andere wijze gestoord (Dharmaperwira-Prins & Maas, 2002).
Voor bovengenoemde leesstoornissen worden, naast de hierboven genoemde termen, eveneens andere namen gehanteerd. Zie voor een overzicht de tabel:

Frontale alexie	**Temporo-parietale alexie**	**Occipitale alexie**
Anterieure alexie	Alexie met agrafie	Alexie zonder agrafie
Tertiaire alexie	Centrale alexie	Posterieure alexie
Motorische alexie	Secondaire alexie	Primaire alexie
Expressieve alexie	Associatieve alexie	Sensorische alexie
Pure letterblindheid	Receptieve alexie	Perceptieve alexie
Literaire alexie	Woord- en letterblindheid	Pure woordblindheid
Syntactische alexie	Totale alexie	Verbale alexie
	Semantische alexie	Optische alexie
	Corticale alexie	

Fig. 2.7 Terminologie van alexieën (Dharmaperwira Prins, 2005).

2.8 Afasievriendelijk lezen

Naast verworven leesproblemen als gevolg van hersenletsel, kent met in Nederland vele andere vormen van leesstoornissen. Voor hen is het mogelijk toegang te zoeken tot lezen in aangepaste vorm (www.aangepastlezen.nl, 2013). De Afasievereniging Nederland heeft op haar website (www.afasie.nl, 2013) een overzicht van, voor personen met afasie, mogelijk geschikte boeken die te leen zijn in de bibliotheek. Genoemd worden:

- platenboeken
- groteletterboeken
- makkelijk leesbare boeken
- luisterboeken: boeken die zijn ingesproken op cd
- gesproken 'meelees'-boeken.
- boeken met geheugensteuntjes (zoals een samenvatting of een overzicht van personages)
- de Daisy-speler (kan het afspelen van een luisterboek versnellen of vertragen)

Of deze hulpmiddelen daadwerkelijk gebruikt en gewaardeerd worden door personen met afasie is tot nu toe niet bekend.

2.8.1 Noodzaak afasievriendelijk lezen

> *"Er zijn dagen geweest, er zijn maanden geweest dat ik gek werd. 'Wat moet ik nog kunnen doen?' Dagen en avonden van NIETS kunnen doen, ik kan niet lezen, boeken of kranten (!)(…)."* (Hubert, www.levenmetafasie.be)

Rose, Worral en McKenna schrijven, naar aanleiding van een onderzoek naar het effect van afasievriendelijke kenmerken bij geschreven gezondheidsinformatie in 2003, dat het raadzaam is afasievriendelijke kenmerken te hanteren in geschreven teksten. Hiermee wordt een belemmering weggenomen voor personen met afasie met betrekking tot het lezen van geschreven teksten (Rose, Worral & McKenna, 2003). Een onderzoek van Brennan, Worral en McKenna uit 2005 laat zien dat personen met afasie significant meer begrijpen van een tekst die is aangepast met afasievriendelijke kenmerken (Brennan, Worral & McKenna, 2005).

Het niet meer kunnen uitoefenen van een hobby is confronterend en psychisch zwaar (Cebulla et al., 2008). Wanneer dit iemand overkomt, is het van belang vrijetijdsbesteding en participatie weer te herwinnen om zo een voldaan gevoel te krijgen over hun leven (Hinckley, 2006).

3. Methode

In dit hoofdstuk wordt de methode van deze bachelorthesis beschreven. Het bevat onder andere de probleemstelling met de daaraan gekoppelde vraagstelling en hypothesen. Vervolgens zijn de stappen die genomen zijn bij de ontwikkeling van de aanpassingssleutel voor het afasievriendelijk maken van documenten beschreven.

3.1 Probleemstelling

Boeken met aangepaste lay-outs voor bijvoorbeeld mensen met een visuele beperking bestaan reeds: groteletterboeken of braille. Ook bestaan er boeken voor mensen die minder gemakkelijk lezen: bestaande romans waarvan de teksten zijn vergemakkelijkt (www.aangepast-lezen.nl, 2013). Sommige van deze boeken hebben een verklarende woordenlijst voor minder frequente woorden, in andere boeken worden alle personen geïntroduceerd en/of wordt een samenvatting gegeven van elk hoofdstuk (www.leeslicht.nl, 2012). Echter, boeken die volledig zijn aangepast aan de behoeften van mensen met afasie, zijn niet direct vindbaar. Zo worden personen met afasie op de site van Afasievereniging Nederland verwezen naar bestaande platenboeken, luisterboeken, gesproken meeleesboeken en boeken met geheugensteuntjes (Afasievereniging Nederland, 2013). Vandaar dit onderzoek, waarmee een aanpassingssleutel wordt gecreëerd, die te gebruiken is bij het aanpassen van bestaande romans aan de wensen van personen met afasie.

Tevens wordt inzicht verkregen in de attitude van mensen met afasie op het gebied van lezen. Hierover zijn reeds enkele onderzoeken verschenen door onder anderen Brennan, Worall, McKenna en Hoffmann. De resultaten van deze eerder gedane onderzoeken vormen de basis van de literatuursleutel die weergeeft welke aanpassingen volgens de literatuur gedaan zouden moeten worden om teksten afasievriendelijk vorm te geven.

3.2 Vraagstellingen en hypothese

Met dit onderzoek worden meerdere vraagstellingen beantwoord; één primaire en twee secundaire vraagstellingen.

3.2.1 Primaire vraagstelling

Het PICO-systeem wordt gehanteerd om deze vraagstelling gestructureerd te onderzoeken.

P	*personen met afasie*
I	*romans, aangepast aan de wensen van personen met afasie*
C	*bestaande Romans.*
O	*bevorderen van het leesplezier*

Zo is de volgende onderzoeksvraag ontstaan:
Hoe kunnen bestaande romans (C) worden aangepast (I) teneinde het leesplezier (O) van personen met afasie (P) te vergroten?

3.2.2 Secundaire vraagstellingen

1. *Welke typografische, grammaticale en inhoudelijke kenmerken blijken uit bestaande studies van belang om geschreven teksten afasievriendelijk te maken?*

2. *Wat zijn de wensen van personen met afasie wat betreft typografie, grammatica en inhoud van geschreven teksten, om deze afasievriendelijk te maken?*

3. *Wat is de attitude van mensen met afasie ten aanzien van lezen?*

3.2.3 Hypothese

Om het leesgemak en leesplezier van mensen met afasie te vergroten dient met de volgende zaken rekening te worden gehouden bij het aanpassen van een roman: het niveau van de tekst (woordkeuze, zinsconstructie), een duidelijk lettertype, voldoende lettergrootte, voldoende regelafstand, visuele ondersteuning (door middel van het toevoegen van afbeeldingen en/ of foto's), beknopte samenvattingen en verklarende woordenlijsten.
Personen die vóór de afasie graag hebben gelezen, willen blijven lezen. Personen voor wie lezen niet van belang was, hechten minder aan het behouden van de leesvaardigheid.

3.3 Onderzoek

Voor het beantwoorden van de primaire en secundaire vraagstellingen zijn de volgende stappen gezet: Een literatuurstudie is uitgevoerd naar bestaande onderzoeken over kenmerken van afasie-vriendelijke documenten. Tevens zijn semigestructureerde interviews en focusgroep-interviews afgenomen bij personen met afasie om inzicht te verkrijgen in de wensen, ervaringen en attitude van de deelnemers omtrent het lezen. In onderstaande afbeeldingen wordt het onderzoeksproces globaal weergegeven:

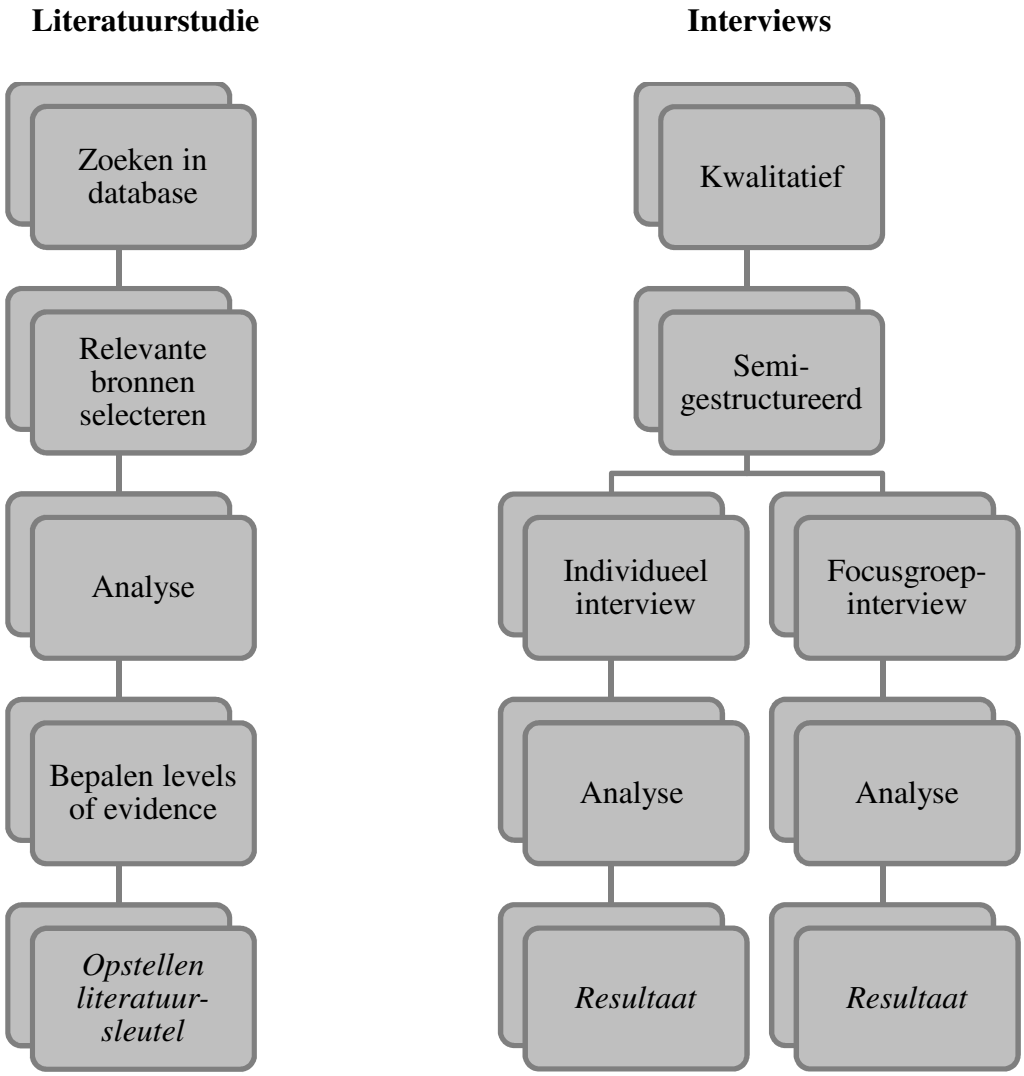

Fig. 3.1 Onderzoeksproces

3.3.1 Literatuurstudie

Bij het ontwerpen van de 'aanpassingssleutel' is als basis gebruik gemaakt van gegevens uit de literatuurstudie.

Voor het vinden van relevante literatuur is er systematisch gezocht in de internationale databanken *Cinahl*, *Science direct*, *PubMed* en *Google scholar.*

Na een periode van vijf jaar kan 50% van de publicaties worden gezien als verouderd (Offringa et al, 2008). Om deze reden is ervoor gekozen tijdens het zoekproces vanaf het begin een limiet te hanteren voor publicatiedata. Dit betrof publicaties tussen jaartal 2007 en 2012, later uitgebreid naar 2013.

Bij het zoeken naar relevante informatie is gebruik gemaakt van verschillende zoektermen.
De gehanteerde Engelstalige zoektermen werden geformuleerd op basis van PICO-vraagstellingen (Patient, Intervention, Controle en Outcome).

P	*Aphasia*
I	*Aphasiafriendly*
C	-
O	*Reading*

De volgende PICO-vraagstelling wordt hiermee beantwoord:

> *Welke afasievriendelijke kenmerken (I) zijn van invloed op het lezen (O) door personen met afasie (P)?*

Eerst is gezocht met de afzonderlijke zoektermen waarna combinaties gemaakt zijn met deze termen. Dit zoekproces is in de eerste instantie uitgevoerd met Engelstalige woorden gezien het feit dat internationale databanken geraadpleegd zijn. Later is met Nederlandstalige zoektermen gezocht in Google Scholar omdat in deze databank ook Nederlandstalige publicaties te vinden zijn.

De relevantie van de publicaties werd bepaald door het lezen van titel en abstract. Op basis hiervan zijn publicaties geselecteerd of uitgesloten. Daarnaast zijn publicaties via een andere weg verkregen, namelijk door een verwijzing van een student van Zuyd Hogeschool die tevens onderzoek deed naar ervaringen van personen met afasie en na raadpleging van de webpagina van de Stroke Association (www.stroke.org.uk).

Voor een overzicht van het gehele zoekproces naar de uiteindelijke bronnen voor de ontwikkeling van de literatuursleutel, zie: ‘Resultaten’.

3.3.1.1 Weergave relevante literatuur

De relevante informatie uit de verkregen literatuur is in tabelvorm geordend. Per tekstkenmerk zijn de resultaten uit de verschillende onderzoeken in één rij naast elkaar beschreven waardoor deze met elkaar kunnen worden vergeleken.

3.3.1.2 Bepaling van de bewijskracht

Gezien het feit dat de verschillende bronnen afwijkende of matig tegenstrijdige informatie verschaffen, is de bewijskracht van de bronnen bestudeerd. Op basis hiervan is bepaald welke informatie als het meest betrouwbaar gezien moet worden. Hierbij is uitgegaan van de levels of evidence, vastgesteld door University of Illinois.:

Fig. 3.2 Levels of evidence. (Information Services Department of the University of Illinois at Chicago, 2006)

Bij het bepalen van de bewijskracht, ook wel level of evidence genoemd, is van elke publicatie de methode van het onderzoek geanalyseerd. Hierbij werd onder andere gekeken naar de grootte van de onderzoeksgroep, of er sprake was van interventie, of er sprake was van een controlegroep of er sprake was van een kwantitatief of kwalitatief onderzoek en in het geval van een literatuurstudie naar de wijze waarop het zoekproces is uitgevoerd. Op deze manier is uiteindelijk bepaald van welk onderzoeksdesign sprake was per geïncludeerde publicatie. Hierna zijn deze ingedeeld in 6 niveaus van bewijskracht zoals in bovenstaande grafiek.

3.3.1.3 Bepaling van de uiteindelijke literatuursleutel

Aan de hand van de bewijskracht van de publicaties, is bepaald welke informatie als meest betrouwbaar kon worden gezien bij de ontwikkeling van de uiteindelijke sleutel uit de literatuur. Wanneer meerdere publicaties van dezelfde bewijskracht bleken is voor de uiteindelijke literatuursleutel uitgegaan van de resultaten die het meest frequent naar voren kwamen uit de publicaties. Op deze wijze zijn de resultaten uit alle publicaties samengevoegd.

3.3.2 Interviews

Om een helder beeld te krijgen van de wensen van mensen met afasie ten aanzien van de diverse kenmerken van geschreven teksten, zijn interviews afgenomen. In deze paragraaf worden het onderzoeksdesign, de onderzoeksgroep, de manier van werven, de gehanteerde topiclijst, het afnemen en analyseren van de interviews en het opstellen van de aanpassingssleutel uitgelegd.

3.3.2.1 Onderzoeksdesign

Er werd gebruik gemaakt van een kwalitatief onderzoekdesign. Door gebruik te maken van kwalitatief onderzoek kan inzicht worden verworven in onderwerpen die te maken hebben met de wijze waarop mensen betekenis geven aan hun omgeving en hoe ze zich op basis daarvan gedragen (Boeije, 2008). In de eerste instantie is gekozen voor het afnemen van individuele semigestructureerde interviews. Dit omdat individuele kwalitatieve interviews inzicht opleveren in het individuele perspectief van een persoon en kunnen helpen bij het ontrafelen van denkwijzen en redeneren van individuen en diens persoonlijke context (Plochg & van Zwieten, 2007).
Met het oog op wensen van de medewerkers van enkele benaderde instellingen, zijn tevens twee focusgroep interviews afgenomen.

Aan de hand van individuele interviews en focusinterviews werden data verzameld rondom het perspectief van mensen met afasie ten aan zien van lezen, hun ervaringen met lezen, de door afasie ontstane leesmoeilijkheden en het effect van deze ervaringen op hun leesgedrag.
Het onderwerp lezen is vanuit het perspectief van de persoon met afasie benaderd.

3.3.2.2 Onderzoeksgroep

De onderzoeksgroep bestaat uit personen met afasie. Voor hen is gekozen, omdat zij de grootste ervaringsdeskundigen op het gebied van afasie zijn. Ook zijn zij de doelgroep waarvoor de aanpassingssleutel uiteindelijk zal dienen.

Alle aanmeldingen voor de interviews werden op prijs gesteld, echter om de kwaliteit van de interviews te waarborgen dienden de deelnemers aan een aantal inclusiecriteria te voldoen.

Personen met afasie	Naasten	Medewerkers
• **Nederlandssprekend** het communiceren in een andere taal dan de moedertaal van de interviewer zou de kwaliteit van het interview kunnen beïnvloeden • **In staat om enkelvoudige vragen te beantwoorden** het afnemen van het interview zou niet té intensief moeten zin • **Geen ernstige gehoor- of visusproblemen die de communicatie belemmeren** dit zou de kwaliteit van het interview kunnen beïnvloeden • **Liefst woonachtig in Brabant of Limburg** voorkeur in verband met reistijd	• **Nederlandssprekend** het communiceren in een andere taal dan de moedertaal van de interviewer zou de kwaliteit van het interview kunnen beïnvloeden • **Familielid of vriend, betrokken bij de zorg voor een persoon met afasie** kan de problemen waar de cliënt mee kampt benoemen, omschrijven en eventuele wensen kenbaar maken • **Liefst woonachtig in Brabant of Limburg** voorkeur in verband met reistijd	• **Nederlandssprekend** het communiceren in een andere taal dan de moedertaal van de interviewer zou de kwaliteit van het interview kunnen beïnvloeden • **Ervaring met afasie (en de leesproblemen die hierdoor kunnen ontstaan)** • heeft een duidelijk beeld van de (lees-)problematieken rondom afasie • **Liefst woonachtig/werkzaam in Brabant of Limburg** • voorkeur in verband met reistijd

Fig. 3.3 Overzicht inclusiecriteria

3.3.2.4 Werving

Voor de werving van de onderzoekspopulatie zijn verschillende instellingen en verenigingen in Noord-Brabant en Limburg per e-mail benaderd (zie bijlage 1). De e-mailadressen zijn verkregen door het raadplegen van de website van Afasievereniging Nederland. Daarnaast is via een forum contact gezocht met personen met afasie en zijn er wervingsbrieven uitgereikt tijdens een bijeenkomst in het Afasiecafé. Het gewenste aantal participanten was twintig voor de individuele interviews.

De contactpersonen van instellingen en verenigingen zijn als tussenpersoon benaderd. Hierbij is hen gevraagd of zij in het kader van dit onderzoek contact wilden leggen met de leden die deel zouden kunnen nemen aan het onderzoek. Er is gekozen voor het benaderen van tussenpersonen binnen instellingen, omdat deze de mogelijkheid hebben contact te leggen met meerdere personen met afasie.

In de mail naar de tussenpersonen zijn de onderzoekers voorgesteld, is het doel van het onderzoek uitgelegd en werd de vraag gesteld of zij eventueel als tussenpersoon zouden willen fungeren tussen de onderzoeksleiders en de personen met afasie. Bijgevoegd aan de mail is een afasievriendelijke

brief, waarin personen met afasie gevraagd wordt of zij zouden willen participeren in het onderzoek (zie bijlage 2). In deze brief werd tevens het doel beschreven en werd benoemd dat een vieao- of audio-opname gemaakt zou worden. De tussenpersonen is de mogelijkheid geboden om de bijgevoegde afasievriendelijke brief in een geprinte versie per post te verkrijgen.

Instellingen, fora en verenigingen die benaderd zijn:

- Afasiecentrum Eindhoven
- Afasiecontactgroep Eindhoven
- Afasiecentrum Vught
- Afasiecontactgroep Tilburg
- Afasiecontactgroep Veghel
- Afasiecontactgroep Waalwijk
- Afasiecentrum Breda
- Afasiesoos Hoensbroek
- Stichting afasie Zuid-Limburg
- Stichting afasie Zuid-Limburg - *Woord voor woord*
- SGL
- SGL-activiteitencentrum Brunssum
- SGL-activiteitencentrum Kerkrade
- Afasie.nl Forum

3.3.2.5 Topiclijst

Vóór de uitvoer van de semigestructureerde interviews is er een topiclijst opgesteld. De hoofdvragen in deze topiclijst hebben als leidraad gediend tijdens zowel de individuele interviews als de focusgroep interviews.

Het opstellen van de topiclijst is vooraf gegaan door een brainstorm over de mogelijk aan te halen onderwerpen tijdens de interviews. Hierbij is uitgegaan van eigen hypothesen en conclusies uit literatuurstudie rond leesproblemen ten gevolge van afasie en de mogelijke wensen van personen met afasie teneinde het leesplezier te kunnen vergroten.

Uiteindelijk is besloten uit te gaan van vijf onderwerpen voor hoofdvragen die konden dienen als globale leidraad voor afname van de interviews: ‘leesgeschiedenis’, ‘na afasie’, ‘ leeswensen’, ‘betrokkenheid omgeving’ en ‘hanteerbaarheid boek’. Waarbij er ruimte was om door te vragen op basis van de antwoorden van de deelnemers. Tevens zijn er bij elke hoofdvraag subtopics bepaald.

Ten eerste is voor het topic ‘voor afasie’ gekozen. Dit om een beeld te krijgen van het leesgedrag van de personen met afasie voor de afasie. Hierbij kon worden doorgevraagd over het genre, het aantal gelezen boeken en of er reeds problemen aanwezig waren voor de persoon in kwestie afasie

kreeg. Hierdoor kan een beeld verkregen worden van eventuele veranderingen in het leesgedrag van de geïnterviewde.

'Na afasie' is het tweede onderwerp dat werd besproken. Hiervoor is gekozen om in kaart te brengen of de participanten nu zij afasie hebben nog wensen te lezen, of lezen nog lukt, tegen welke problemen zij aan lopen bij het lezen en of zij lezen vervangen door andere activiteiten, doordat dit moeilijk is geworden. Door het lezen na afasie te bespreken kan een indruk worden verkregen van de invloed die de afasie heeft (gehad) op het lezen en het leesgedrag. De wens om te lezen is aan bod gekomen om te kunnen peilen of er onder de personen met afasie nog een wens om te lezen bestaat. Aan de hand van de bevindingen van de deelnemers is besproken welke aanpassingen voor hen eventueel zinvol zouden kunnen zijn.

Als derde onderwerp kwamen de 'leeswensen' aan bod. Naar aanleiding van de, door de geïnterviewden ervaren leesproblemen, werden eventuele oplossingen aangedragen en besproken. Hierbij kon gesproken worden over typografische kenmerken als lettertype, regelafstand en lettergrootte, maar ook over inhoudelijke kenmerken als: zinslengte, moeilijkheidsgraad van de woordkeuze en beperken van het aantal personages. Ook is de mogelijkheid tot het toevoegen van samenvattingen van de inhoud en een beschrijving van de personages aangehaald.

Ook is geïnformeerd naar de betrokkenheid van de omgeving. Gezien het feit dat het grootste deel van de personen met afasie moeilijkheden ervaart met lezen (Bastiaanse, 2010), werd hen ook gevraagd naar hun ervaringen en wensen wat betreft hulp bij het lezen.

Daarnaast is de hanteerbaarheid van een boek gesproken. Gezien het feit dat personen met afasie ook comorbide verschijnselen als een (gedeeltelijke) verlamming kunnen hebben (Wehmeyer, Grötzbach, 2006), is ervoor gekozen te spreken over de wensen van de deelnemers met betrekking tot de fysieke eigenschappen van een boek. Denk hierbij aan gewicht, formaat en andere kenmerken. Tevens is gepeild in hoeverre de deelnemers op de hoogte zijn van het bestaan van het de e-reader en de mogelijkheden ervan. Dit onderwerp is toegevoegd aan de topiclijst om te bekijken in hoeverre de participanten open staan voor nieuwe ontwikkelingen op het gebied van lezen.

Door het hanteren van bovengenoemde onderwerpen uit de topiclijst, zijn de interviews gedeeltelijk gestructureerd. Er is echter genoeg ruimte geboden voor individualiteit, variatie en realisme,

waardoor de geïnterviewde gedeeltelijk de richting van het gesprek en de volgorde van de aangehaalde topics kon meebepalen (Boeije, 2008). Voor de volledige topiclijst zie bijlage 3.

3.3.2.6 Individuele semigestructureerde interviews

De volgende stap die is gezet, gericht op het beantwoorden van de vraagstelling, is het afnemen van kwalitatieve individuele semigestructureerde interviews met personen met afasie. De aanwezigheid van een partner tijdens het interview was toegestaan. In de afasiesoos was tevens de aanwezigheid van een medewerker van de soos toegestaan.

Het doel was zicht te krijgen op de behoeften van de persoon met afasie wat betreft de mogelijkheid om nog te lezen en voor hen geldende afasievriendelijke kenmerken van geschreven teksten.

De interviews werden afgenomen bij deelnemers thuis, in de afasiecentra en in een activiteitencentrum. Voor aanvang van elk interview werd door de interviewer nog eens het doel en de verwachtingen herhaald. Tevens werd nogmaals aangehaald dat er een audio-opname plaats zou vinden en werd gevraagd of hier bezwaar tegen was. Ook werd gemeld vanaf welk moment de audio-opname zou starten. Hierbij werd gemeld dat de deelnemer anoniem zou blijven wanneer de gegevens uit het interview gebruikt werden.

Vervolgens werd, aan de hand van de onderwerpen uit de topiclijst, het gesprek met de deelnemers gestart. Hierbij had de interviewer de mogelijkheid de onderwerpen te vervangen, uit te breiden of van volgorde te veranderen naar aanleiding van het verloop van het gesprek (Baarda et al., 2007).

Om te waarborgen dat de persoon met afasie de interviewer goed begreep en zelf ook goed begrepen werd, werd tijdens het afnemen van de interviews gebruik gemaakt van korte eenvoudige vraagstellingen, werden antwoorden genoteerd om later op hier later op terug te kunnen komen, werd er voldoende tijd en ruimte gegeven om te antwoorden en werd telkens gecheckt of de verkregen antwoorden goed begrepen waren door deze te herhalen of samen te vatten en de deelnemer te vragen of dit correct was.

Na afloop van het interview is steeds gemeld dat, ofwel de deelnemer zelf, ofwel de medewerker van het afasiecentrum of het activiteitencentrum op de hoogte gehouden zou worden van het verloop van het afstudeeronderzoek.

3.3.2.7 Focusgroep interviews

Naast de individuele semigestructureerde interviews zijn focusgroep interviews uitgevoerd. De focusgroep biedt toegang tot vormen van gegevens die minder goed via andere methoden van kwalitatief onderzoek, zoals interview of participerende observatie, verkregen kunnen worden. Een groot voordeel is dat de focusgroep gelegenheid biedt veel interacties rondom een topic waar te nemen in een beperkte hoeveelheid tijd (Wester et al., 2006). Door te kiezen voor het afnemen van focusgroeps interviews werd tegemoetgekomen aan de wensen van medewerkers van een afasiecentrum en een activiteitencentrum. Over het aantal deelnemers van de focusgroep interviews is vooraf niet gecommuniceerd.

De aanwezigheid van een partner of een medewerker van de afasiesoos of het activiteitencentrum was bij de interviews toegestaan.
Bij aanvang is het doel en de verwachting van het interview nogmaals uitgelegd aan de deelnemers. Tevens is nogmaals herhaald dat er een opname plaats zou vinden en is benoemd dat verkregen gegevens geanonimiseerd gebruikt zouden worden.

Vervolgens werd aan de hand van de onderwerpen uit de topiclijst het gesprek aangegaan met de deelnemers. Hierbij had de interviewer de mogelijkheid de onderwerpen te vervangen, uit te breiden of van volgorde te veranderen naar aanleiding van het verloop van het gesprek (Baarda et al., 2007).

Tijdens de afname van de focusgroep interviews is zorg gedragen voor een zo gelijk mogelijk verdeeld aantal spreekbeurten door elke deelnemer afwisselend om zijn/haar mening te vragen. Door het herhalen of samenvatten van antwoorden werd gecontroleerd of deze goed begrepen waren. Er werd voldoende tijd gegeven om te antwoorden en alle personen werden gericht gestimuleerd om te antwoorden op de vragen, door hun aandacht te trekken en de vraag te herhalen.

Om het interview te structureren is, naast het mondeling stellen van de vragen, elke vraag steeds uitgetypt op een nieuw A4-vel getoond aan de groep (voorbeeld: bijlage 4). Vanzelfsprekend is hierbij rekening gehouden met afasievriendelijke tekstkenmerken, verkregen uit literatuurstudie. Op deze manier is ervoor gezorgd dat de geïnterviewde de mogelijkheid hebben om nog eens terug te kijken naar het onderwerp dat op dat moment besproken werd.

3.3.2.8 Data-analyse

Om de verkregen antwoorden na het interview te kunnen analyseren zijn er tijdens het interviewen audio-opnamen gemaakt. Alvorens is er mondeling toestemming gevraagd aan de deelnemers. Voor

de opnamen is gekozen, omdat het maken van een geluidsregistratie de kwaliteit van de gegevens ten goede komt. Dit doordat de aandacht bij het gesprek kan blijven en de nadruk niet ligt op het maken van aantekeningen (Boeije, 2008).

Aan de hand van de geluidsopnamen (de ruwe data) zijn de interviews woordelijk getranscribeerd. Deze transcriptie heeft plaatsgevonden om beschikking te krijgen over een data-vorm die makkelijk toegankelijk is voor analyse, namelijk geschreven teksten (Lucassen, 2007). De verkregen teksten bevatten de oorspronkelijke taal van de onderzochte personen en zijn woordelijk uitgeschreven.

De transcriptie van de interviews heeft geresulteerd in een verzameling van verschillende bestanden met informatie verkregen van de personen met afasie. In de ontstane bestanden is er sprake van een geringe structurering, doordat interviews van kwalitatieve aard zijn (Boeije, 2008). Door middel van analyse van de transcripties is er orde aangebracht in de gegevens.

De individuele interviews en de groepsinterviews werden onafhankelijk van elkaar geanalyseerd. Zodoende zijn twee codebomen ontstaan: één van de individuele interviews en één van de focusgroep interviews. Hiervoor is gekozen omdat er bij de focusgroep interviews meer sprake was van interacties tussen participanten rondom de topics, waardoor dit een ander resultaat zou kunnen opleveren dan de individuele interviews.

Voor het analyseren van de transcripties zijn de interviews geprint met een brede linker kantlijn. Vervolgens werd de gehele tekst secuur doorgenomen om betekenisvolle fragmenten af te bakenen en te markeren. Een fragment werd als betekenisvol beoordeeld wanneer het als relevant werd geacht bij het beantwoorden van de secundaire hoofdvragen. Ieder betekenisvol fragment is vervolgens benoemd met een open code. De code werd in de kantlijn genoteerd.

De verkregen codes vormen een samenvatting voor een tekstfragment, waarin de betekenis van het fragment wordt uitgedrukt. Op deze manier is er een open-codering ontstaan (Boeije, 2008).

Hierop volgend is axiaal-codering toegepast en zijn de interviews naast elkaar geplaats waarbij bepaald is of de codes die ontwikkeld zijn, de verzamelde gegevens voldoende dekken en de fragmenten aan de juiste code zijn toebedeeld. Wanneer er onder de codes sprake was van synoniemen, is de meest geschikte code gekozen. De ontstane open-codering is ingedeeld in categorieën, waarbij hoofdcodes zijn onderscheiden van subcodes. Er zijn clusters gevormd van subcodes die bij elkaar horen. Deze zijn toebedeeld aan de hoofdcodes. Vervolgens is bekeken of de

fragmenten, ondergebracht onder een code, een voldoende gedetailleerde beschrijving van de categorieën gaven. Doel van het axiaal-coderen is het reduceren van de omvang van de gegevens en van het aantal codes. Zowel het open coderen als het axiaal coderen gebeurde door één individuele interviewer, waarna de andere interviewer een controle uitvoerde over de indeling van de axiaal-codering. Hierin was ruimte voor discussie over de gekozen codering. De clusters van open codes hebben een hoofdcode gekregen die het onderwerp dekt. Op deze manier ontstaat een codeboom.

Nadien is verdere structuur aangebracht in de veelheid van afzonderlijke hoofd- en subcodes en werden verbanden gelegd tussen de categorieën die zijn ontstaan bij het axiaal-coderen. Met deze manier van coderen (selectieve codering) is bepaald wat de belangrijkste boodschap van de personen met afasie is met betrekking tot verschillende aspecten van het lezen. Op deze manier zijn alle relevante gegevens geïntegreerd om de vraagstelling te beantwoorden.

3.3.2.9 Opstellen van de aanpassingssleutel op basis van interviews en literatuur

Ten slotte zijn de verkregen resultaten uit zowel de individuele semigestructureerde interviews, de focusgroep interviews en de uiteindelijke literatuursleutel samengevoegd tot de uiteindelijke aanpassingssleutel. Hierbij hebben de bevindingen uit de literatuurstudie als basis gediend. De mening van de deelnemers omtrent het belang van de mogelijke aanpassingen is vervolgens hieraan toegevoegd.
Om een duidelijk overzicht te behouden is er in tabelvorm gewerkt.

4. Resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten van het onderzoek uitgewerkt. De gevonden publicaties uit de literatuurstudie naar afasievriendelijke tekstkenmerken worden beschreven. Vervolgens worden de resultaten uit de literatuurstudie uitgewerkt. Tevens wordt beschreven hoe het werven van de participanten voor de interviews is gelopen. Er wordt een overzicht gegeven van de interviewlocatie, het aantal interviews per locatie, het aantal participanten en de datum waarop het interview heeft plaatsgevonden. Ook worden de verkregen gegevens uit de interviews uitgewerkt. Tenslotte wordt de aanpassingssleutel, een samenvoeging van de gegevens uit de literatuurstudie en de interviews, in tabelvorm weergegeven.

4.1 Literatuurstudie

In de onderstaande paragrafen zullen de resultaten uit de uitgevoerde literatuurstudie beschreven worden.

4.1.1 Publicaties

Met gebruik van termen, gebaseerd op een pico-vraagstelling, werd systematisch gezocht naar publicaties die antwoord zouden kunnen geven op de secundaire vraagstelling. Hierbij werd het jaartal van publicatie gelimiteerd. Zie bijlage zoekproces (bijlage 5). Uiteindelijk werden vier publicaties geschikt bevonden.

Daarnaast zijn twee publicaties via een andere weg verkregen, namelijk door een verwijzing van een student van Zuyd Hogeschool die tevens onderzoek deed naar ervaringen van personen met afasie en na raadpleging van de webpagina van de Stroke Association (www.stroke.org.uk). In onderstaande tabel worden de gevonden publicaties met auteurs en jaar van uitgave weergegeven.

	Titel	Auteurs	Jaar van uitgave
1	*Facilitating the participation of people with aphasia in research: a description of strategies.*	Dalemans, R., Wade, D.T., Heuvel, van den W.J. & Witte, de L.P	2009
2	*Guiding principles for printed education materials: design preferences of people with aphasia.*	Rose A., Worrall E., Hickson M. & Hoffmann C.	2012
3	*Aphasia-friendly materials, are we really producing them?*	Berarducci, M., Cooper, L.& Giles V.	2007

4	*Checklist for aphasia-friendly documents.*	Rose, A., Worrall L., Hickson, L. & Hoffmann, T C.	2011
5	Scriptie: *Website voor en door personen met afasie en hun omgeving*.	Vivijs, A. & Witteman, L.	2007
6	*Accessible information guidelines; making information accessible for people with aphasia.*	Herbert, R., Haw, C., Brown, C., Gregory, E.& Brumfitt, S.	2012

Fig. 4.1: Geselecteerde publicaties

De resultaten uit publicaties die relevant werden geacht voor beantwoording van de vraagstelling, zijn vervolgens in tabelvorm weergegeven. Hierin zijn steeds de bevindingen uit de publicaties, wat betreft één tekstkenmerk in één rij te vinden. Op deze manier zijn alle bevindingen uit de studies rij voor rij per tekstkenmerk gestructureerd. Aan de hand van deze structurering is ervoor gezorgd dat de bevindingen eenvoudig te vergelijken zijn.

Publicatie	*Facilitating the participation of people with aphasia in research: a description of strategies.* (Dalemans, R., Wade, D.T., Heuvel, van den W.J. & Witte, de L.P 2009) Gericht op vragenlijsten.	*Accessible information guidelines; making information accessible for people with aphasia.* (Herbert, R., Haw, C., Brown, C., Gregory, E. & Brumfitt, S., 2012)	*Aphasia-friendly materials, are we really producing them?* (Berarducci, M., Cooper, L.& Giles, V., 2007)	*Checklist for aphasia-friendly documents.* (Rose A., Worrall L., Hickson, L. & Hoffmann, T C., 2011)	Scriptie: *Website voor en door personen met afasie en hun omgeving.* (Vivijs, A. & Witteman, L., 2007)	*Guiding principles for printed education materials: Design preferences of people with aphasia.* (Rose, A., Worrall, E., Hickson, M. & Hoffmann, C., 2012)
Level of evidence	Level 1	Level 2	Level 2	Level 1	Level 2	Level 5
Lettertype	Verdana	Sans serif, Arial or Calibri	Times New Roman, Arial, Verdana Eén lettertype gebruiken per document.	Arial, Tahoma, Verdana	Arial	Verdana
Lettergrootte	16	14 of groter	14 of groter	Minimal 12	Minimaal 14	14
Sleutelbegrippen	Dikgedrukt	Belangrijke woorden in dikgedrukt, groter lettertype	Gemarkeerd. Bijv.: onderstreept, dikgedrukt of groter lettertype	-	Belangrijkste woorden in een andere kleur (niet vet)	-
Zinslengte	4,6 - 11,5 Woorden	Berichten zijn kort	Maximaal 10 woorden	Verkort lange en complexe zinnen	Korte zinnen	-
Regelafstand	Meer witruimte gebruiken tussen de	-	-	Verdubbelde ruimte tussen de regels	Veel witruimte tussen de regels	Regelafstand 1,5

	regels					
Woordkeuze	-	Alledaagse woorden	Gebruik meer alledaagse woorden en zinnen, i.p.v. medische terminologie	Frequent gebruikte woorden. Gebruik geen afkortingen (afhankelijk van afkorting bv. DVD)	Zo min mogelijk laagfrequente en polysyllabische woorden gebruiken	-
Titels	-	Eén titel per verzameling van berichten. De titel is in groter lettertype.	Titels en subtitels gebruiken om de tekst in te delen en de volgende informatieve samen te vatten. Titels en subtitels markeren: onderstrepen/ dikgedrukt/ groter lettertype.	Subtitels om nieuwe onderwerpen aan te kondigen.	Titels die de pagina opdelen	-
Zinsbouw	Kort elke zin/ vraag in tot de essentie.	De zinnen zijn simpel.	Gebruik voornaamwoorden zo dat duidelijk is waarnaar ze verwijzen.	Gebruik actieve zinnen. Verklaar alle verwijzingen van voornaamwoorden.	Verduidelijk referenten van voornaamwoorden.	-
Pictogrammen/ afbeeldingen	Ondersteun elke antwoordmogelijkheid met pictogrammen.	Gebruik één of twee afbeeldingen van goede kwaliteit. De afbeeldingen zijn duidelijk en volwassen. De tekst en afbeeldingen komen qua betekenis overeen. De afbeeldingen zijn	Gebruik afbeeldingen door de hele tekst. Afbeeldingen verbeelden informatie uit de tekst.	Afbeeldingen vertegenwoordigen de hoofd zelfstandige naamwoorden of werkwoorden, of de relatie tussen de belangrijkste woorden in een zin.	Relevante tekeningen die de inhoud van de tekst ondersteunen. Tekeningen die niet helder of relevant zijn, vermijden. Alle afbeeldingen hebben een beschrijvende tekst. De tekst geeft een	Afbeeldingen zijn zinvol (voornamelijk foto's worden als zinvol ervaren).

		van dezelfde stijl.			beknopte omschrijving van wat er te zien is op de afbeelding. Plaats géén afleidende banners, reclames of logo's.	
Indeling	Gebruik een aparte pagina voor elke vraag zodat mensen niet afgeleid raken door andere vragen.	Er is één hokje voor elk bericht, er is een simpele rand om elk hokje en de tekst staat in de linker bovenhoek.		Eenzijdige pagina's. Gebruik opsommingstekens.	Grote blokken informatie onderverdeeld in meer beheersbare groepen.	Voorkeur voor de lengte van de tekst was niet gerelateerd tot de leesvaardigheid of de ernst van de afasie.
Ordening	-	Berichten zijn logisch geordend	De informatie is makkelijk te volgen in een logische volgorde.	-	-	-
Kleur	-	Kleur maakt de betekenis duidelijk. Kleur laat zien welke berichten bij elkaar horen.	Zwart lettertype op wit papier.	-	De tekstkleur is steeds zwart (of blauw voor de hyperlinks in het linker frame). De achtergrondkleur is lichtgeel, lichtgroen, lichtblauw of lichtrood.	-

Fig. 4.2 Overzicht van de resultaten uit de geselecteerde publicaties

4.1.2 Bevindingen uit de literatuurstudie

In de literatuur worden verschillende aspecten beschreven die de tekst afasievriendelijker maakt, met name: lettertype, lettergrootte, markeren van sleutelbegrippen en regelafstand. Deze zullen nu achtereenvolgens toegelicht worden.

In de literatuur worden meerdere lettertypes beschreven als het meest geschikt voor mensen met afasie, namelijk: 'Verdana', 'Times new roman', 'Arial' en 'Tahoma'.
In onderstaand figuur wordt weergegeven hoe frequent de lettertypen als meest geschikt naar voren komen.

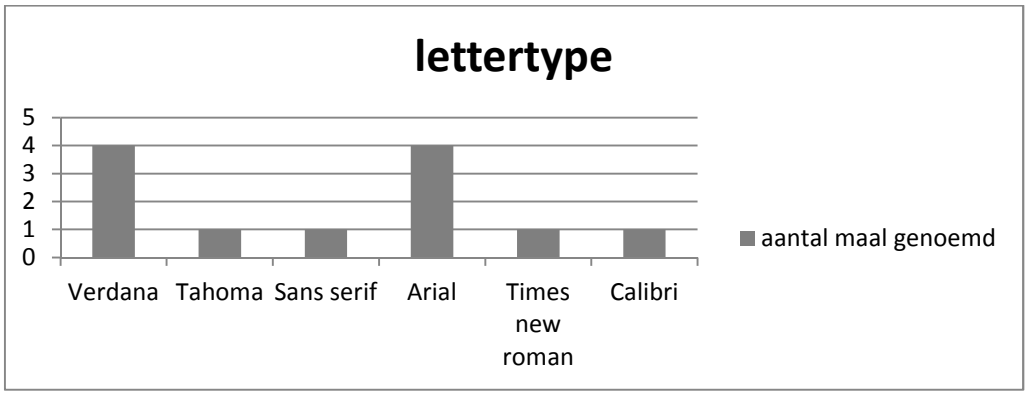

Fig. 4.3a Lettertype volgens literatuur

Aangaande de optimale lettergrootte worden wisselende waarden genoemd. Van grootte 12 tot grootte 16. Grootte'14 of groter' wordt echter het meest frequent genoemd. In onderstaand figuur worden de gevonden waarden, gekoppeld aan de frequentie waarin deze genoemd worden, weergegeven.

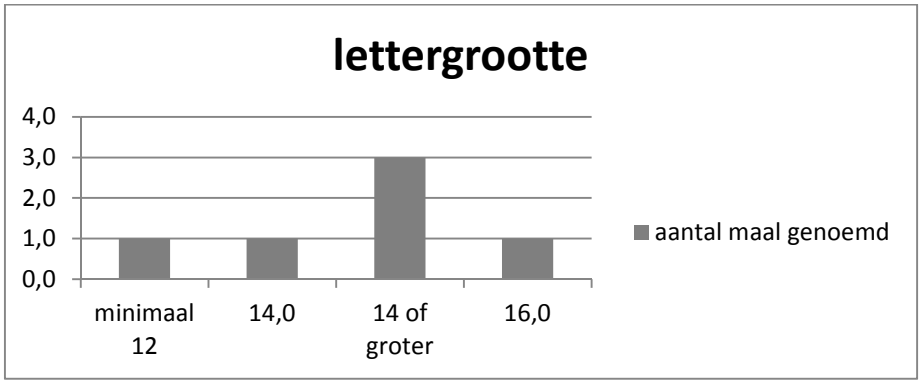

Fig. 4.3b Lettergrootte volgens literatuur

Sleutelbegrippen in de tekst dienen gemarkeerd te worden. Er worden verschillende manieren genoemd waarop dit mogelijk is, namelijk door de sleutelbegrippen dik te drukken, te onderstrepen, te vergroten of deze een andere kleur te geven.

Enkele aanpassingen worden ook in combinatie aangeraden. In onderstaande tabel worden de manieren waarop sleutelbegrippen kunnen worden gemarkeerd weergegeven, gekoppeld aan de frequentie waarin deze als zinvol gebleken zijn uit de onderzoeken.

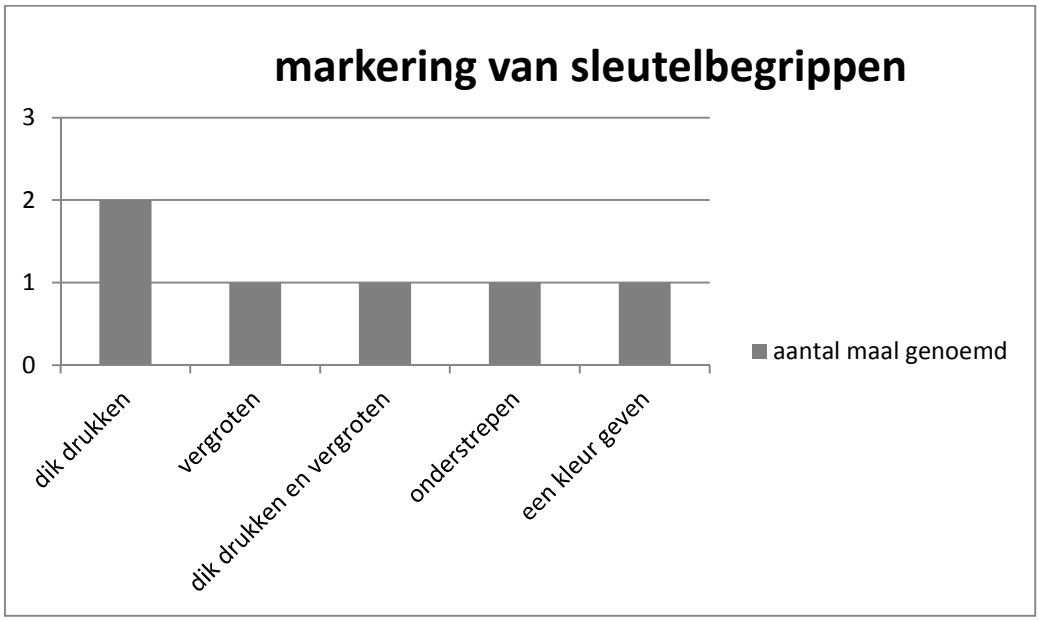

Fig. 4.3c Markering van sleutelbegrippen volgens literatuur

Uit alle onderzoeken komt naar voren dat het verkorten van de gebruikte zinnen bijdraagt aan de vereenvoudiging van teksten. De concrete optimale lengte wordt in het merendeel van de publicaties niet genoemd. In twee publicaties wordt concreet de gewenste zinslengte aangehaald, namelijk: ‘tussen 4;6 en 11;5 woorden’ en ‘maximaal 10 woorden’.

Het vergroten van de regelafstand wordt in 66% van de publicaties als relevante aanpassing vermeld. De gewenste afstand wordt in twee publicaties met een concrete waarde benoemd, namelijk 1;5 en 2. In overige publicaties wordt vermeld dat meer witruimte dient te worden gehanteerd. De hoeveelheid witruimte wordt echter niet gespecificeerd.

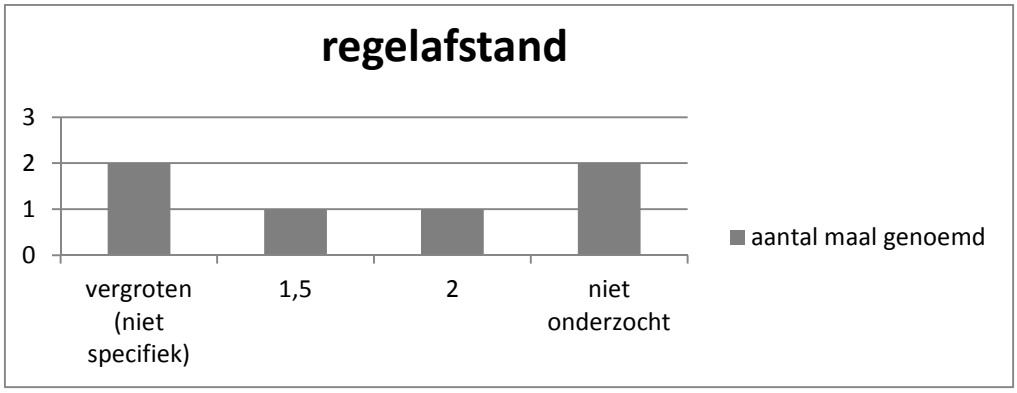

Fig. 4.3d Regelafstand volgens literatuur

Wat betreft de woordkeuze wordt in 66% van de publicaties aangehaald dat er gebruik gemaakt dient te worden van alledaagse en hoogfrequente woorden. In de overige publicaties wordt de woordkeuze niet aangehaald.
Overigens wordt in één publicatie aangeraden afkortingen te vermijden. Wanneer de afkorting echter frequent wordt toegepast in het dagelijks leven, zoals bij het woord DVD, mag deze wel gebruikt worden.

Gebruik van titels en subtitels wordt aangeraden om de tekst op te delen. Deze dienen ook om nieuwe onderwerpen aan te kondigen. Titels en subtitels behoren gemarkeerd te worden. Dit kan door deze te onderstrepen, dik te drukken of de lettergrootte te vergroten.

Met betrekking tot de inhoud van de geschreven zinnen wordt aangegeven dat deze verkort dienen te worden tot de essentie. Ze horen simpel en in actieve vorm geschreven te worden. Voornaamwoorden dienen zo gebruikt te worden dat duidelijk is waarnaar deze verwijzen.

Gebruikte afbeeldingen dienen informatie uit de tekst te verbeelden. Daarbij moeten deze volwassen en van goede kwaliteit zijn. Overigens moeten alle afbeeldingen in dezelfde stijl te zijn. Op één pagina behoren één à twee relevante afbeeldingen toegevoegd te worden. Pictogrammen dienen door de hele tekst toegevoegd te worden.

Wat betreft de pagina-indeling wordt geadviseerd gebruik te maken van enkelzijdig bedrukken. Grote blokken tekst behoren ingedeeld te worden in beheersbare stukken. Aangeraden wordt gebruik te maken van opsommingtekens. Informatie dient logisch geordend te zijn. Hierdoor is deze makkelijker te begrijpen.

De toegepaste tekstkleur moet donker zijn op een lichte achtergrond. Gebruikte kleuren behoren duidelijk maken wat bij elkaar hoort.

4.1.3 Bewijskracht

Aan de hand van onderstaande indeling van 'levels of evidence' is de bewijskracht van de verschillende onderzoeken bepaald. Per publicatie is hiervoor het onderzoeksdesign geanalyseerd.

Design	**Level of evidence**
Systematic review	Niveau 1
Randomised controlled trial	Niveau 2
Cohort studie	Niveau 3
Case-control studie	Niveau 4
Case-series/Case raport	Niveau 5
Expert opinion.	Niveau 6

Fig. 4.4 Levels of evidence

In de publicatie '*Facilitating the participation of people with aphasia in research: a description of strategies* (Dalemans R et al., 2009)' worden twee deelonderzoeken beschreven. Eén kwalitatief deelonderzoek en één kwantitatief deelonderzoek. In het kwalitatief deel onderzoek is er sprake van een 'case series-design'. In vergelijking met bovenstaande tabel blijkt er dus sprake van level of evidence niveau 5. Het kwantitatieve deel van de studie is vooraf gegaan door een systematische review. Aangezien de verkregen gegeven uit dit onderzoek afkomstig zijn uit een systematisch review, wordt hier uitgegaan van level of evidence niveau 1.

In de publicatie '*Accessible information guidelines; making information accessible for people with aphasia* (Herbert R., Haw C., Brown C., Gregory E.& Brumfitt S., 2012)' wordt een literatuurstudie (review) beschreven. Er wordt echter niet beschreven of deze studie systematisch is uitgevoerd. Wanneer dit niet het geval is, is er sprake van een narrative review. In de levels of evidence ligt dit design beneden het niveau van een systematische review. Gezien het feit dat er niet gesproken wordt van systematische review, wordt er uitgegaan van een narrative review. Level of evidence niveau 2.

In de derde bron, de publicatie '*Aphasia-friendly materials, are we really producing them?* (Berarducci M., Cooper L.& Giles V., 2007)' wordt wederom een literatuurstudie beschreven. Ook

in deze publicatie wordt niet beschreven of deze systematisch is uitgevoerd. Om deze reden wordt er uitgegaan van narrative review. Level of evidence niveau 2.

De '*Checklist for aphasia-friendly documents'* (Rose A., Worrall L., Hickson L. & Hoffmann T C., 2011) is een tabelweergave van de resultaten uit een systematische review. Er is sprake van level of evidence niveau 1.

In de scriptie '*Website voor en door personen met afasie en hun omgeving* (Vivijs A. & Witteman L., 2007)' wordt een literatuurstudie beschreven. Wederom is niet duidelijk of er sprake is van een systematische review. Er wordt uitgegaan van level of evidence niveau 2.

In het: '*Guiding principles for printed education materials: Design preferences of people with aphasia* (Rose A., Worrall E., Hickson M. & Hoffmann C., 2012)' is er sprake van een kwantitatief onderzoek, namelijk een case-series onderzoek. In vergelijking tot bovenstaande tabel blijkt er sprake van level of evidence niveau 5.

4.1.4 Concrete literatuursleutel

Zoals uit bovenstaande paragraaf blijkt, stemmen een aantal bronnen qua bewijskracht overeen. Er kwamen echter niet overeenstemmende resultaten uit de bronnen naar voren. Om deze reden is er bij het opstellen van de sleutel ook rekening gehouden met de frequentie waarin bepaald resultaten naar voren kwamen. Zoals beschreven in paragraaf 'bevindingen uit de literatuurstudie'.

Op deze manier is de uiteindelijke sleutel uit de literatuur bepaald:

	Conclusie uit de literatuur
Lettertype	Arial of Verdana Eén lettertype voor het hele document
Lettergrootte	14 Of groter
Sleutelbegrippen	Markeren door dik te drukken/de lettergrootte te vergroten/te onderstrepen of een andere tekstkleur te kiezen (markeren door dik te drukken of door de lettergrootte te vergroten zijn als beste bewezen)
Zinslengte	Korte zinnen van maximaal 10 woorden.
Regelafstand	Regelafstand 1,5
Woordkeuze	Hoogfrequente/ alledaagse woorden
Titels	Titels en subtitels gebruiken om de tekst in te delen. Titels markeren door dik te drukken/ te onderstrepen of een de lettergrootte te vergroten.
Zinnen	Verkorten tot de essentie In actieve vorm Voornaamwoorden zo gebruiken dat duidelijk is waarnaar deze verwijzen.
Pictogrammen/ afbeeldingen	Afbeeldingen verbeelden de informatie uit de tekst Afbeeldingen van goede kwaliteit Volwassen afbeeldingen Afbeeldingen van dezelfde stijl

	Eén à twee afbeeldingen toevoegen per bladzijde Pictogrammen door de hele tekst gebruiken
Indeling	Enkelzijdige pagina's gebruiken Gebruik maken van opsommingspuntjes Tekst indelen in beheersbare stukjes
Ordening	Een logische volgorde
kleur	Donkere letters op een lichte achtergrond De kleur laat zien wat bij elkaar hoort

Fig. 4.5 Literatuursleutel

4.2 Interviews

Naast het uitvoeren van een literatuuronderzoek werden individuele semigestructureerde en focusgroep interviews afgenomen bij personen met afasie. In dit hoofdstuk zullen de resultaten van de werving en de uiteindelijke interviews weergegeven worden.

4.2.1 Participanten

Voor de werving van de participanten zijn dertien instanties per mail benaderd, is aan drie bezoekers van het afasiecafé een afasievriendelijke brief meegegeven en is een oproep op een forum (www.afasie.nl/forum) geplaatst. Eén activiteitencentrum gaf aan dat zij reeds meewerkten aan een afstudeeronderzoek. Een tweede onderzoek zou voor hen helaas te belastend zijn. Verder gaf de contactpersoon van één stichting aan de stichting opgeheven te hebben. Van vijf instanties, de bezoekers van het afasiecafé en op de oproep op het afasieforum is geen een reactie gekomen.

Via de overige instanties zijn uiteindelijk dertien individuele aanmeldingen voor interviews en twee aanmeldingen voor groepsinterviews ontvangen. Een aantal instanties heeft ervoor gekozen om de deelnemers die geïnterviewd wilden worden, zelf contact te laten opnemen met de onderzoekers. Andere instanties kozen ervoor om de onderzoekers uit te nodigen op locatie en daar te bepalen welke personen deel zouden willen nemen aan een interview.

Voor de groepsinterviews werd per mail een afspraak gemaakt. Op de dag waarop de interviews werden gehouden, werd aan de aanwezigen gevraagd wie deel zouden willen nemen aan het interview. Uiteindelijk zijn deze groepsinterviews uitgevoerd met respectievelijk elf en twaalf personen.

Een aantal personen werd ondersteund door een medewerker, partner en/of hulpmiddel. Het familielid of de medewerker kon de deelnemer ondersteunen waar nodig. De gestelde vragen werden te allen tijde gesteld aan de persoon met afasie. Eén participant heeft gebruik gemaakt van een spraakcomputer om zichzelf te kunnen uiten.

De volgende tabel toont een overzicht van de interviewlocaties, het aantal afgenomen interviews, het aantal participanten per interview, de data waarop de interviews plaats hebben gevonden en de duur van de interviews.

Locatie	Aantal participanten	Datum	Duur
Aan huis	Participant 1 + partner	24-11-2012	13 min.
	Participant 2 + partner	05-12-2012	18 min.
	Participant 3 + partner	03-01-2013	30 min.
	Participant 4	20-02-2013	21 min.
Afasiecentrum Vught	Participant 5 + medewerker	05-11-2012	12 min.
	Participant 6 + medewerker	05-11-2012	6 min.
	Participant 7 + medewerker	05-11-2012	6 min.
	Participant 8 + medewerker	05-11-2012	10 min.
Afasiecentrum Hoensbroek	Participant 9	14-02-2013	16 min.
	Participant 10	14-02-2013	11 min.
	Participant 11 + partner	14-02-2013	10 min.
	Participant 12	14-02-2013	14 min.
	Participant 13	14-02-2013	10 min.
Activiteitencentrum Kerkrade	Participant 14 t/m 25 + medewerker + student	13-03-2013	54 min.
Afasiesoos Tilburg	Participant 26 t/m 36 + 2 medewerkers	05-02-2013	34 min.

Fig. 4.6 Overzicht interviewlocatie, aantal interviews, aantal deelnemers, datum en tijdsduur

4.2.3 Resultaten interviews

De audio-opnames van zowel de individuele interviews als de focusgroep interviews werden in hun geheel getranscribeerd (zie voor de volledige transcripties bijlage 6 en 7 voor respectievelijk de individuele interviews en de groepsinterviews). De twee verschillende interviewvormen werden onafhankelijk van elkaar geanalyseerd. Zodoende zijn twee codebomen ontstaan, één van de individuele interviews en één van de focusgroep interviews. Hiervoor is gekozen omdat er bij de focusgroep interviews meer sprake was van interacties tussen participanten rondom de topics, waardoor dit een ander resultaat zou kunnen opleveren dan de individuele interviews.

4.2.3.1 Semigestructureerde individuele interviews

Bij het analyseren van de getranscribeerde individuele interviews zijn codes ontstaan, gebaseerd op de antwoorden van de participanten. Hierbij kwamen vier hoofdcodes aan het licht, namelijk: ‘Voor de afasie’, ‘Lezen met afasie’, ‘Leesproblemen’ en ‘Aanpassingen’. Voor de volledige codeboom: zie bijlage 8.

In totaal is met dertien personen een individueel interview afgenomen. Door de verscheidenheid in ervaringen, wensen en communicatieve mogelijkheden zijn niet alle onderwerpen met elke deelnemer op dezelfde wijze besproken. Ook niet iedere deelnemer kon een oordeel geven over de verschillende onderwerpen. Naar aanleiding van het verloop en de inhoud van het gesprek zijn

onderwerpen mogelijk wel of niet aan bod gekomen. De resultaten van de individuele interviews worden hieronder per hoofdcode besproken.

Lezen voor de afasie

- Leesplezier
  - Af en toe voor plezier (2x)
  - Voor plezier (2x)
  - Graag (3x)
  - Heel graag
  - Heel graag, ter ontspanning
  - Hobby
  - Las altijd
  - Heeft gelezen
  - Eigenlijk niet
- Soort boeken/ genre
  - Biografieën
  - Oorlogsboeken, vakbladen, krant
  - Streekromans
  - Detectives
  - Misdaad
  - Alles
  - Informatieve boeken
  - Geen specifiek genre (4x)
- Leesfrequentie
  - Niet vaak door werk (2x)
  - Wel eens boeken, veel krant en vakbladen
  - Ongeveer één boek per maand (3x)
  - Vaak
  - Heel vaak
  - Meerdere boeken per maand
  - In vakantie 5 boeken in een week
  - Niet zo veel

Fig. 4.7a Hoofdcode 'voor de afasie' van codeboom individuele interviews

Alle geïnterviewden gaven aan gelezen te hebben voordat de afasie aantrad. De deelnemers gaven wisselende antwoorden op de vraag of zij graag lazen. Eén deelneemster gaf aan alles te lezen wat ze te pakken kreeg.

> *"Dat was echt lezen tot het boek uit is en of het nou vier uur ´s nachts wordt of niet."*

Een aantal deelnemers gaf aan niet echt een liefhebber te zijn geweest van lezen maar vóór de afasie wel eens, het zij slechts af en toe, een boek te hebben gelezen. Onder hen was een aantal deelnemers dat eerder een krant las of een tijdschrift dan een leesboek.

> "*Dan las ik de kranten. Allemaal."*

De leesfrequentie vóór de afasie variëert van:

> *"Ja, niet zo vaak want ik was zestig uur per week bij de bank. Wel een keer maar niet zo vaak."*

tot:

> *"(…) echt in de vakantie. Maar dan kan ik goed in een week vijf boeken lezen als ik de kans krijg."*

"Maar vroeger las ik eigenlijk altijd. In bed en als ik van het werk kwam las ik. En daar kan ik mij heel goed mee afschakelen."

Ook in het genre boeken dat het liefst gelezen werd, is variatie merkbaar. Vier deelnemers geven aan geen boeken uit een specifiek genre te hebben gelezen. Andere deelnemers noemen onder andere streekromans, detectives en misdaad als boeken waarin zij voorheen graag lazen.

Lezen met afasie

- Leesvaardigheid
  - Niet meer als vroeger (2x)
  - Gaat niet meer (2x)
  - Gaat moeizaam
  - Word er moe van, onthouden gaat niet meer
  - Veel herhaling nodig
- Leesfrequentie
  - Af en toe (2x)
  - Nog vaak
- Leesplezier
  - Graag
  - Mist het
- Leeswens
  - Wil nog lezen maar het is veranderd
  - Ja maar onthouden is moeilijk
  - Zou wel willen maar het gaat niet (2x)
  - Nee, geen behoefte meer aan lezen (4x)
  - Gaat niet meer: heeft zich erbij neergelegd
  - Altijd zin in lezen
  - Ja, wil nog lezen (2x)
  - Geen zin: "Het duurt drie keer voor ik het snap"
- Hulp bij het lezen
  - Niet nodig
  - Geen hulp
  - Logopedie en partner leest af en toe voor
  - Logopedie
  - Niet gewenst (4x)
  - Bibliotheek: hulp met uitzoeken boeken
  - Partner leest voor
  - Oefenen met de buurvrouw
- Hulpmiddel
  - Houder om boek op te zetten
  - Rubberen matje tegen schuiven
- Vervanging
  - Computer (3x)
  - Schilderen en televisie kijken
  - Televisie kijken (2x)
  - Krant (3x)
  - Roddelbladen: alleen de koppen
  - Puzzelen (2x)
  - Eerdere hobby's: wandelen, fietsen, muziek
  - Met de kinderen bezig zijn

Fig. 4.7b Hoofdcode 'lezen met afasie' van codeboom individuele interviews

De meeste deelnemers geven aan vrijwel niet meer te lezen nadat zij afasie hebben gekregen. Enkele deelnemers lezen nog maar benoemen dat dit niet meer zo gaat als vroeger. De één legt zich daar gemakkelijker bij neer dan de ander:

"Nou, dat, ik probeer het wel, maar. Dus, ik ga me daar echt niet meer druk om maken, want daar is de tijd te kort voor wat ik nog heb."

Eén deelneemster wordt emotioneel wanneer zij haar ervaringen met lezen met afasie omschrijft:

> *"In het begin kon ik de krantenkoppen met moeite lezen. Nu kan ik een bladzijde lezen. (…) Ik moet fit zijn. Niet moe. En vooral moet het rustig zijn. Niet veel prikkels. En dan gaat het soms redelijk dus dan kan ik wat meer."*

Vier deelnemers geven aan geen behoefte meer te hebben aan lezen. In de uitgewerkte transcripties van de interviews valt te lezen dat deze personen zich erbij hebben neergelegd dat het lezen niet meer gaat. Op de vraag van de interviewster: *"Zou u nog willen lezen?"* antwoorden deze vier deelnemers een duidelijk *"Nee"* of schudden met hun hoofd. Andere deelnemers zouden nog wel willen lezen maar ervaren een beperking.

Twee van de deelnemers krijgt hulp van de partner tijdens het lezen. Ook twee personen krijgen logopedie waarbij de behandeling (deels) gericht is op het lezen. Anderen geven aan dat hulp niet nodig is of niet gewenst.

> *"Nee. Ik heb niemand. Ik heb geen hulp. (…). Nee, ze moet wegblijven."*

Wanneer het lezen als hobby wegvalt, komt daar mogelijk een andere liefhebberij voor in de plaats. Sommige deelnemers zijn oude hobby's meer gaan uitvoeren, anderen kijken nu meer televisie of zoeken ontspanning achter de computer. De computer wordt door sommigen ook ingezet als oefening voor het lezen. Zo vertelt de partner van een deelnemer:

> *"Weet je dat er een Belgisch programma op de computer zit waar ontzettend veel oefeningen zitten? (…). Nou die gebruiken wij altijd. Ja, met woorden en zinnen en zo zitten we eigenlijk drie vier. Drie vier regels."*

De krant wordt door een aantal nog wel gelezen, zij het niet in zijn geheel:

> *"Ik lees eerst de koppen. En dan ga ik kijken wat wil ik lezen. Iets uit deze omgeving of iets dat met mijn werk te maken heeft gehad. En dan maak ik een selectie want de hele krant dat lukt niet. Dus dan ga ik echt voor één of twee artikeltjes."*

Twee deelnemers geven aan dat zij hulpmiddelen gebruiken tijdens het lezen. Een boekenstandaard wordt genoemd. Met één hand kan zo de bladzijde worden omgeslagen. Een andere deelnemer gebruikt een antislipmatje dat voorkomt dat het boek gaat schuiven bij het omslaan.

Leesproblemen

- Leesproblemen
  - Vermoeiend
  - Concentratie is verminderd
  - Tempo bijhouden is lastig
- Leesproblemen inhoud onthouden
  - Dag erna vergeten
  - Enkele regels
  - Kan lastig zijn
  - Veel moeite
  - Geen probleem
- Leesproblemen: moeilijke woorden
  - Lidwoorden en voorzetsels zijn moeilijk
- Leesproblemen: lettertype
  - Geen probleem (6x)
  - Letters met krullen zijn lastiger
- Leesproblemen: lettergrootte
  - Krantenkop leest gemakkelijk
- Leesproblemen: regelafstand
  - Geen probleem (2x)
- Leesproblemen: lange zinnen
  - Hoe langer hoe moeilijker (2x)
  - Korte zinnen gaan het best
  - Lange zinnen met moeite (oefenen met zes- à zevenwoordzinnen)
  - Hele korte zinnen valt te proberen
  - Moeilijk
  - Geen probleem
  - Moeilijker, maar niet bewust
  - Soms moeilijk
- Leesproblemen: personages
  - Geen probleem
  - Lange namen zijn moeilijk
- Leesproblemen: aantal personages
  - Hoe meer personen hoe moeilijker
  - Meerdere personen is moeilijk
  - Moeite om alles uit elkaar te houden (2x)
- Leesproblemen: begrijpen
  - Begrijpt alles nog
  - Begrijpt alles maar moet veel oefenen
  - Begrip is beperkt (2x)
  - Begrip bij stillezen is minder
- Leesproblemen: tekstgrootte
  - Grote stukken tekst gaat niet meer
- Leesproblemen moeilijkheidsgraad
  - Is van invloed (2x)
  - Moeilijke woorden maakt het lastiger (2x)
- Eigen oplossingen voor problemen
  - Zin aantal keer opnieuw lezen

Fig. 4.7c Hoofdcode 'leesproblemen' van codeboom individuele interviews

Drie van de deelnemers zijn zich ervan bewust dat zij, dat wat zij gelezen hebben, niet meer kunnen onthouden. Dit belemmert hen in het lezen.

> *"Maar de dag erna kan ik niet meer."*

Het onthouden blijkt voor meerdere deelnemers een probleem. De lengte van de gelezen tekst en de tijd die tussen het lezen en het ophalen van informatie zit verschilt, zo blijkt uit de reacties van de deelnemers.

> *"Als ik hier bijvoorbeeld zo'n stukje gelezen heb en je vraagt iets van mij, dan ben ik het kwijt he."*
>
> *"Maar als ik zo, zo'n eind moet lezen, dan ben ik allang vergeten aan het einde. Dat werkt gewoon niet."*

Het grootste deel van de deelnemers geeft aan dat het lettertype of de lettergrootte geen belemmering vormt tijdens het lezen. Een enkeling voegt daar later aan toe dat een grotere letter toch wél verschil maakt. Eén deelneemster oefent op de computer extra met het lezen van letters 'met krullen' omdat ze hier moeite mee heeft. Vooral bij het bespreken van de specifieke

leesproblemen geven de partners van de deelnemers nog aanvullingen op de antwoorden die worden gegeven.

Interviewer: *"Zijn lange zinnen moeilijker om te lezen dan korte zinnen?"*
Deelnemer: *"Dat weet ik niet."*
Partner: *"Wel."*

De grote meerderheid van de deelnemers geeft aan dat kortere zinnen makkelijker zijn om te lezen dan lange zinnen.

Het begrip bij het lezen is bij meer mensen beperkt.

"Nee, want als ik lees, moet ik alsof, een pagina moet ik drie keer lezen voordat ik het snap."

Aanpassingen

- Aanpassing kaft
  - Maakt niets uit (5x)
  - Hard (3x)
  - Slap
- Aanpassing kaft: extra
  - Kaft moet aanspreken
  - Bij omslaan moet boek blijven liggen (bijvoorbeeld door antislip)
  - Moet open blijven liggen
  - Makkelijk omslaan
- Aanpassing formaat
  - Maakt niet uit (3x)
  - Klein
  - Niet te groot
  - Normaal (2x)
  - Niet te zwaar
- Aanpassing: papier
  - Maakt niets uit (3x)
  - Printerpapier
  - Niet glad
- Aanpassing: lettergrootte/lettertype
  - Niet zinvol (4x)
  - Groot (3x)
  - Iets groter (2x)
- Aanpassing: regelafstand
  - Niet zinvol
  - Zinvol (2x)
- Aanpassen: lengte zinnen
  - Zinvol (4x)
  - Niet zinvol (2x)
  - Weet niet
- Aanpassing: samenvatting
  - Zinvol (6x)
  - Weet niet
  - Niet zinvol
- Aanpassing: afbeeldingen toevoegen
  - Niet zinvol (7x)
  - Zinvol (4x)
  - Prettig
- Aanpassing: personages overzicht
  - Zinvol (2x)
  - Misschien zinvol met afbeeldingen
  - Weet niet (2x)
  - Niet zinvol
- Aanpassing: aantal personages
  - Minder personages (2x)
  - Niet zinvol
- Aanpassen: moeilijkheidsgraad
  - Niet zinvol (3x)
- Aanpassing: lengte verhaal
  - Niet zinvol
- Aanpassing woorden:
  - 'kleine woorden' (lidwoorden, voorzetsels e.d. zijn moeilijk)
- E-reader
  - Nooit van gehoord (3x) Geen behoefte aan (2x) Heb ik niks mee(1x)
  - Niet mee bezig
  - Van gehoord (4x) Is voornemens een e-reader aan te schaffen (1x) alleen als het zou helpen met lezen aanschaffen (1x)

Fig. 4.7d Hoofdcode 'aanpassingen' van codeboom individuele interviews

De mogelijke opties van aanpassingen aan een leesboek zijn besproken. Sommige deelnemers gaven aan dat zij niet konden inschatten wat de aanpassing voor hen zou kunnen betekenen, gezien de vraag alleen verbaal werd aangeboden. Zonder visuele ondersteuning. Zij gaven soms aan een antwoord te geven op gevoel, eerder dan op ervaring gebaseerd:

> *"Het eerste wat bij me opkomt is hard (harde kaft) maar waarom dat weet ik even niet."*

De meeste deelnemers hadden geen specifieke voorkeur over de hardheid van de kaft maar drie van de geïnterviewden gaven aan dat een harde kaft gewenst is. Makkelijke hanteerbaarheid van het boek is voor meer deelnemers gewenst. Zo wordt het omslaan genoemd: dit moet makkelijk kunnen gebeuren. Eén van de deelnemers geeft aan dat het wegschuiven van het boek bij het omslaan soms een probleem kan zijn.

> *"Ik had wel, dat ik aan het lezen was, en dan wilde ik bladeren en dan duwde ik met die hand het boek weg. Dat het veel te glad was."*

Een groot deel van de deelnemers geeft aan geen voorkeur te hebben wat betreft de grootte van het boek of geven aan dat het formaat 'normaal' dient te zijn. De aanpassing van het papier is voor de meeste geïnterviewden niet van belang, hoewel één deelnemer het fijn zou vinden wanneer het papier niet te glad is.
De meeste deelnemers geven aan dat het formaat van het boek niet van belang is (drie personen) of dat het normaal moet zijn (twee personen).

Vier personen denken dat het aanpassen van de zinlengte voor hen zinvol zal zijn. Zes personen geven aan dat een samenvatting hen waarschijnlijk zal helpen bij het lezen van een boek.

Als laatst is het digitale lezen met de zogenaamde e-reader besproken. Drie deelnemers gaven aan nog nooit van iets dergelijks gehoord te hebben. Vier van de deelnemers heeft wel gehoord van de e-reader en één van hen geeft aan er al langer één op zijn wensenlijstje te hebben staan. Een andere deelneemster vertelt:

> *"Stel dat het één of ander foefje had dat me zou helpen met beter lezen, dan zou ik zeggen: kom hier met dat ding. Maar zolang dat geen meerwaarde heeft lees ik liever een boek."*

4.2.3.2. Focusgroep interviews

Bij het analyseren van de getranscribeerde individuele interviews zijn hoofdthema's (codes) ontstaan, te weten: 'Voor de afasie', 'Lezen met afasie', 'Leesproblemen', 'Aanpassingen' en 'Alternatieven. Voor de volledige codeboom van de focusgroep interviews, zie bijlage 9. Aan de focusgroep interviews hebben in totaal 23 personen deelgenomen. De resultaten zullen hieronder per hoofdcode uitgewerkt worden.

Voor de afasie

- Leesplezier
  - Las graag (6x)
  - Las niet graag (nooit boeken)
  - Las heel veel
  - Las niet graag
  - Leuk
- Genre
  - Handleidingen/ gebruiksaanwijzingen (3x)
  - Tijdschriften en kranten (minder boeken)
  - Technische boeken
  - Paardenboeken
  - Verpleegkundeboeken
  - Romans
  - Medische boeken
  - Boeken over Nortons
  - Streekromans
- Leesfrequentie
  - Twee boeken per maand (2x)
  - Eén boek per maand
  - Weinig boeken, wel tijdschriften en kranten
  - Elke dag de krant
  - Twee à drie boeken per maand
  - Nooit veel gelezen
  - Niet zo heel veel
  - Veel
  - Las wel, maar niet zoveel boeken
  - Kleine beetjes

Fig. 4.8a Hoofdcode 'voor de afasie' van codeboom focusgroep interviews

Uit de verkregen antwoorden komt naar voren dat de meeste deelnemers voor hun afasie graag lazen. Een paar personen gaf aan nooit echt graag gelezen te hebben. Wanneer er gelezen werd ging de voorkeur uit naar het lezen van handleidingen, tijdschriften, kranten, technische boeken, paardenboeken, boeken over Nortons, verpleegkundeboeken, romans, medische boeken, gebruiksaanwijzingen en streekromans. Het aantal boeken dat gelezen werd wisselt tussen 2 à 3 boeken per maand tot geen boeken. Bij een aantal personen ging de voorkeur uit naar het lezen van tijdschriften en kranten. Alle geïnterviewden gaven aan wel te hebben gelezen.

> *"Tijdschriften, krant, alles wat me voor de handen kwam"*
>
> *"Ik las wel, maar niet zo veel boeken"*

Lezen met afasie

- Leesvaardigheid
  - lezen lukt nog, maar leesboeken niet (kranten wel)
  - lukt nog (3x)
  - lukt min of meer
  - lukt nog, maar langzaam
  - kleine stukjes lukken nog.
  - Lukt nog een beetje, maar doet het weinig
  - Moeilijk (langzaam)
- Leesplezier/Leeswens
  - Wil nog lezen (4x)
  - Wil nog lezen en doet dit ook nog
  - Wil niet meer lezen
  - Wil niet meer lezen, houdt er niet van
  - Wil weer leren lezen (beter begrijpen)
  - Interesse om nog te lezen en leest wat hij kan, zou meer willen lezen
  - Wil meer lezen (2x)
  - Houdt nog van lezen
  - Lezen is heerlijk, wil meer lezen
  - Wil boeken lezen als hij zou kunnen (leest wel de krant)
  - Lezen hoeft niet meer, ook niet als het makkelijker kan worden
  - Wil meer lezen (leest de krant nog)
  - Wil misschien nog wel lezen
  - Zou het leuk vinden
  - Leest nog iedere dag de krant
  - Hoeft niet meer. (2x)
  - Wil na aanpassing misschien weer lezen
  - Probeert, maar kan het niet altijd
- Waarom wel nog/niet meer:
  - Wel: ontspanning
  - Wel: nieuws lezen (3x)
  - Niet: niet meer belangrijk
  - Wel: om te weten wat er staat
  - Wel: lezen over hobby
  - Wel: plezier, ontspanning en erover kunnen praten met mensen
  - Wel: nieuws lezen en erover kunnen praten.
  - Niet: hoeft niet meer
  - Niet: je kunt er niet meer tegen dat het moeilijk is.
  - Niet: door leeftijd minder belangrijk
  - Niet: te druk
  - Niet: als je het al lang niet meer kunt, geen behoefte meer
- Lezen in andere situaties
  - Tv: ondertiteling lukt wel, ondersteund door beeld
  - Tv: ondertiteling gaat te snel
- Leeskeuze
  - Krant(makkelijker, je hoeft het verhaal niet te onthouden)
- Leesfrequentie (nu).
  - Als er tijd voor is
  - Heeft het veel te druk om te lezen
- Hulp bij het lezen
  - Geen hulp (6x)
  - Iemand anders laten lezen omdat het sneller gaat (gemakzucht)
  - Geen hulp (alleenstaand)
  - Vraagt hulp
  - Vraagt zoon/vrouw om hulp bij moeilijke woorden
  - Vraagt om hulp
  - Vraagt naar betekenis van woorden
- Vervanging
  - Tv: chinees nieuws
  - Chinese krant via de computer
  - Geen
  - Geen (maar bedenkt zich later) (4x)
  - Schaken
  - Computeren
  - Houtbewerking
  - Luisterboeken
  - Tv
  - Lui zijn, voor de tv
  - schilderen
  - kaarten
  - Sporten
  - Puzzelen (2x): woordzoekers en woordomschrijvingen)
- Programmakeuze op tv
  - Sport
  - journaal
  - Voetbal
  - Series
  - Series over politie

Fig. 4.8b Hoofdcode 'lezen met afasie van codeboom focusgroep interviews

Bij een klein deel van de deelnemers lukt het lezen, nu zij afasie hebben, nog zonder problemen. De meesten ervaren echter wel problemen of kunnen zelfs helemaal niet meer lezen. Het feit dat het lezen vertraagd verloopt wordt door een aantal participanten aangehaald.

"*Heel moeilijk, in de zin van langzaam"*

"Ik probeer het, maar ik kan het niet altijd"

Wat betreft het leesplezier of de leeswens van de deelnemers, sinds zij afasie hebben, werd aangegeven dat het merendeel graag nog (meer) zou willen lezen. Een aantal personen gaf aan niet meer te willen lezen. Oorzaak hiervan is, in een aantal gevallen, het feit dat zij nooit graag gelezen hebben of het te druk ervoor hebben. Bij anderen zijn de leesproblemen ten gevolge van afasie de oorzaak van het verlies van leesplezier.

"Als je er op een zeker ogenblik. Je kunt het nimmer, dan moet je, dan wil je zeggen: laat ook maar"

Bij het horen van de mogelijkheid om het lezen te vergemakkelijken, werd door één persoon aangegeven dat hij lezen mogelijk toch weer zou willen proberen. Dit nadat hij eerder aangaf niet meer te willen lezen. Door de bereikte leeftijd is de behoefte om te lezen soms afgenomen.

"*Maar ik denk ook dat de leeftijd ook meespeelt"*

Sommige personen gaven aan nog steeds te lezen, al dan niet met problemen. Een aantal deelnemers zou nog graag willen lezen om verschillende redenen. Voor een aantal personen geldt de mogelijkheid om de krant te lezen als belangrijkrijke reden om nog te willen lezen.

"*Ja, om op de hoogte te zijn van het nieuws"*

Overige redenen die aangehaald werden zijn: ontspanning, kunnen converseren over het gelezene, kunnen lezen over hobby's en simpelweg de vaardigheid hebben om nog te kunnen lezen.

"J*a, maar plezier en ontspanning en eventjes praten met…eventjes onder de mensen"*

Door een familielid van een deelnemer werd aangehaald dat het lezen in een andere situatie als op papier, namelijk bij het lezen van ondertiteling, wel lukt. Dit doordat zij, door de beelden, weet waar het over gaat.

"Nederlands onderschrift, kan ze lezen, maar dan weet ze waar het in die film over gaat"

Een deelneemster reageerde hierop door aan te geven dat ondertiteling voor haar te snel gaat.

"Mij gaat het te vlug altijd. Als er Nederlands onder staat"

Het lezen van de krant zou eenvoudiger zijn dan het lezen van boeken. Dit doordat het niet noodzakelijk is om een verhaallijn te onthouden.

“Maar lezen voor de krant is gemakkelijk, omdat ik kan skippen, maar het boek moet je onthouden”

Iets meer dan de helft van de participanten gaf aan geen hulp te vragen bij het lezen. Wanneer er om hulp gevraagd wordt, gebeurt dit vooral om naar betekenissen van woorden te vragen. Ook wanneer zelfstandig lezen erg traag verloopt, wordt om hulp gevraagd.

“Als ik de woorden niet begrijp. Ik vraag mijn zoon of mijn vrouw, voor mij om te helpen.”

“*Ik vraag wel eens aan mijn vrouw: ‘lees nou eens even dat mailtje door, vlug, want ik doe er nogal lang over.”*

Doordat er moeilijkheden bij het lezen zijn ontstaan kiest een groot deel van de deelnemers andere activiteiten ter vervanging. Sommigen gaven in eerste instantie aan het lezen niet te vervangen door andere activiteiten. Wanneer zij vervangende activiteiten van anderen hoorden, herkennen zij echter zichzelf hierin.

Als vervangende activiteiten werden activiteiten als tv-kijken, de krant lezen via de computer, schaken, houtbewerking, computeren, luisterboeken, schilderen, puzzelen en kaarten aangehaald.

“Ik heb luisterboek, is heerlijk”

Degenen die meer tv-kijken gaven aan vooral het journaal, sport en series te kijken.

“Ja, maar, het journaal maar ook de sport”

Leesproblemen

- Leesproblemen algemeen.
  - Concentratie (3x)
  - Langzaam (4x)
  - Hardop lezen lukt niet, in het hoofd wel.
  - Lezen op zich is moeilijk
- Leesproblemen inhoud onthouden
  - Niet moeilijk (3x)
  - Na herhaling lukt onthouden
  - Niet zo'n problemen mee (2x)
  - Is een probleem
  - Soms helemaal vergeten
  - Lukt niet
  - Onthouden is moeilijk
  - Kan niet onthouden
  - Kan wel onthouden
  - Kan veel minder onthouden
  - Bij hardop lezen gaat onthouden beter
- Leesproblemen: moeilijke woorden
  - Maakt lezen moeilijker
- Leesproblemen: lange zinnen
  - Niet moeilijk (2x)
  - Makkelijk, ook lange zinnen
  - Problemen met lange zinnen
  - Kort of lang, maakt niks uit
  - Lange zinnen lukken soms ook
  - Liever korte zinnen
  - Zinslengte maakt niet uit (2x)
  - Liefst korte zinnen
  - Kort is makkelijker
- Leesproblemen: personages
  - Meer personages is moeilijker
  - Meer personen soms lastig
  - Meer personen is lastig
  - Belangrijkste persoon wordt onthouden, andere niet
  - Meer personages is geen probleem
  - Meer personages is moeilijk
  - Meer personages is niet moeilijk
  - Kan personages niet onthouden
  - Meer personages lukt
  - Meer personages is makkelijk
- Leesproblemen: begrijpen
  - Wil beter leren begrijpen
  - Minder (herhaling nodig)
  - Begrijpt wat er staat
  - Begrijpt veel woorden niet
  - Begrijpt het meestal niet
- Invloed op het lezen.
  - Of inhoud je interesseert.
- Eigen oplossingen voor problemen
  - Hardop lezen helpt bij het onthouden
  - Leesplankje voor goede ligging boek.
  - Herhaald lezen voor beter begrip
  - Moeilijke woorden opzoeken
- Bijkomende problemen
  - Krant omslaan is moeilijk
  - Spreken gaat moeizaam
  - Herkent afbeeldingen van voorwerpen niet
  - Korte termijn geheugen aangetast
  - Tremmoren
  - Vergeten van bekende, ingestudeerde tekst

Fig. 4.8c Hoofdcode 'leesproblemen' van codeboom focusgroep interviews

Wat betreft 'algemene problemen bij het lezen' ervaren de personen met afasie moeilijkheden met de concentratie.

> *"Vroeger kon je een kanon naast me afschieten, bleef gewoon doorlezen, maar nu niet meer."*

Het lezen op zich wordt tevens als probleem ervaren. Eén deelnemer ervaart het probleem dat zij niet hardop kan lezen. Vertraging van het leestempo werd vaker als moeilijkheid genoemd.

> *"Een hele krant, daar doe ik een hele week over."*

Een groot aantal deelnemers ervaart het onthouden van de inhoud van een boek als een probleem. Eén meneer geeft aan beter te kunnen onthouden bij hardop lezen of herhaald lezen.

"*ja, ik twee keer gelezen, dan ik onthoud het wel."*

Het gebruik van lange zinnen werd niet door alle participanten gezien als moeilijkheidsgraad verhogend. Toch werd door een deel van de mensen aangegeven dat zij het lezen van korte zinnen eenvoudiger vinden.
Het gebruik van moeilijke woorden zorgt ervoor dat het lezen bemoeilijkt wordt.

"De artsen schrijven voor ons chinees."

De aanwezigheid van meerdere personages in één boek wordt door het grootste deel van de deelnemers als bemoeilijkend ervaren.

"Ja, het belangrijkste, die personen, dat is onthouden, maar slechte personen niet meer."

Begrijpen van het gelezene is voor de deelnemers een probleem. Bij sommige deelnemers helpt herhaling om het begrip te stimuleren. Van invloed op het onthouden is of er interesse is voor de inhoud.

"*Wat je interesseert, dat vind ik ook belangrijk."*

Een aantal participanten heeft eigen strategieën ontdekt om de leesproblemen te ondermijnen. Verschillende strategieën zijn: hardop lezen ter bevordering van het onthouden, herhaald lezen voor beter begrip, opzoeken van moeilijke woorden voor beter begrip en het gebruik van een leesplankje voor een goede ligging van het boek.

Naast de problemen met het lezen ervaren de personen met afasie bijkomende problemen, waaronder problemen met het omslaan van bladzijden in de krant, niet herkennen van afbeeldingen van voorwerpen, aangetast geheugen, tremmoren, vergeten van bekende en ingestudeerde teksten en problemen met spreken.

Aanpassingen

- Aanpassing boek
  - Normaal formaat (3x)
  - Niet te zwaar
  - Niet te dik
  - Vlot te bladeren
- Aanpassing: lettergrootte
  - Groter is makkelijker (3x)
  - Iets groter dan in de krant
  - Groot is niet beduidend makkelijkere, kleiner lukt ook
  - Hele grote letters zijn ook moeilijk, normaal is goed
  - Mag rustig klein
  - Grootte in de krant is goed
  - Krant is te klein
  - Helpt niet
  - Gelooft niet dat het helpt
  - Liever grote dan kleine letters
  - Tussen groot en klein
- Aanpassing: samenvatten inhoud
  - Leest dan alleen nog de samenvattingen
  - Handig
  - Alleen achter aan in het boek
  - Samenvatting per hoofdstuk niet gewenst
  - Niet alleen voorgaand hoofdstuk samenvatten, maar steeds alles wat er al gebeurd is.
  - Samenvatting onthouden is ook moeilijk.
  - Liever aan het begin van het hoofdstuk, dan weet je wat gaat komen (2x)
- Aanpassing: afbeeldingen toevoegen
  - Ja, helpt
  - Ja (5x)
  - Niet nodig
  - Niet gewenst
  - Is leuk
  - Geen invloed
  - Zinvol (3x)
  - Je wilt weten wat de afbeelding betekent, dus je gaat lezen.
  - Helpt
  - Makkelijker
  - Je kunt kijken waar het over gaat
- Aanpassing: personages beschrijven
  - Niet zinvol
  - Well zinvol
  - Wel belangrijk
  - Zinvol
  - Natuurlijk handig
  - Zou helpen (3x)
- Aanpassing: minder personages
  - Zinvol
  - 2/3 personages lukt nog
  - Helpt vergemakkelijken
  - Veel personages is lastig te onthouden
- Aanpassing: meer witruimte
  - Ligt eraan: vervolgzin vinden is moeilijker
  - Meer is makkelijker (4x)
- Aanpassing: eenvoudige woordkeuze
  - Makkelijker (5x)
- Aanpassing: korte zinnen.
  - Is niet makkelijker
  - Wel gemakkelijker lezen
- Aanpassing: verklarende woordenlijst
  - Biedt uitkomst (3x)

Fig. 4.8d Hoofdcode 'aanpassingen' van codeboom focusgroep interviews

Wat betreft het boek zelf wensen de geïnterviewden een boek van een normaal formaat. Het is van belang dat het boek niet te zwaar en dik is. Het moet mogelijk zijn om makkelijk door het boek te bladeren.

Het grootste deel van de personen met afasie gaf aan een grotere lettergrootte te prefereren. De lettergrootte in de krant wordt door de meesten als te klein ervaren. Echter een te groot lettertype wordt ook als bemoeilijkend ervaren. Een klein aantal personen gaf aan dat de lettergrootte geen invloed heeft op het lezen.

> *"Iets groter dan wat in de kranten staat."*

"Zo'n grote is ook moeilijk voor mij. Normaal kan ik wel."

Op de optie om samenvattingen toe te voegen aan elk hoofdstuk van het boek werd wisselend gereageerd. Eén iemand gaf aan dan alleen nog de samenvattingen te lezen en niet meer het hele boek. Door iemand anders werd het als handig gezien. Twee personen gaven aan alleen een samenvatting aan het eind van het boek te wensen, niet per hoofdstuk. Twee anderen gaven aan een samenvatting aan het begin van het hoofdstuk te wensen. Op deze manier zou reeds aangekondigd zijn wat zal volgen. Tevens werd aangegeven dat het onthouden van de samenvatting ook problemen zal opleveren.

"Ik denk dat het beter is van te voren. Omdat je dan, dan weet je waar het over zou gaan."

Het toevoegen van afbeeldingen wordt door het grootste deel van de deelnemers als zinvol gezien. Aangegeven werd dat een afbeelding prikkelt om te lezen. Doordat je graag wilt weten wat een afbeelding betekent. Een klein aantal mensen gaf aan dat zij geen afbeeldingen wensen en deze niks toevoegen

"Als er afbeeldingen in staan, dan wil je dat lezen om te weten wat de afbeelding betekent."

Zowel het beperken van het aantal personages als het toevoegen van een personage-beschrijving aan het boek, wordt door het merendeel van de participanten als zinvol gezien.

Het vergroten van de witruimte tussen de regels is volgens de deelnemers zinvol Het vinden van de vervolgzin moet echter niet bemoeilijkt worden door de extra ruimte.

"(…)als je een lange zin hebt en je hebt genoeg ruimte ertussen, dan weet je hier meer niet waar je moet beginnen weer he?"

Op de optie om zinnen te verkorten wordt wisselend gereageerd. Een gedeelte van de deelnemers denkt dat dit het lezen vereenvoudigd. Een ander deel ziet dit niet als vereenvoudigend.

"Ik heb liever korte zinnen."

"Voor mij maakt niks uit, alleen die verhaal, die geheugen is weg."

Het toevoegen van een verklarende woordenlijst biedt volgens de participanten uitkomst bij het vereenvoudigen van het lezen.

Alternatieven

- E-reader: je kunt zelf de grootte van de letters kiezen
- Lezen in een groep: is niet fijner (2x)
- Lezen in een groep: leestempo is te verschillend
- Lezen in een groep: elkaar kunnen helpen is belangrijk
- Lezen in een groep: belangrijk.
- Luisterboeken: niet leuk, je kunt niks doen. Ze wil echt lezen
- Luisterboeken: heerlijk
- Voorlezen: is ook leuk.

Fig. 4.8e Hoofdcode 'alternatieven' van codeboom focusgroep interviews

Als alternatief voor het lezen in een papieren boek werd de e-reader aangehaald. Aangegeven werd dat het hierop mogelijk is zelf de grootte van de letters te kiezen. Als alternatief voor het individueel lezen werd het lezen in een groep aangehaald. Het feit dat de mogelijkheid ontstaat om elkaar te helpen wordt als positief beschouwd. Echter gezamenlijk lezen levert problemen op wanneer het leestempo van de deelnemers verschilt. Aangehaald werd dat voorgelezen worden ook heel leuk is. Op luisterboeken als alternatief voor het lezen werd wisselend gereageerd. Door één persoon wordt dit als heerlijk ervaren.

"Ja, maar ik heb, luisterboek is heerlijk."

Iemand anders ervaart dit niet als prettig. Gezien het feit dat de activiteit van het lezen dan wegvalt.

"Je kan niks doen."

4.2.4 Samenvatting resultaten uit beide interviewvormen

In deze paragraaf worden de gegevens uit de individuele interviews en de focusgroep interviews samengevat per hoofdcode. Zo worden: 'Voor de afasie', 'Lezen met afasie', 'Leesproblemen', 'Aanpassingen' en voor de focusgroep interviews 'Alternatieven' als alinea-koppen toegepast.

De resultaten worden beknopt beschreven. Voor de concrete resultaten wordt verwezen naar de bovenstaande paragrafen.

Lezen voor de afasie: Alle geïnterviewden gaven aan gelezen te hebben voordat de afasie aantrad. De deelnemers gaven wisselende antwoorden op de vraag of zij graag lazen.
Verschillende participanten lazen graag, anderen juist helemaal niet graag.
In het genre boeken dat het liefst gelezen werd is variatie. Er werden handleidingen, technische boeken, paardenboeken, verpleegkundeboeken, romans, medische boeken, biografieën, oorlogsboeken, streekromans, detectives en misdaadromans genoemd. 4 personen gaven aan geen

boeken uit een specifiek genre te hebben gelezen. Een aantal deelnemers gaf aan liever en tijdschrift of krant te lezen dan een leesboek. De leesfrequentie vóór de afasie, variëert van ‘niet zo veel’ tot ‘5 boeken per week, in de vakantie’.

Lezen met afasie: Een aantal deelnemers geeft aan nog te kunnen lezen, al dan niet met moeilijkheden. Andere participanten lukt lezen echter niet meer. Een enkele persoon gaf echter aan het lezen nog eens te willen proberen wanneer de afasievriendelijke-kernmerken worden toegepast. Er werd wisselend gereageerd op de vraag of zij nog zouden willen lezen. Meerdere personen gaven aan niet meer te willen lezen. Anderen gaven aan graag nog (meer) te willen lezen. Een aantal deelnemers geeft aan hulp te vragen bij het lezen. Hulp zou gevraagd worden bij het verklaren van moeilijke woorden en het voorlezen van een te moeilijke tekst. Er wordt tevens gebruik gemaakt van hulpmiddelen zoals boekenstandaards en rubberen matjes, tegen verschuiven van het boek. Wanneer lezen vervangen wordt door andere activiteiten, doordat dit te complex is geworden, gebeurt dit door verschillende activiteiten: computeren, schilderen, tv-kijken, puzzelen, wandelen, fietsen, muziek, activiteiten met kleinkinderen, kaarten, sporten, houtbewerking, schaken en luisterboeken luisteren.
Een aantal personen leest nog, maar op een andere manier. Zoals het lezen van tijdschriften, waarbij alleen de titel gelezen worden.

Leesproblemen: Als algemene leesproblemen worden een laag leestempo, een verminderde concentratie en vermoeidheid aangehaald. Het onthouden van de inhoud van een boek is voor een groot deel van de participanten moeilijk. Niet alle deelnemers hebben hier echter problemen mee. De keuze van het lettertype zou geen duidelijke invloed hebben op de moeilijkheidsgraad van de tekst. Een lettertype met veel ‘krullen’ zou echter niet gewenst worden. Op lange zinnen als leesprobleem wordt wisselend gereageerd. Het grootste deel van de geïnterviewden prefereert echter korte zinnen. Het begrip van het geschrevene is niet voor alle deelnemers hetzelfde. Wisselend tussen ‘meestal niet begrijpen’ en ‘begrijpt alles’. Ook op het gebruik van meerder personages wordt wisselend gereageerd. Het merendeel heeft echter moeite met een groter aantal personages.
De moeilijkheidsgraad van de tekst zou invloed hebben op het leesgemak.
Voor de problemen met lezen hebben de deelnemers soms eigen oplossingen. Aangeven werden herhaald lezen en hardop lezen als hulp bij het onthouden. Opzoeken van moeilijke woorden werd ook aangehaald als oplossing van problemen bij het lezen.

De deelnemers ervaren naast de problemen met lezen bijkomende problemen. Het omslaan van pagina's kan moeilijk zijn. Ook het herkennen van afbeeldingen kan als probleem ervaren worden, tevens wordt een gestoord korte-termijn geheugen als probleem ervaren.

Aanpassingen: De geïnterviewden haalden aan dat een boek niet te dik en groot mag zijn, in verband met het gewicht. Het boek moet vlot te bladeren zijn en de bladzijden mogen niet te glad zijn. Wat betreft de soepelheid van de kaft gaf het merendeel dat dit niets uitmaakt. Drie personen gaven aan het liefst een harde kaft te hebben. Eén persoon prefereert een slappe kaft.
De kaft van het boek moet bovendien aanspreken.
Belangrijk is dat het boek niet kan schuiven bij het bladeren, bijvoorbeeld door het aanbrengen van antislip aan de buitenzijde van het boek.

Ten aanzien van de lettergrootte wordt een normale tot iets vergrote lettergrootte gewenst. De lettergrootte in de krant wordt als te klein ervan. Vergroten van de regelafstand wordt door het merendeel van de deelnemers als zinvol gezien. Deze mag echter niet te groot worden, want dan wordt het vinden van de vervolg-regel moeilijk.
Gebruik van een beperkt aantal personages wordt geprefereerd. Toevoeging van een beschrijving van de personages ziet het merendeel als zinvol.
Wat betreft de lengte van de zinnen zijn de meningen verdeeld. Een aantal personen wenst korte zinnen. Voor de anderen is de zinslengte niet van belang, of zij kunnen zich deze aanpassing niet voorstellen.
Op toevoeging van een samenvatting, aan het eind van elk hoofdstuk, wordt ook heel verschillend gereageerd. Een aantal personen ziet een samenvatting per hoofdstuk als zinvol. Er wordt echter ook aangegeven dat alleen één samenvatting aan het eind van het boek gewenst wordt, of juist een aankondiging van de inhoud voorafgaand aan het hoofdstuk. Wat betreft de toevoeging van afbeeldingen geeft de helft aan dit te wensen. De andere helft ziet dit niet als toevoeging. Een verklarende woordenlijst zou uitkomst bieden. Aanpassing van de lengte van het verhaal en aanpassing van de moeilijkheidsgraad worden niet als zinvol gezien.

Alternatief: De e-reader is bij 50% van de geïnterviewden bekend. De meeste deelnemers geven echter aan er niks mee te hebben of er geen behoefte aan te hebben
Op lezen in een groep wordt wisselend gereageerd. Moeilijk hierbij is het feit dat ieder een ander leestempo heeft.
Een luisterboek wordt door één persoon als heerlijk ervaren. Iemand anders vindt dit niet leuk

doordat het zélf lezen wegvalt. Voorgelezen wordt door één iemand aangehaald als fijn.

4.3 Uiteindelijke aanpassingssleutel

Samenvoeging van de resultaten uit de literatuurstudie en de resultaten uit de interviews heeft de uiteindelijke aanpassingssleutel opgeleverd. Bij ontwikkeling van deze aanpassingssleutel heeft de literatuursleutel als basis gediend. Hier zijn de meningen van personen met afasie, verkregen uit de interviews, aan toegevoegd.

	Conclusie uit de literatuur	**Wensen/ mening van personen met afasie**
Lettertype	• Arial of Verdana • één lettertype voor het hele document	• lettertype zonder veel krullen
Lettergrootte	• 14 of groter	• normaal tot iets vergroot • groter dan de lettergrootte in de krant
Sleutelbegrippen	• markeren door dik te drukken/de lettergrootte te vergroten/te onderstrepen of een andere tekstkleur te kiezen (markeren door dik te drukken of door de lettergrootte te vergroten zijn als beste optie aangewezen)	
Zinslengte	• korte zinnen van maximaal 10 woorden	• verkorten is niet voor alle deelnemers van belang • een gedeelte van de deelnemers prefereert korte zinnen
Regelafstand	• regelafstand 1,5	• vergroten van de regelafstand is zinvol (niet te groot, dan wordt het vinden van de vervolgregel moeilijk)
Woordkeuze	• hoogfrequente/ alledaagse woorden	• eenvoudige woordkeuze is makkelijker
Titels	• titels en subtitels gebruiken om de tekst in te delen • titels markeren door dik te drukken/ te onderstrepen of een de lettergrootte te vergroten	
Zinsbouw	• verkorten tot de essentie in actieve vorm • voornaamwoorden zo gebruiken dat duidelijk is waarnaar deze verwijzen	
Pictogrammen/ afbeeldingen	• afbeeldingen verbeelden de	• het toevoegen van afbeeldingen

	informatie uit de tekst • afbeeldingen van goede kwaliteit • volwassen afbeeldingen • afbeeldingen in dezelfde stijl • één à twee afbeeldingen toevoegen per bladzijde • pictogrammen door de hele tekst gebruiken	kan zinvol zijn
Indeling	• enkelzijdige pagina's gebruiken • gebruik maken van opsommingstekens • tekst indelen in beheersbare stukken	
Ordening	• een logische volgorde	
Kleur	• donkere letters op een lichte achtergrond • de kleur laat zien wat bij elkaar hoort	
Beperking van het aantal personages		• minder personages is makkelijker.
Beschrijving van de personages		• een beschrijving van de personages draagt bij aan het leesgemak
Samenvatting aan het eind van het hoofdstuk		• een aantal deelnemers ziet dit als zinvol • een aantal deelnemers wenst alleen een samenvatting aan het eind van het boek • een aantal deelnemers wenst een aankondiging van de inhoud vooraan het hoofdstuk
Verklarende woordenlijst		• toevoegen van een verklarende woordenlijst zou bijdragen aan het leesgemak
Kenmerken van het boek		• niet groot • niet dik • bladzijden mogen niet te glad zijn • mag niet schuiven op tafel (optie: aanbrengen antislip) • mag niet dichtvallen

Fig. 4.9 Aanpassingssleutel

5. Conclusie en discussie

5.1 Vraagstellingen beantwoord

In dit hoofdstuk wordt een antwoord geformuleerd op de primaire en secundaire vraagstellingen die reeds werden opgesteld in het hoofdstuk 'Methode'. Tevens zal worden ingegaan op de vooraf gestelde hypothesen. In het onderdeel 'Discussie' zal worden gereflecteerd op de gehanteerde methodologie en worden implicaties voor het werkveld en verder onderzoek genoemd.

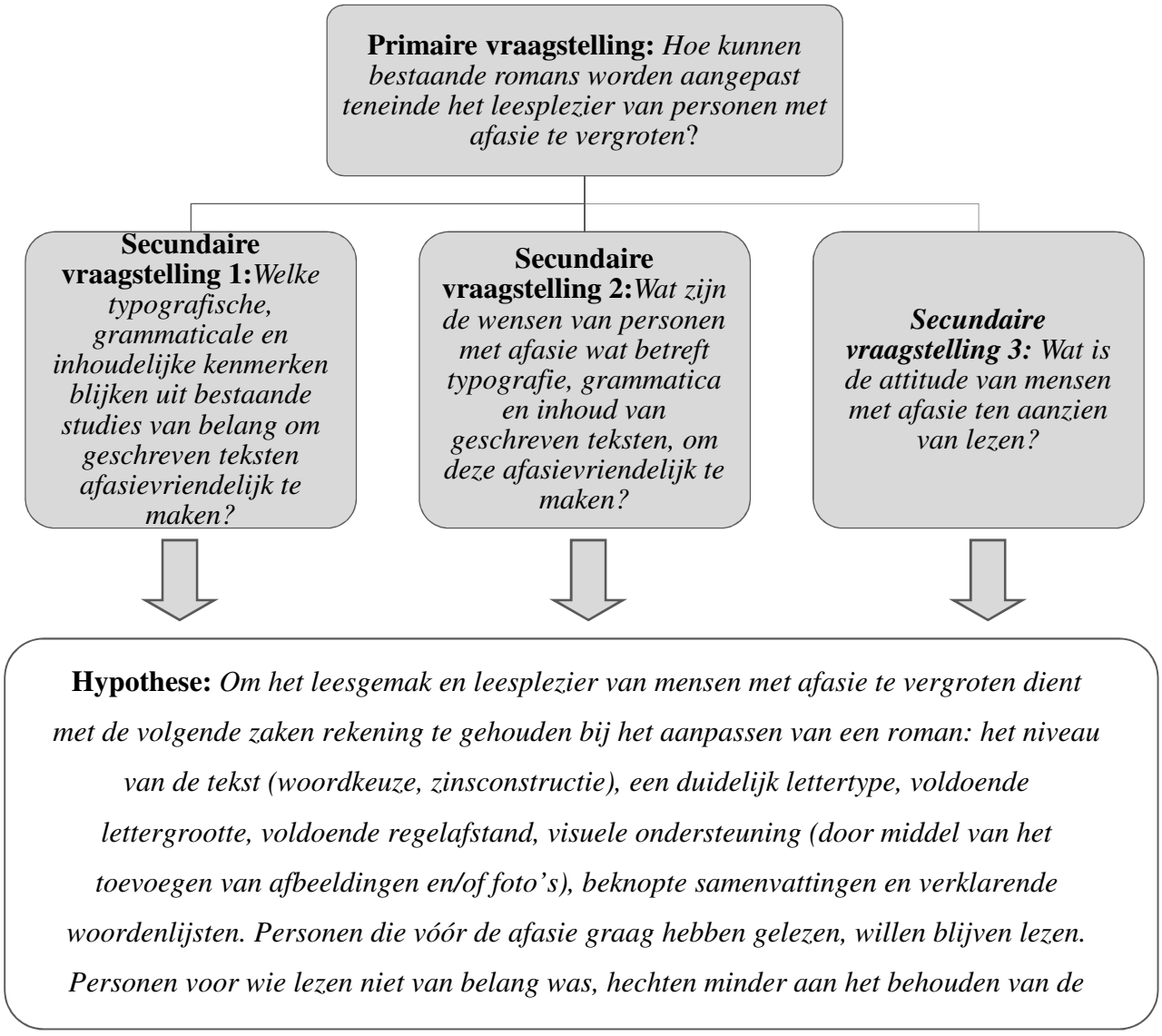

Fig. 5.1 Schematisch overzicht secundaire vraagstellingen, primaire vraagstelling en hypothese

Om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden is op twee manieren te werk gegaan. Allereerst is een literatuurstudie uitgevoerd van waaruit een 'literatuursleutel' is opgesteld.

5.1.1 Afasievriendelijkheid gebaseerd op literatuur

Door middel van een literatuurstudie in online databanken en scripties is gezocht naar bestaande onderzoeken rondom afasievriendelijke kenmerken van geschreven teksten. De vraagstelling luidde:

> *Welke typografische, grammaticale en inhoudelijke kenmerken blijken uit bestaande studies van belang om geschreven teksten afasievriendelijk te maken?*

Uit deze literatuurstudie blijkt dat het hanteren van de lettertypes *Arial* of *Verdana,* lettergrootte 14 of groter, een donkere kleur tekst op een lichte achtergrond, markering teneinde sleutelbegrippen aan te duiden, alledaagse en hoogfrequente woorden, gereduceerde zinslengte tot maximaal 10 woorden, een regelafstand van anderhalf (1,5) maal de lettergrootte, actieve zinnen, tot de essentie teruggebrachte zinnen, logische volgorde titels en subtitels om de tekst in te delen, beheersbare stukken tekst, enkelzijdig bedrukte pagina's, opsommingstekens bij opsommingen, één à twee volwassen illustraties van goede kwaliteit per pagina of pictogrammen ter ondersteuning van de inhoud, bijdraagt aan de afasievriendelijkheid van een tekst.

De bevindingen zoals hierboven reeds omschreven, onderschrijven voor een deel de eerder gestelde hypothese. Zo blijkt uit de literatuurstudie dat, zoals voorondersteld, de woordkeuze en de zinsconstructie vereenvoudigd dienen te worden om de afasievriendelijkheid van de tekst te vergroten. Waar in de hypothese een 'duidelijk lettertype' wordt genoemd, blijkt uit onderzoeken een voorkeur voor de lettertypes *Arial* en *Verdana*. Beide schreefloze lettertypes. Ook de aanname dat een groter lettertype en voldoende regelafstand zouden kunnen bijdragen aan de leesbaarheid van een tekst, wordt door resultaten uit te literatuur ondersteund. Tevens kan visuele ondersteuning, zoals werd gesuggereerd in de hypothese, de overdracht van de inhoud bevorderen. Zo ook het toevoegen van verklarende woordenlijsten. Het nut van het plaatsen van een samenvatting komt niet aan bod.

5.1.2 Afasievriendelijkheid volgens personen met afasie

Aan de hand van semigestructureerde individuele diepte-interviews en focusgroep-interviews is onderzoek gedaan naar de wensen van personen met afasie met betrekking tot de vormgeving van geschreven teksten. De vraagstelling luidde:

> *Wat zijn de wensen van personen met afasie wat betreft typografie, grammatica en inhoud van geschreven teksten, om deze afasievriendelijk te maken?*

Bij het beantwoorden van de vraagstelling is op zoek gegaan naar de tendens in de resultaten van de interviews. Naar aanleiding van de uitgevoerde semigestructureerde individuele diepte-interviews en focusgroep-interviews, kan geconcludeerd worden dat het gebruik van een normaal tot vergroot lettertype zonder krullen, gereduceerde zinslengte, eenvoudige woorden, een verklarende woordenlijst, afbeeldingen, een beperkt aantal personages, een overzicht en beschrijving van de personages en samenvattingen als zinvol wordt ervaren door personen met afasie.
Daarnaast dient het boek, met het oog op het gebruiksgemak, van 'normaal' formaat te zijn, niet te dik, voorzien van bladzijden die gemakkelijk om te slaan zijn en mag het boek niet wegschuiven of dichtvallen tijdens het lezen.

De hierboven genoemde aanpassingen komen voor een deel overeen met de hypothese. De deelnemers geven aan dat eenvoudigere woorden zijn gewenst, evenals kortere zinnen en een 'duidelijk lettertype' is gewenst. De meeste deelnemers geven aan dat zij de letters veeleer wat groter zouden zien tijdens het lezen en voldoende regelafstand biedt meer leesgemak. Betreffende de visuele ondersteuning door middel van afbeeldingen bij de tekst is verdeeldheid onder de deelnemers. De helft van hen geeft aan het toevoegen van afbeeldingen als zinvol te zien. De ander helft ziet hierin geen meerwaarde. Het plaatsen van een samenvatting is voor een kleine meerderheid een welkome aanvulling, alsmede een verklarende woordenlijst.

5.1.3 Attitude van personen met afasie ten aanzien van lezen

Aan de hand van semigestructureerd individuele interviews en focusgroep-interviews is onderzoek gedaan naar attitude van personen met afasie ten aanzien van lezen. De vraagstelling luidde:

> *Wat is de attitude van mensen met afasie ten aanzien van lezen?*

Bij het beantwoorden van de vraagstelling is op zoek gegaan naar een algemene tendens in de resultaten van de interviews. Naar aanleiding van de uitgevoerde semigestructureerde individuele diepte-interviews en focusgroep-interviews, kan geen eenduidig antwoord op deze vraag worden gegeven. Afhankelijk van de ernst van de leesstoornis en de behoefte aan lezen variëren de antwoorden van de deelnemers op de vragen over de behoefte aan lezen en het leesplezier met afasie. Bij vrijwel geen enkele deelnemer gaat het lezen nog zoals vroeger, de leesfrequentie is afgenomen, de behoefte aan lezen is bij de veel deelnemers nog aanwezig maar een ander deel van deel van de participanten heeft zich neergelegd bij het feit dat het lezen niet meer gaat.

Deze bevindingen komen niet overeen met de hypothese. Er kan niet gesteld worden dat de fanatieke lezers na de afasie nog de grootste behoefte hebben aan lezen. Ook kan er niet van worden uitgegaan dat personen die voorheen weinig boeken lazen, het gemis van het lezen minder ervaren.

5.1.4 Beantwoorden primaire vraagstelling

Om de primaire vraagstelling te kunnen beantwoorden is getracht de informatie verkregen uit de literatuurstudie te matchen met de resultaten uit zowel de individuele diepte-interviews als de focusgroep interviews. Gezien de literatuurstudie meer concrete resultaten opgeleverd heeft tegenover de beschrijvende antwoorden van de deelnemers aan de interviews, is ervoor gekozen de resultaten uit de literatuurstudie te onderbouwen met de laatstgenoemde antwoorden.

> *Hoe kunnen bestaande romans worden aangepast teneinde het leesplezier van personen met afasie te vergroten?*

Het gebruik van lettertype Arial of Verdana is het meest geschikt voor de toepassing in documenten opgesteld voor personen met afasie. Uit recent onderzoek komt eveneens naar voren dat een schreefloos lettertype, zoals Arial of Verdana meest gemakkelijk te lezen zijn door ouderen boven 50 jaar (Joosten, 2011). Lettergrootte 14 of groter is hierbij het meest geschikt. Daarnaast blijkt een regelafstand van anderhalf (1,5) zinvol.

Het gebruik van hoogfrequente woorden is van belang ter vereenvoudiging van de teksten. Ook uit recent onderzoek is gebleken dat het zinsbegrip van personen met afasie beter is wanneer er gebruik gemaakt wordt van frequente woorden (Dede G., 2012). Vermindering van het aantal woorden in de zin blijkt bevorderlijk voor het doen begrijpen van de gelezen tekst en sleutelbegrippen dienen benadrukt te worden. Dit wordt eveneens bekrachtigd door recent onderzoek (Kalf & Vries de, 2010). Titels en subtitels moeten worden ingezet en gemarkeerd om de tekst in te delen in beheersbare

stukken. Een logische volgorde dient te worden gehanteerd. Bovendien moet gebruik worden gemaakt van opsommingstekens waar nodig.
Het toevoegen van afbeeldingen aan geschreven teksten is zinvol voor het tekstbegrip van mensen met afasie. Recente literatuur onderschrijft dat het toevoegen van afbeeldingen aan een tekst om de inhoud te verduidelijken, bijdraagt aan het tekstbegrip van basisschoolkinderen (Verklaart, 2012).

Uit dit onderzoek zijn bevindingen voortgekomen waarover in de bestaande literatuur niets gevonden werd. Het betreft het aantal personages in een verhaal, dat de geïnterviewden het liefst zover als mogelijk gereduceerd zien. Tevens achten zij het toevoegen van een beschrijving van de personages, een verklarende woordenlijst en het plaatsen van samenvattingen wenselijk. Over de plaats en de frequentie van de samenvattingen is geen eenduidig antwoord verkregen.
Daarnaast behoort het boek niet te groot alsmede niet te dik te zijn en dient het open te blijven tijdens het lezen en niet weg te schuiven. Dit is voornamelijk voor personen met hemiparese een obstakel, omdat zij moeite kunnen hebben met het hanteren van diverse gebruiksvoorwerpen (Cranenburgh & Nieuwstraten, 2008)

5.2 Discussie

In dit deel van de thesis zal worden teruggekeken op de toegepaste methode. Tevens zullen implicaties voor toekomstig onderzoek en toepasbaarheid van de aanpassingssleutel weergegeven.

5.2.1 Discussie van methode

Door de uitvoer van zowel een literatuurstudie als kwalitatieve-interviews is een breed beeld verkregen van afasievriendelijke tekstkenmerken. Op deze manier is de mogelijkheid ontstaan om resultaten uit de literatuur, te toetsen aan het oordeel van mensen met afasie.

Alle interviews zijn met behulp van audio-opnamen vastgelegd. De deelnemers hebben vooraf geen schriftelijke goedkeurig hiervoor gegeven. Zij zijn, in de wervingsbrief, reeds expliciet op de hoogte gesteld van het feit dat er audio-opnamen gemaakt zouden worden. Op dit moment hadden zij de mogelijkheid om te beslissen of dit voor hen een bezwaar zou zijn. Om te waarborgen dat zij op de hoogte waren van het feit dat er een opname plaats zou vinden, werd vóór het starten van de opname nog eens mondeling gevraagd of zij bezwaar hadden. Ook is het doel van het gebruik van de opnamen benoemd: namelijk dat de getranscribeerde interviews anoniem zouden worden opgenomen in de bachelorthesis.

In bepaalde gevallen kan getwijfeld worden aan de betrouwbaarheid van de antwoorden van de deelnemers. Dit gezien het feit dat zij te kennen gaven zich aangehaalde afasievriendelijke aanpassingskenmerken soms niet te kunnen voorstellen. Tevens is er bij mensen met afasie als comorbiditeit regelmatig sprake van beperkt ziekte-inzicht, waardoor zij hun eigen beperkingen niet inzien (Keeken et al., 2010).

Vanwege het feit dat een aantal deelnemers zeer veel moeite had om hun wensen en ervaringen omtrent lezen te delen, is de mogelijkheid om bepaalde onderwerpen uitvoerig te bespreken niet altijd ontstaan. Tevens gaf een aantal deelnemers al vrij snel aan dat zij echt niet meer wensten te lezen of juist geen problemen ervoeren met lezen, mogelijk ten gevolge van een beperkt ziekte-inzicht. Zij zagen de aangehaalde aanpassingen niet als zinvol. Deze werden dan ook niet altijd allemaal besproken. Ook werd in een afasiesoos een beperkte afnameduur van de interviews gewenst. Om deze redenen zijn aantal interviews maar van korte duur.
Omdat een groot deel van de deelnemers niet in staat was om uitvoerig in gesprek te gaan met de onderzoeker, is er niet veel afgeweken van de richtvragen ontstaan uit de topics van de topiclijst. Om deze reden zijn de ontstane codes in de codebomen enigszins gelijkend aan de topics uit de topiclijst. Deze codes zijn echter ontstaan op basis van de woordelijk uitgeschreven interviews.

Om antwoorden te verkrijgen van personen die problemen hadden met het uiten van hun opvattingen, was het noodzakelijk om te communiceren op het niveau van die persoon. Soms was het noodzakelijk om af te wijken van de gebruikelijke interviewstijl in kwalitatief interview (Baarda & Goede de, 2007). Meerdere malen werd er dan ook gebruik gemaakt van gesloten vragen. Achteraf gezien had mogelijkerwijs voor een gestructureerde interview-methode gekozen kunnen worden. Echter hierbij wordt gewerkt met vastgestelde antwoordcategorieën en mag de onderzoeker niet afwijken van de vragen uit de topiclijst (Baarda & Goede de, 2007). Dit zou de deelnemers en de onderzoekers geremd hebben in het inspelen op elkaar en het verkrijgen van puur subjectieve antwoorden.

Tijdens de focusgroep interviews is gepoogd de spreekbeurten gelijkmatig over de deelnemers te verdelen en iedere deelnemer aan het woord te krijgen. Desondanks wordt eraan getwijfeld of iedere deelnemer zijn mening/bevindingen volledig heeft kunnen delen. Moeilijkheden in het uiten, liggen wederom ten grondslag aan dit feit.

Ondanks het feit dat het onderzoek aanvankelijk gericht was op de aanpassing van romans, bevonden zich naast fervente lezers ook puur functionele lezers onder de deelnemers. Om deze reden heeft het onderzoek zich steeds meer gericht op geschreven teksten in het algemeen. Hierdoor is de sleutel toepasbaar op diverse geschreven teksten, niet uitsluitend op romans.

Bij een aantal interviews was ondersteuning van de deelnemer door partners of verzorgers noodzakelijk, zoals regelmatig bij mensen met afasie (Ruiter, 2010). In deze gevallen is evenwel gepoogd de antwoorden van de persoon met afasie te verkrijgen. Toch blijkt dat naasten vrijwel altijd invloed uitoefenen op de patiënt. Vaak onbewust en vrijwel altijd goedbedoeld (Linssen, 2010).

In de eerste instantie was het doel slechts individuele interviews af te nemen. Echter, door tegemoetkoming in de wensen van benaderde tussenpersonen, is besloten ook focusgroep interviews af te nemen. Ondanks het feit dat focusgroep interviews per persoon minder diepgang bieden dan individuele interviews (Wester F. et al., 2006), heeft de afname van deze interviews interessante resultaten opgeleverd. Dit gezien de focusgroep gelegenheid biedt veel interacties rondom een topic waar te nemen (Wester F., Renckstorf K. & Scheepers P.,2006). Omdat focusgroep-interviews andere data opleveren dan individuele interviews (van Zwieten, 2007), zijn beiden in een aparte codeboom geanalyseerd.

De interviews zijn door twee verschillende interviewers afgenomen. Ondanks het feit dat zij te werk zijn gegaan aan de hand van dezelfde topiclijst, kunnen de resultaten mogelijk beïnvloed zijn door intervieweffecten (Baarda, 2009), ontstaan door (kleine) verschillen in de afname van de interviews.

Mensen met afasie ervaren regelmatig geheugen problemen (Rijnders, 2011). Om deze reden is er bij de focusgroep interviews gekozen voor een ondersteunend middel. Te weten A4 vellen voorzien van uitgetypte vragen. Hiervan is echter geen gebruik gemaakt tijdens de individuele interviews. Dit leek niet noodzakelijk gezien het feit dat de vragen direct één op één gesteld werden. Daar mensen met afasie eveneens problemen kunnen ervaren met het begrip van gesproken taal, had geschreven taal echter als ondersteuning kunnen dienen (Ruiter M., 2010). Bovendien vinden mensen met ernstige afasie parallel, via twee modaliteiten, verkregen informatie vaak makkelijker te begrijpen (Sandt-Koenderman, 2007).

Voor de ontwikkeling van een sleutel uit literatuur zijn 6 publicaties als geschikt bevonden en geraadpleegd. Een voordeel was dat in vijf van de zes publicaties sprake is van een review, waarin

de resultaten van meerdere voorgaande studies zijn opgenomen. Deze publicaties zijn dan ook van een hoog level of evidence.

Bij samenvoeging van de gegevens uit literatuur en interviews is er een tweedeling blijven bestaan. Echter doordat de gegevens uit de interviews minder specifiek waren dan de gegevens verkregen uit literatuurstudie, zou concreet samenvoegen tot één resultaat per tekstkenmerk het eindresultaat in de ogen van de onderzoekers niet ten goede komen. Gezien het feit dat de resultaten uit de interviews kwalitatief van aard zijn en de resultaten uit de literatuurstudie kwantitatief (Berings & Steen, 2004)

5.2.2 Implicaties verder onderzoek

De mensen met afasie gaven een aantal maal te kennen dat zij zich aangehaalde afasievriendelijke aanpassingskenmerken niet voor kunnen stellen. Voor de toekomst wordt dan ook een kwantitatief onderzoek ten aanzien van het lezen aangeraden, om de wensen van mensen met afasie concreet in kaart te brengen.

Om een mogelijk beperkt ziekte-inzicht van mensen met afasie te ondermijnen zou het raadzaam zijn om onderzoek uit te voeren onder naasten, verzorgers of behandelaars die regelmatig de leesactiviteit uitvoeren met mensen met afasie of hen hierbij hulp bieden. Zij kunnen een beeld schetsen van de mogelijke problemen die zij zien bij mensen met afasie tijdens het lezen. Aangeraden wordt dan ook deze verkregen resultaten in vergelijking te brengen tot de resultaten verkregen uit onderzoek met personen met afasie. Gezien het feit dat de patiënt toch het beste zelf zijn ervaringen kan uiten (Linssen, 2010).

5.2.3 Implicaties voor het werkveld

Aanbevolen wordt de aanpassingssleutel toe te passen in de ontwikkeling van afasie-vriendelijke romans en overige boeken. Met dit doeleinde is de sleutel bovendien ontwikkeld, ter bevordering van het leesplezier van personen met afasie.

Gezien de toepasbaarheid van de aanpassingssleutel op elk geschreven document, wordt aangeraden deze sleutel in logopedische praktijken, afasiecentra, activiteitencentra, verzorgingstehuizen en overige instanties waar gewerkt wordt met mensen met afasie, toe te passen wanneer er schriftelijke informatie uitgegeven wordt aan mensen met afasie.

Uit onderzoek blijkt dat personen met afasie problemen kunnen hebben met het lezen van brieven en informatie verkregen van medici (Orchardson, R., 2012). Op medische afdelingen waar met mensen

met afasie gewerkt wordt, wordt geadviseerd deze aanpassingssleutel toe te passen op documenten uitgegeven aan personen met afasie.

Bovendien is deze sleutel uitermate geschikt bij het opstellen van informatie over beroerte en afasie voor mensen met afasie.

5.3 Conclusie

Sommige mensen met afasie ervaren de stoornis in het lezen als de ernstigste handicap van de afasie (Afasievereniging Nederland, 2010).

Om ervoor te zorgen dat mensen met afasie weer kunnen lezen en hun leesplezier terug kunnen krijgen, was het doel van deze thesis een 'aanpassingssleutel' te ontwikkelen van waaruit geschreven teksten kunnen worden aangepast aan de wensen van personen met afasie, hoe uiteenlopend ook. Tevens was het doel van deze thesis een beeld te krijgen van de attitude van personen met afasie ten aanzien van lezen.

Door middel van resultaten rond afasievriendelijke tekstkenmerken uit literatuurstudie en de aangehaalde wensen van personen met afasie, tijdens de afname van individuele- en groepsinterviews, is een aanpassingssleutel ontwikkeld. Deze kan gebruikt worden bij het afasievriendelijk maken van geschreven teksten, om het leesgemak te bevorderen en op deze manier het leesplezier te vergroten.

Uit dit onderzoek is geen eenduidig antwoord voortgekomen op de vraag wat de wensen van personen met afasie zijn omtrent lezen ter vermaak. Echter, het feit dat er behoefte is aan aangepaste romans is door middel van dit onderzoek wel ten dele aangetoond. Personen met afasie ervaren moeilijkheien met lezen en voor een groot deel van hen vervalt hiermee het leesplezier. Het aanpassen van romans zou voor hen het lezen minder moeilijk en daarmee prettiger maken.

Bibliografie

Afasievereniging Nederland. (2012). *Afasie, feiten en getallen*. Op: http://www.afasie.nl/

Asbeck, van F., (2007). *Handboek dwarslaesie revalidatie*. Houten: Springer Media B.V.

Baarda, D. B. (2009). *Dit is onderzoek.* Groningen: Noordhoff Uitgevers B.V.

Baarda, Goede, de & Meer van der-Middelbrug (2007) *Basisboek interviewen*, Noordhoff Uitgevers, Groningen, Houten

Bastiaanse, (2010). *Afasie*. Houtem: Bohn stafleu van Loghum.

Beeson, P.M. & Hillis, A.E. (2001). Comprehension and production of written words. *Language intervention strategies in adult aphasia* (4th ed., pp. 572-604) Baltimore: Lippincott, Williams and Wilkins.

Berarducci M., Cooper L.& Giles V. (2007) Aphasia-friendly materials, are we really producing them? *Community and Advocacy*, 9, 99-103

Berg I, Deelman B. Geheugen. In: Deelman B, Elling P, redactie (1997). *Klinische neuropsychologie*. Amsterdam: Boom

Berings D & Steen T., (2004) *Mens en organisatie.* Antwerpen: uitgeverij de Boeck

Boeije. (2008). *Analyseren in kwalitatief onderzoek, denken en doen*. Amsterdam: boom onderwijs.

Bots, M. L., Berger-van Sijl, M., Jager-Geurts, M. H., Bos, M., Reitsma, J. B., & Breteler, M. M. B. (2006). Incidentie van cerebrovasculaire ziekte in Nederland in 2000. *Hart-en vaatziekten in Nederland*, 35-56.

Cebulla, K., Koof, E., Thomas, J., Dalemans, R. (2008). *Partizipieren in der Gesellschaft. Die Erfahrungen von Menschen mit Aphasie in der chronischen Phase und die ihrer Bezugspersonen* (scriptie). Opleiding logopedie, Hogeschool Zuyd, Heerlen

Commissie CVA-revalidatie.(2001). *Revalidatie na een beroerte, richtlijnen en aanbevelingen voor zorgverleners.* Den haag: Nederlandse hartstichting

Cranenburgh, van B. & Nieuwstraten, W.,(2008) Neurorevalidatie in de eerste lijn (2) *Neuropraxis* 2.pp. 58-61

Cranenburgh, van B. & Nieuwstraten, W., (2008) Neurorevalidatie in de eerste lijn (1) *Neuropraxis* 1 vol 12 .pp. 19-26

Cranenburgh, van B., (1998) *Neurowetenschappen, een overzicht*. Maarssen: Elsevier gezondheidszorg.

Cranenburgh, van B., (1999) *Neuropsychologie, over de gevolgen van hersenbeschadiging.* Maarssen: Elsevier gezondheidszorg.

Cranenburgh van, B. (2004). *Neurorevalidatie, uitganspunten voor therapie en training na hersenbeschadiging.* Maarssen: Elsevier gezondheidszorg.

Dalemans R., Wade D.T., Heuvel van den W.J. & Witte de L.P.(2009)Facilitating the participation of people with aphasia in research: a description of strategies. *Clinical rehabilitation, 23,948-959*

Darmaperwira Prins, R. & Maas, W. (2005). *Afasie.* Pearson Assessment and Information.

Dede G.(2012) Effects of word frequency and modality on sentence comprehension impairments in people with aphasia.American *Journal of speech-language pathology, 21*, 103-114

Diagnostiek, behandeling en zorg voor patiënten met een beroerte. Utrecht: Nederlandse vereniging voor neurologie

Eames, S., Mckenna, K., Worrall, L. & Read, S. (2003) The suitability of written education materials for stroke survivors and their carers. *Topics in stroke rehabilitation.*

Günther, T., Hofman, M., & Promes, M. Afasiesyndromen, twijfels over de klassieke taxonomie. *Logopedie en foniatrie,* nummer 5 pp. 148-152

Heerkens, YF., Beer, de J, (2007). International Classification of Functioning, Disability and Health. Gebruik van ICF in de logopedie. *Logopedie en foniatrie,* 2007 (4) 112-119.

Herbert R., Haw C., Brown C., Gregory E.& Brumfitt S., (2012) *Accessible information guidelines; making information accessible for people with aphasia*. London: Stroke association.

Hinckley, JJ. (2006). Finding messages in bottles: Living succesfully with stroke and aphasia, *Topics in Stroke Rehabilitation*, 13 (1), 25-36.

Hochstenback J., Mulder T., Limbeek van J., (1997). De neuropsychologie van het CVA; veranderingen in cognitie, emotie en gedrag. T soc. Gezondheidzorg. (75) pp. 479-485

Hoeymans, N., Timmermans, JM., Klerk, de MMY., Boer, de AH., Deeg, DJH., Poppelaars, JL., Thissen, F., Droogleever Fortuijn, JC., Hollander, de AEM. (2005). *Gezond actief: de relatie tussen ziekten, beperkingen en maatschappelijke participatie onder Nederlandse ouderen.* Bilthoven: Rijksinstituut Volksgezondheid en Milieu

Huysmans, F., Haan, de J. (2010). *Alle kanalen staan open. De digitalisering van mediagebruik.* Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau

Information Services Department of the University of Illinois at Chicago. *(2006)Evidence-Based Practice in the Health Sciences: Evidence-Based Nursing* Tutorial University of Illinois at Chicago

Jochems A.a.f. & Joosten F.w.m.g., (2009). *Zakwoordenboek der geneeskunde* Doetinchem: Reed business

Jong-Hagelstein, M. de, Sandt-Koenderman, W.M.E. van de & Pins, N.D. (2009) *Cognitive linguistic therapy and communicative therapy equally effective in early aphasia: A randomized controlled trial.* Lezing op de Britisch aphasiology society conference, Sheffield.

Joosten, E., 2011 Participerende ouderen in de informatie-/netwerkmaatschappij Faculteit: Geesteswetenschappen

Kalf, H. & Vries de, R. (2010). *Zorg rondom neurologie.* Houten: Springer media

Katz, Wertz, Lewis, Esparza & Goldojarb. (1991) *A comparison of computerized reading treatment, computer stimulation, and no treatment for aphasia.* Us Department of veteraus affairs rehabilitation research d development, department of medicine and surgery. Studie uit Austin, Texas.

Keeken van, P., Rood, B. & Wester, M. (2010) *Zorg rondom neurologie* .Culemborg: Bohn Stafleu van Loghum.

Kent, R.B. (2004). *The MIT Encyclopedia of communication disorders*. Mssachusetts: Institute of technology.

Klimas (2003). People with aphasia benefit from book clubs. *A new chapter.* Volume 13, Issue 30. pp.6)

Kwaliteitsinstituut voor de Gezondheidszorg CBO (2008). *Patiëntenversie richtlijn beroerte.* Utrecht: Kwaliteitsinstituut voor de Gezondheidszorg CBO

Lafosse, C. &Verhagen, J. (2000). *Kwaliteitsvolle zorg voor bewoners met een cva-letsel*. Diegen: Herman Jongeling

Lankvelt Van- Zee van. (2004). *Bibliotheekwerk voor ouderen en mensen met leesproblemen.* Leidschendam: Biblion uitgeverij.

Linssen C. (2010) Herkenbare patronen bij patiënt en naasten. *Onmacht en daadkracht*. pp 12-28

Linssen C.,(2010) Onmacht en daadkracht; omgaan met mensen in de palliatieve zorg. Houten: Bohnstafleu van Loghum

Lucassen, P.L.B.J. (2007). *Kwalitatief onderzoek. Praktische methoden voor de medische praktijk.* Culemborg: Bohn stafleu Van Loghum.

Nederlandse vereniging voor Neurologie. (2008). *Richtlijn 'Diagnostiek, behandeling en zorg voor patiënten met een beroerte'*

Offringa, M., Assendelft, W. & Scholten R. (2008*) Inleiding in Evidence-based medicine; klinisch handelen gebaseerd op bewijsmateriaal*: Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Orchardson, R. (2012) Aphasia - the hidden disability. *Dental Update, April 39*, P. 168-70

Peters, S., Witte, E. (2009). *Boekenbranche. Kwantitatief onderzoek naar lees- en aankoopgedrag van boeken.* Intomart GfK.

Plochg & van Zwieten (2007) *Handboek gezondheidszorgonderzoek*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum

Rietveld T. & Stolte J. (2005). *Taal- en spraaktechnologie en commicatieve beperkingen*. Den Haag: Rooduijn

Rijnders C.(2011) Verloren taal: afasie. *Communicatie* April 2011 pp.19-21

Rose A., Worrall L, Hickson L. & Hoffmaan T C. (2011) Checklist for aphasia-friendly documents.

Rose A., Worrall E., Hickson M. & Hoffmann C. (2012) Guiding principles for printed education materials: Design preferences of people with aphasia*. International Journal of Speech-Language Pathology,* 14,11-23

Ruiter M. (2010) *Taal- en Spraaktechnologie en communicatieve beperkingen*. Den Haag: Nederlandse Taalunie.

Sandt-Koenderman M., Wiegers J., Wielaert S., Duivenvoorden H. & Ribbers G. (2007) A computerised communication aid in severe aphasia; An exploratory study. *Research Paper* Vol. 29, No. 22, pp. 1701-1709

Verkaart, V. (2012). *Afbeeldingen: de kapstok bij lange en korte teksten. Een onderzoek naar de rol van tekstlengte in het effect van afbeeldingen op tekstbegrip* (scriptie). Taal- en cultuurstudies, Universiteit Utrecht.

Vivijs, A. & Witteman L. (2007)*Website voor en door personen met afasie en hun omgeving*. Gent: Artevelde Hogeschool.

Wehmeyer & Grotzbach, (2006) *Aphasie: Wege Aus Dem Sprachdschungel*. Springer verlag

Wester, F., Renckstorf, K. & Scheepers, P., (2006) *Onderzoeken in de ommunicatiewetenschap.* Alphen aan den Rijn: Kluwer.

Wester, F., Renckstorf, K. & Scheepers, P.,(2006) Onderzoekstypen in de communicatiewetenschap. Alphen aan den Rijn: kluwer

Worral, L., Rose T., Howe T. & Mckenna K. (2005) Access to written information for people with aphasia *Aphasiology*. Vol. 19 issue 10-11

Zanen, L. (2002). *Mensen met niet-aangeboren hersenletsel*. Diegem/Houten: Bohn stafleu Van Loghum

Websites:

http://www.aangepast-lezen.nl (datum van raadplegen: mei 2012)

http://www.leeslicht.nl (datum van raadplegen: april 2012)

http://www.stichtingmakkelijklezen.nl (datum van raadplegen: mei 2012)

http://www.leesbaarnederlands.nl/ (datum van raadplegen: mei 2012)

http://www.rivm.nl/who-fic/icf.htm (datum van raadplegen: mei 2012)

http://www.afasie.nl (Afasievereniging Nederland) (datum van raadplegen: 2012/2013)

http://www.levenmetafasie.be (geraadpleegd in mei 2012 en 2013)

http://www.stroke.org.uk (geraadpleegd in 2012 en 2013)

Bijlagen

Bijlage 1. Wervingsmail aan afasiesosen en activiteitencentrum

Geachte ….

Graag zouden wij ons aan u voorstellen. Wij zijn Daphne Wilms en Loes van de Velde; derde- en vierdejaarsstudent logopedie aan Zuyd Hogeschool te Heerlen.
In het kader van ons afstudeeronderzoek proberen wij in kaart te brengen op welke wijze literatuur het best kan worden aangepast teneinde het leesplezier van mensen met afasie te kunnen vergroten.

Het eindproduct dat wij in juli 2013 wensen op te leveren is een 'sleutel' om boeken aan te passen voor mensen met afasie en daaraan gekoppeld een afasievriendelijke roman; een leesboek aangepast aan de beperkingen en mogelijkheden van personen met afasie.

Naar het aanpassen van teksten voor mensen met afasie is door ons reeds een literatuurstudie gedaan. Daarnaast zouden wij graag een kleinschalig kwalitatief onderzoek uitvoeren door het afnemen van semigestructureerde interviews bij personen met afasie en hun directe omgeving. Om ons een beeld te kunnen vormen van hoe leesproblemen daadwerkelijk ervaren worden door personen met afasie.

Onze vraag is of u tussenpersoon zou willen zijn tussen ons en de personen met afasie.

Graag zouden wij van u horen of u de mogelijkheid ziet onze brief aan personen met afasie te verspreiden in uw organisatie.
Wij zouden hen graag kort willen interviewen over hun leesgedrag. Hiermee willen wij inventariseren in hoeverre het leesgedrag is veranderd en wat de ervaringen en wensen zijn op dit gebied.

Bijgevoegd vindt u de brief die wij hebben opgesteld en waarvan wij hopen dat u deze zou willen verspreiden.

Mocht u graag willen dat wij de bijgevoegde brief voor u uitprinten, laat u ons dat alstublieft weten naar welk postadres deze gestuurd dienen te worden en welk aantal gewenst is.

Graag horen wij van u of u bereid bent mee te werken met dit project. Voor meer informatie kunt u uiteraard contact opnemen met ons of met de begeleider van ons afstudeerproject: Mw. Dr. Ruth Dalemans.

Met vriendelijke groeten,

Bijlage 2. Afasievriendelijke wervingsbrief

Vragen over lezen met afasie

Beste meneer/mevrouw,

Wij zijn twee studenten logopedie: Daphne Wilms en Loes van de Velde. Wij zitten in ons laatste jaar en we voeren een project uit over lezen. Lezen kan moeilijk zijn voor mensen met afasie.
We willen graag weten hoe we lezen makkelijk en fijn kunnen maken voor mensen met afasie. Zo weten wij hoe boeken zouden moeten zijn voor mensen met afasie.

Wat vragen we van u?

- We willen u graag vragen stellen over lezen.

- Wij komen één keer naar u toe.

- Duur: ongeveer twintig (20) minuten.

- Het interview wordt opgenomen (evt. zonder beeld). Alleen wij bekijken/ beluisteren de opnamen. Zo kunnen we uw antwoorden terugkijken en opschrijven.

Wat willen we weten?

- leest u nog?
- gaat lezen makkelijk of moeilijk?
- wat mist u tijdens het lezen?
- wat zou u anders willen tijdens het lezen?
- en nog meer!

Wilt u ons helpen?

Geef dan uw naam en telefoonnummer door aan de coördinator. Wij bellen u voor een afspraak.

Heeft u nog vragen?

Bel of mail ons dan!

Groeten,

Daphne Wilms & Loes van de Velde

	Daphne Loes	06 - 34 3252 88 06 – 15 6353 49
	Daphne Loes	daphne.wilms@hotmail.com loesvdvelde@gmail.com

Bijlage 3. Topiclijst

Topic	**Subtopic**
Leesgeschiedenis (voor afasie)	- veel gelezen voorheen? (aantal boeken per week/maand/jaar) - genre? - reeds problemen aanwezig?

Na afasie	- nog zin om te lezen?
	- gaat lezen nog?
	- door wat is de leesactiviteit nu vervangen?
	- waar tegenaan gelopen?
	  - lettertype
	  - zinslengte
	  - moeilijkheidsgraad tekst
	  - onthouden verhaal
	  - regelafstand
	  - personages onthouden

Leeswensen	- wil de cliënt nog lezen?
	- soort boeken
	- aanpassingen aan tekst:
	  - lettertype
	  - regelafstand
	  - zinslengte
	  - tekst zelf → moeilijkheidsgraad
	  - samenvattingen in tekst
	  - personage beschrijvingen
	  - afbeeldingen toevoegen

Betrokkenheid omgeving	- hulp van:
	  - familie
	  - therapeuten

Hanteerbaarheid boek	- wensen wat betreft:
	  - kaft
	  - afmetingen
	  - gladheid papier
	- digitaal lezen: e-reader?

Wat maakt lezen moeilijk?

Bijlage 5. Systematisch zoekproces

P	*Aphasia*
I	*Aphasiafriendly*
C	-
O	*Reading*

De volgende PICO-vraagstelling wordt hiermee beantwoord:

Welke afasievriendelijke kenmerken (I) zijn van invloed op het lezen (O) door personen met afasie (P)?

			Databanken				
			PubMed	Cinahl	Science Direct	Google Scholar	
Stappen zoekproces		Restriction: publicatie 2007-2013	5.342.274	1.975.743	/	907.000	**Treffers**
	P	Zoekterm: aphasia	2.975	2.056	9.099	24.700	
	I	Zoekterm: aphasiafriendly	6	2	0	219	
	O	Zoekterm: reading	29.549	7.445	1.075.200	1.160.000	
	P+I	Zoektermen: aphasia AND aphasiafriendy	6	2	0	219	
	P+O	Zoektermen: aphasia AND reading	182	114	10.512	16.600	
	I+O	Zoektermen: aphasiafriendly AND reading	3	1	0	181	
	P+I+O	Zoektermen: aphasia AND aphasiafriendly AND reading	3	1	0	143	

			Geen artikelen geselecteerd: niet voldoende specifiek en onderwerp komt niet overeen.	Geen artikelen geselecteerd: onderwerp komt niet overeen.	Geen artikelen geselecteerd.	• Dalemans R, 2009 • Rose A., Worrall E., Hickson M. & Hoffmann C., 2012 • Rose et al., 2011 • Berarducci et al., 2007 Niet geselecteerde artikelen waren: niet specifiek, niet engelstalig, niet overeenkomstig het onderwerp	**Selectie artikelen**

		Zoekproces voortgezet met Nederlandstalige zoektermen				Google Scholar	
		Restriction: publicatie 2007-2013				907.000	
	P	Zoekterm: afasie				944	
	I	Zoekterm: afasievriendelijk				1	
	O	Zoekterm: lezen				15.900	
	P+I	Zoekterm: afasie AND afasievriendelijk				1	
	P+O	Zoekterm: afasie AND lezen				252	
	I+O	Zoekterm: afasievriendelijk AND lezen				0	
	P+I+O	Zoekterm: afasie AND afasievriendelijk AND lezen				0	

Publicaties verkregen buiten het systematisch zoekproces:

Publicatie verkregen via een student van Zuyd Hogeschool	Vivijs, A. & Witteman, L., 2007	
Publicatie verkregen door bezoek aan de website http://www.stroke.org.uk	Herbert, R., Haw, C., Brown, C., Gregory, E.& Brumfitt, S., 2012	

Bijlage 6. Transcripties individuele interviews

O = onderzoeker
Mw. / Dhr. = geïnterviewde
Med. = medewerker afasiecentrum

Participant 1
NB. Mw. maakt gebruik van een communicatie-hulpmiddel dat de door haar getypte zinnen worden uitspreekt

	O.	Dus u zegt ik kan wel lezen maar niet begrijpen. En hoe was dat voorheen? Heeft u toen veel gelezen? Ja En las u ook graag? Vond u het fijn om te lezen?
	Dhr.	Ja woordvorm is ook ooit moeilijk om in te zetten. Je moet altijd goed luisteren. En soms moet je een woord omdraaien.
	Mw.	Toen ik jong was.
	O.	Toen u jong was las u graag.
	Dhr.	Toen heeft ze heel veel gelezen ja.
	O.	En wat voor soort boeken waren dat. Waren dat spannende boeken of streekromans.
Genre	Mw.	(knikt)
	O.	Ja streekromans. Dan schrijf ik dat op. Streekromans. En vond u het toen ook al moeilijk om te lezen.
	Mw.	(schudt hoofd)
	O.	Nee. Toen ging het goed. Geen problemen. En nu gaat het lezen niet meer. Heeft u nog wel zin om te lezen.
Nu: leesplezier/ leeswens	Mw.	(schudt hoofd)
	O.	Nee. U wilt ook niet meer lezen.
Vervanging	Dhr.	Alleen de Privé of zo weet je wel. En dan de koppen.
	O.	Oké.
	Dhr.	De koppen met plaatjes kijken. Verder niks. Maar het echte lezen. Nee.
	O.	En dat komt omdat het gewoon moeilijk is nu. Klopt dat.
	Mw.	(Knikt)
	O.	Ja. Dus als ik vraag in plaats van lezen, wat doet u nu. Dan zegt u de Privé lezen maar dan de plaatjes kijken en de koppen lezen. Oké. Zijn er nog andere dingen die u doet in plaats van het lezen.
	Mw.	(schudt)
	O.	Nee. En als u de koppen leest. Begrijpt u die dan?
	Mw.	(knikt)
	O.	Ja. En in combinatie met de plaatjes wordt het verhaal wel duidelijk?
	Mw.	(Knikt)
	O.	Oké. Want als u nu leest, wat is dan moeilijk. Het lezen van de letters?
Leesproblemen: lettertype	Mw.	(schudt)
	O.	Nee. Dat is niet moeilijk. Lange zinnen. Is dat lastig?

Zinslengte	Mw.	(knikt)
	O.	Ja. Een makkelijke tekst. Een korte tekst. Lukt dat? Een hele korte tekst?
	Mw.	(knikt)
	O.	Dat lukt wel. Als u iets leest kunt u dat dan goed onthouden
Onthouden	Mw.	(schudt)
	O.	Nee. Dat vergeet u weer snel. En als u een verhaal leest waar veel personen in voorkomen. Een man en een vader en kinderen. Is dat lastig? Veel verschillende mensen.
Personages	Mw.	(knikt)
	O.	Ja. Het is makkelijker als het over een iemand gaat.
	Mw.	(knikt)
	O.	Ja. Dat kan ik me voorstellen. En u zei u wilt ook niet meer lezen.
	Mw.	(schudt)
	O.	Nee. Als het nou makkelijker zou zijn. Korte zinnen met plaatjes erbij. Zou u dan nog een verhaal willen lezen.
	Mw.	(knikt)
	O.	Ja. Moeten de letters dan ook anders zijn of maakt dat niks uit.
Aanpassing: lettertype	Mw.	(schudt)
	O.	Dat maakt niks uit.
	Dhr.	Als ze maar niet te klein zijn denk ik.
	O.	Niet te klein. Een beetje groter.
	Mw.	(knikt)
	O.	Ja.
	Dhr.	(laat een stuk tekst lettertype 12 zien) Dit. Gaat dat goed? Ik denk het niet.
	Mw.	(schudt)
	O.	Het is ook een beetje veel denk ik. Ja.
	Dhr.	Het kortetermijngeheugen is ook heel kort. Het langetermijngeheugen. Je hoeft maar iets van voetbal te vragen van 20 jaar geleden en dan weet ze het meteen.
	O.	Maar dit is dus niet goed. Dat is goed om te weten. Als u een verhaal zou lezen. Zou het dan makkelijker zijn als er een korte samenvatting daarna kwam.
Aanpassing: samenvatting	Mw.	(knikt)
	O.	En plaatjes. Zouden die kunnen helpen om het verhaal goed te begrijpen.
Aanpassing: afbeeldingen	Mw.	Ja.
	O.	En dan plaatjes. Dus tekeningen of foto's. Dat weet u niet. En wat voor soort-
	Mw.	(typt) Kinderboeken.
	O.	Want dat is makkelijk om te lezen. Makkelijke verhalen en plaatjes. Makkelijke woorden.
	Mw.	(knikt)
	O.	Oké. Goed om te weten.

		En als u van volwassen boeken een boek zou moeten kiezen. Wat voor boek zou u dan heel graag willen lezen? Of welke schrijver. Weet u niet. Maakt het ook niet zoveel uit.
	Mw.	(schudt)
	Dhr.	Een roman denk ik ook he.
	O.	Zoals de romans die u vroeger ook las. Bijvoorbeeld van Toon Kortooms. Kent u die. Vindt u dat leuke boeken. Het zegt u niks.
	Dhr.	Toon Kortooms ken ik wel. Ik ken er verschillende boeken van. Ik ben helemaal geen lezer hoor. Nee, ik moet geen boeken. Ik lees graag maar geen boeken. Zoiets zal ik wel lezen. Reclame die binnenkomt. Maar ik zal geen boek pakken en een paar uur gaan zitten lezen.
	O.	Nee. Daar moet je ook het type Mens voor zijn he. Dat kan ook niet iedereen.
	Dhr.	Ja. En die zijn er zat hoor. Moet je in de bieb maar eens kijken hoe druk het er is.
	O.	Als u nu leest zoals in de Privé krijgt u dan hulp van iemand.
Hulp bij het lezen	Mw.	(schudt)
	O.	Zou u dat wel willen. Dat u kunt zeggen dit begrijp ik niet.
Hulp	Mw.	(schudt)
	O.	Nee. U doet het gewoon liever zelf. De kaft van een boek. De buitenkant. Vindt u het fijn als die hard is of zacht. Of maakt dat niks uit.
	Mw.	
Aanpassing: kaft	O.	Maakt niks uit. En mag het boek groot zijn of klein?
	Mw.	
Aanpassing: formaat	O.	Normaal. Normale grootte. Niet te groot. Niet te klein. Bent u ook bekend met digitaal lezen? We hebben tegenwoordig e-readers. Dan kun je boeken downloaden en die komen daar dan op. Wat vindt u daarvan?
	Mw.	
	O.	U kent het niet. Ik ook niet hoor. Maar dat komt steeds meer. Steeds meer mensen hebben zo'n e-reader.
	Dhr.	Is dat zo'n apparaat. Een dochter van mijn zusje heeft een apparaat en daar zitten negenhonderd boeken in.
	O.	Ja. Dat is het.
	Dhr.	En dat is een e-reader. Aha. Fijn voor de vakantie. Dan hoef je geen boek mee te nemen of niks.
E-reader	Mw.	(typt) Wel van gehoord.
	O.	U heeft ervan gehoord. Ja. En je kunt vaak met zo'n e-reader kiezen voor grote letters of kleinere letters. Maar het is nog heel nieuw he. Ik ken het ook niet goed.
	Dhr.	Nee de meeste mensen nog niet denk ik.
	O.	Ik heb eigenlijk al mijn puntjes gehad. Maar wilt u misschien zelf nog iets kwijt over het lezen?
Nu: leesplezier	Mw.	(typt) Niet mijn hobby.
	O.	Oh het is niet uw hobby.
	Dhr.	Nee het is niet haar hobby meer. Nee dat is voorbij.
	O.	En vindt u dat jammer?
	Mw.	(schudt)
	O.	Nee.

	Dhr.	Ik denk dat ze het niet mist.
Nu: leeswens	Mw.	(schudt)
	O.	Nee u mist het niet. Dat is wel goed om te weten. Want het kan ook echt een last zijn dat u dagelijks denkt kon ik nog maar lezen. Maar u mist het niet. Nou dank u wel. Ik zet mijn apparaatje even uit.

Participant 2

	O.	Ja, hij staat aan. Dan wil ik eerst uw naam opschrijven. *** van der H.
	Dhr.	*** van der H.
	O.	En het is vandaag 5 december hé? Is het?
	Dhr.	Ja.5.
	O.	5 December 2012 Oké, nou ik had al verteld, ik wil graag eerst iets weten over het lezen voor de afasie. Heeft u toen altijd veel gelezen? .
	Dhr.	Ja.
	O.	Ja?
Voor afasie: leesfrequentie	Dhr.	Redelijk veel ja.
	O.	Redelijk veel. En las u ook graag? Las u echt voor uw plezier?
Voor afasie: leesplezier	Dhr.	Ja, voor mijn plezier, was 't meestal ja
	O.	Ja. En hoe? Las u een boek per week? Of uh.
Voor afasie: leesfrequentie	Dhr.	Oh nee, misschien één in de maand of zo.
	O.	Eén in de maand ja. En wat voor boeken waren dat?
	Dhr.	Ehh, hoe heet het ook weer?
Genre	Mw.	Misdaadromans
	Dhr.	Ja, misdaadromans
	O.	Oh, misdaadromans. Oké, de echte spannende boeken.
	Dhr.	Ja, haha.
	O.	Ja. Haha. Misdaadromans (spellen bij het schrijven). En uh, had u toen ook al wel eens moeilijkheden met lezen, bijvoorbeeld.
	Dhr.	Nee.
	O.	Dyslexie, oh helemaal niet.
	Dhr.	Nee.
	O.	Nee, dat ging gewoon goed. Geen problemen aanwezig. Toen kreeg u afasie. Het lezen werd toen.
	Dhr.	Dat was 12 jaar geleden.
	O.	12 jaar geleden. Het lezen werd toen moeilijker.
	Dhr.	Ja.
	O.	Heeft u nu nog wel zin om te lezen?
Nu: leeswens/ behoefte	Dhr.	Uh, eigenlijk niet.
	O.	Eigenlijk niet.
Leesproblemen: begrip	Dhr.	Nee, want als ik lees, moet ik alsof, een pagina moet ik 3x lezen voordat ik het snap
	O.	Ja, dus het komt echt door de moeite die het kost
	Dhr.	Ja.
	O.	Dat u er geen zin meer in heeft. En als ik aan u vraag: lukt het lezen nog?

	Dhr.	Ja, ik kan, bijvoorbeeld in de krant
	O.	'Uhu'
	Dhr.	Kan ik een stukje lezen zo.
	O.	Ja.
	Dhr.	Moet ik heel voorzichtig gaan zitten en dan kan ik dat lezen, als het een beetje spannend is, ergens voor.
	O.	Hm-hm
	Dhr.	Maar verder niet.
	O.	Nee, dus.
	Dhr.	Lukt gewoon niet.
	O.	Het lezen zelf lukt nog
	Dhr.	Ja.
	O.	Maar echt het opslaan van wat u leest, het onthouden van de informatie
Leesproblemen: onthouden	Dhr.	Is moeilijk
	O.	Is moeilijker, ja.
	Dhr.	Ja.
	O.	Uh lukt nog wel. Moeilijk (vertelt wat ze opschrijft) uh.
	Dhr.	Ik kan bijvoorbeeld uh, ik maak veel muziek en alles.
	O.	Ja.
	Dhr.	En ik zing ook in dat orkest. Maar dan moet ik wel papier voor mij hebben.
	O.	Uhu, ja.
	Dhr.	Anders kan ik niet zingen.
	O.	Oh nee.
	Dhr.	En die woorden begrijp ik precies, maar ja.
	O.	Niet meer uit uw hoofd. Dat lukt niet meer.
	Dhr.	Dat lukt niet.
	O.	Nee, oké. Dus als ik u nu vraag, door wat is de leesactiviteit vervangen, is dat dan zingen en het muziek maken?
	Dhr.	Nou, Dat is al langer.
	O.	Of dat was altijd al zo?
	Dhr.	Dat doe ik al veel langer.
	O.	Heeft u het lezen vervangen door iets?
Vervanging	Dhr.	Uh, ja, in de zomer ga ik veel lopen. Of, in de winter ga ik veel lopen, in de zomer veel fietsen.
	O.	Lekker, heerlijk.
	Dhr.	En uh, dan muziek maken dat uh.
	O.	Fietsen, muziek altijd al gedaan (zegt wat ze opschrijft).
	Dhr.	Ja, vanaf mijn zevende jaar ben ik begonnen en toen voorzichtig verder.
	O.	Oh ja? Dus echt al veel ervaring.
	Dhr.	Ja.
	O.	Leuk, heel leuk.
	Dhr.	En ik ben nog bij het koor dus, zing ik ook, maar ik moet wel papier hebben.
	O.	Ja, ja blad nodig (vertelt wat ze opschrijft). En als u nu zo'n stukje leest in de krant hè.
	Dhr.	Ja.
	O.	Heeft u dan last van het kleine lettertype?
Leesproblemen: lettertype	Dhr.	Nee.

	O.	Dat maakt niet uit.
	Dhr.	Nee.
	O.	Nee.
	O.	De lengte van zinnen. Zijn lange zinnen moeilijker om te lezen dan korte zinnen?
Leesproblemen: zinslengte	Dhr.	Dat weet ik niet net.
	Mw.	Wel.
	Dhr.	Wat?
	Mw.	Wel.
	O.	Ja?
	Mw.	Ja.
	O.	Ik schrijf, u ervaart het niet zo heel bewust.
	Dhr.	Niet direct
	Mw.	Xxx tegen O. (veel achtergrond lawaai)
	O.	Uh, schrijf ik even op: u vrouw geeft aan, ja, lang is lastiger, maar niet bewust. En u leest dus stukken in de krant dus over het algemeen.
	Dhr.	Ja, maar dat is niet veel hoor
	O.	Nee.
	Dhr.	Mijn vrouw die leest de krant, maar ik bijna niet.
	O.	Maar over het algemeen zijn dat niet heel makkelijke teksten.
	Dhr.	Nee, ja, kan daar heb ik niet zoveel moeite mee, zij leest dat.
	Mw.	Wat?
	Dhr.	De krant.
	Vrouw	Die lees ik
	O.	Ja.
	Dhr.	Maar ik doe wel eens iets, hoe moet ik dat zeggen, als die zegt hier is iets spannends, moet je eens lezen. Dan probeer ik dat te lezen.
	O.	Ja.
	Dhr.	Ja
		En uh, dit is namelijk een vraag over de moeilijkheidsgraad van tekst. Als ik u nou een heel makkelijk verhaaltje zou geven. Dikkie dik of echt een kinderverhaaltje zou dat makkelijker zijn dan een stukje uit de krant?
Leesproblemen: moeilijkheids graad	Dhr.	Ja. Dat is altijd makkelijker
	O.	Ja. Dus die moeilijkheid is wel van invloed.
	Dhr.	Ja.
	O.	En dan heb ik hier een stukje: onthouden van het verhaal. Daar heeft u moeite mee he
Onthouden	Dhr.	Veel moeite mee.
	O.	Ja. En uh dit hoort eigenlijk ook een beetje bij lettertype, want ik heb het dan over de regelafstand. Soms staan de zinnen heel dicht op elkaar en soms wat verder uit elkaar.
Aanpassing: regelafstand	Dhr.	Ja, verder uit elkaar is makkelijker
	O.	Is makkelijker, ja.En als zo'n tekst nou, als die gaat over veel verschillende personages, is dat lastig?
	Dhr.	Dat is lastig ja
	O.	Als het maar om één persoon gaat is altijd makkelijker?
		Ja, als ik zo met een stelletje hier binnen zit en het zijn hooguit 6 personen

		kan ik het redelijk volgen.
	O.	Oké.
	Dhr.	Maar als het meer wordt.
	O.	Nee.
	Dhr.	Dat red ik niet
	O.	Dus niet alleen in het lezen, maar ook gewoon in d.
	Dhr.	Ja.
	O.	De communicatie
	Dhr.	Ja, over het algemeen
	O.	Oké.. Ga ik even naar de andere kant. Dit vind ik wel een interessante vraag, dat is: zou u nog willen lezen, echt een boek ter ontspanning?
Nu: leeswens	Dhr.	Nee.
	O.	Nee. Ik ben hier namelijk, natuurlijk, om te kijken, he, van, wat voor wensen hebben mensen met afasie, hé, als ik nou een boek zou kunnen geven dat goed te begrijpen is voor zoveel mogelijk mensen. Kortere zinnen, wel een spannend verhaal, maar niet te moeilijk opgeschreven, goede letters, misschien met plaatjes erbij.
	Dhr.	Moet haar even iets laten zien.
	O.	Dat is leuk, ja graag.
	Dhr.	Praatkrant.
	O.	Praatkrant.
	Dhr.	Van alles hier. Er zit namelijk een gedeelte in. Dit hier.
	O.	Hm-hm.
	Dhr.	En dan is het idee. Hier wordt dat kort gelezen en hier wordt het uitgewerkt. Dat vind ik makkelijker
	O.	Dat vindt u makkelijk om te lezen?
	Dhr.	Ja.
	O.	Ja, en stel nou dat er gewoon een leesboek zou komen, dat er zo uit zou zien, zou u dat dan willen lezen?
Nu: leeswens		Dat weet ik niet meer, weet ik niet meer,
	O.	Nee, u heeft zich er natuurlijk al zo lang bij neergelegd dat het niet gaat. Kan ik me voorstellen. Ja
	Dhr.	Kijk, wij zijn al ouder, wij zijn al vijfenzeventig en zo dus ja,
	O.	Ja, ja, ik kan mij daar wel wat bij voorstellen hoor. Ik schrijf even op. Wil de cliënt nog lezen: nee, maar ‘beeldspraak’ uit praatkrant leest wel makkelijk.
	Dhr.	Ja.
	O.	Oké, uh, dus als ik zou vragen wat ziet u graag aangepast in een tekst, dan zie ik hier aangepast lettertype.
Aanpassing: lettertype	Dhr.	Ja,
	O.	Uh. aangepaste regelafstand.
Aanpassing: regelafstand	Dhr.	Ja, ja
	O.	Misschien zijn dit ook kortere zinnen. Dat is misschien.
	Dhr.	Dat kan, dat kan, heb ik niet zo op gelet
	Mw.	Service is dat.
	O.	Oh lekker, dank u wel!

	Dhr.	Moet ik wel even iets onder leggen
	O.	Dank u wel, heerlijk. En even kijken hoor, u heeft, vindt het lastig om lange stukken tekst te onthouden
	Dhr.	Ja, die kan ik niet onthouden Nee, stel nou dat u een lange tekst heeft gelezen en erna staat er een korte samenvatting
Aanpassing: samenvatting	Dhr.	Ja, korte samenvatting ben ik beter af.
	O.	Ja
	Dhr.	Maar als ik zo, zo'n end moet lezen, dan ben ik al lang vergeten aan het einde, dat werkt gewoon niet.
	O.	Zo'n samenvatting zou dan kunnen helpen
	Dhr.	Ja, dit lees ik iedere keer.
	O.	Ja, dat is ook heel goed he, dat is prima En in een tekst als daar telkens een overzicht bij staat: 'dit is Jan, dat is de vader van Piet en, Piet die heeft 2 vrienden Klaas en Hendrik. Is dat makkelijker om het verhaal te onthouden
Aanpassing: personages overzicht	Dhr.	Ja, dat kan ik toch wel onthouden.
	O.	Ja? dat gaat wel.
	Dhr.	Alleen kinderen, als die iemand hebben, gaat heel makkelijk dus
	O.	Ja, oké, goed. En plaatjes ter ondersteuning.
Aanpassing: afbeeldingen	Dhr.	Ja, dat is altijd makkelijker natuurlijk. Dat heb ik hier ook al in staan denk ik
	O.	Ja, dat geloof ik ook wel
	Dhr.	Kijk.
	O.	ja
	Dhr.	Dat kan af en toe kijk hier ook zie je?
	O.	Ja. Dit zijn wel hele grote stukken tekst, kleine letters. Leest u dit
	Dhr.	Dit lees ik niet zo gauw. Ik lees het andere meestal. Dat komt altijd op hetzelfde neer.
	O.	Oh ja, ja, dat is waar.
	Dhr.	Kijk
	O.	Ja, kan ik me voorstellen.
	O.	Krijgt u hulp? Of heeft u hulp gekregen bij het lezen? Bijvoorbeeld bij de lo. Heeft u logopedie gehad?
	Dhr.	Uh, logopedie.
	O.	Ja, voor het spreken en misschien ook het lezen
	Dhr.	(roept partner)
	Mw.	Ja? In het ziekenhuis heb je dat toen al gekregen.
	Dhr.	Oh, in het ziekenhuis.
	O.	In het ziekenhuis nog, maar daarna niet meer. Bij het lezen of.
	Mw.	Nee.
	O.	Nee, geen hulp meer gehad.
	Mw.	Oh, keizerinnen daal
	Dhr.	Ja, maar dat was nooit lezen .
	Mw.	Was geen lezen.
	O.	Dat was meer spreken dan, of begrijpen?
	Dhr.	Ja, ik kon wel, ik kon wel praten, maar eh.
	Mw.	Ja, dan moest je alles leren wat wee bij elkaar hoorde

	Dhr.	Ja, dat wel
	Mw.	Dus, kop en schotel en mes en vork en, en dat allemaal leren.
	O.	Oh ja, maar niks aan lezen gedaan .
	Dhr.	Nee
	O.	Nee.
		En krijgt u wel eens hulp van uw vrouw bijvoorbeeld met het lezen, dat u zegt: 'nou ik snap er niks van?
Nu: hulp bij het lezen	Dhr.	Ja, alleen hulp van mijn vrouw
	O.	Ja en ook met het lezen? Bijvoorbeeld een stukje in de krant?
	Mw.	Dan lees ik het voor
	Dhr.	Ja een stukje in de krant
	O.	Zij leest het voor dan?
	Dhr.	Ja
	O.	Oké.
	Mw.	Wat voor studie doet u eigenlijk?
	O.	Logopedie
	Mw.	Logopedie
	O.	Ja.
	Mw.	Want ik heb, wij hebben een kleindochter
	O.	Hm-hm.
	Mw.	En die had ook zoiets als u nou doet
	O.	Ja.
	Mw.	Maar die moest een gezin observeren. Een heel gezin en dat moest ook op videoband gezet worden.
	O.	Oh oké,
	Mw.	En dat is pedagogische wetenschap
	O.	Oh ja, ja dat zou goed kunnen.
	Mw.	Die moest ook zoiets doen. En die heeft ons ook al een keer geïnterviewd
	O.	Ja? Oh leuk. Fijn dat dat ook zo binnen de familie kan dat is wel leuk voor haar Ja, ik pak het gelijk dank u.
	Dhr.	Als u er iets in wil, hier is suiker.
	O.	Ik heb er eigenlijk niks in .
	Dhr.	Oh niks in.
	O.	Nee, dank u wel.
	Dhr.	En u kunt daar iets pakken als u wilt.
	O.	Ja, heerlijk, heerlijk, ik pak zo wat Dan heb ik nog een paar vragen, dat gaat over het boek. De hanteerbaarheid, bijvoorbeeld de grootte van het boek, maakt dat iets uit voor u, of het een groot boek is?
Aanpassing: grootte	Dhr.	Nee,
	O.	Of een klein boek.
	Dhr.	Maakt mij niks uit.
	O.	Nee. En de kaft of die slap is, of echt zo'n harde kaft.
Aanpassing: kaft	Dhr.	Ja, een slappe kaft is makkelijker
	O.	Dat is makkelijker. ja.
	O.	En heeft u moeite met bijvoorbeeld de gladheid van het boek? Of het papier.
Aanpassing:	Dhr.	Nee, direct niet nee

papier		
	O.	Nee. Dan de laatste vraag: bent u bekend met een ‘e-reader’? Het elektronisch lezen op zo’n apparaatje
	O.	Nee, nee, want tegenwoordig heb je van die machientjes waar je boeken op kunt downloaden
	Dhr.	Dat weet ik, mijn uh. Waar ik nog bij ben die club in Veghel. Daar zit een vrouwtje dat kan helemaal niet praten. En die doet, tikt ze helemaal in.
	O.	Mevrouw van G, denk ik.
	Dhr.	Dat klopt
	O.	Ja. Daar ben ik, wanneer, 24 november ben ik daar geweest
	Dhr.	Oh ja.
	O.	Ja, die heeft zo’n apparaatje inderdaad
	Dhr.	Die kan helemaal niet praten, maar die tikt alles in.
	O.	Ja, dat is wel, voor haar een uitkomst, denk ik
	Dhr.	zeker
	Mw.	B.
	Dhr.	Ja, dat is B. ja.
E-reader		Maar eh, ja, zo’n ‘e-reader’ u zegt daar heb ik verder eigenlijk niks mee, nooit mee gewekt
	Mw.	Nee. Nee
	O.	Dan heb ik al mijn vragen gesteld
	Mw.	Nou dat is snel
	O.	Dat is snel he, het stelt helemaal niet zo veel voor hoor.
	Mw.	U doet er langer over rijden he? Haha
	O.	Ja, dat is wel zo. Ja, dus ik zet hem uit.

Participant 3

	O.	Zo. Nu staat ‘ie aan. Dan schrijf ik even uw naam en de datum op. Het is vandaag. Uh. 3 Januari nog maar he.
	Dhr.	Ja
	O.	3 Januari en ik zit hier met meneer van der D.
	Dhr.	Ja
	O.	De eerste vragen gaan over het lezen vóór de afasie. Dus
	Dhr.	Het lezen.
	O.	Voordat u afasie had.
	Dhr.	Ja.
	O.	Las u toen vaak?
Voor afasie: leesfrequentie	Dhr.	Jawel. Dan las ik de kranten. Allemaal. Maar nou kan ik de krant niet meer lezen.
	O.	Nee.
	Dhr.	Kan niet zien.
	O.	Nee. Ok.
Leesproblemen	Mw.	Hij kan het wel lezen maar hij kan het niet opslaan. Als ‘ie één zin gelezen heeft dan is ‘ie het bij de tweede vergeten. Of de derde.
	O.	En u las dan voornamelijk kranten. En las u ook boeken?
	Dhr.	Nee.
Voor afasie: leesfrequentie	Mw.	Oorlogsboeken wel eens.

	Dhr.	Ja. Oorlogsboeken. Ja.
	Mw.	Tijdschriften. Vakbladen.
	Dhr.	Vakbladen. Die las ik allemaal.
	O.	Kranten. Vakbladen. En dan schrijf ik tussen haakjes soms oorlogsboeken.
	Dhr.	Ja ja.
	O.	Dus u las wel zeer regelmatig?
Voor afasie: leesfrequentie Leesprobleem	Dhr.	Ja ja. Maar nou kan ik niet d'r in kijken. Daar word ik zo moe van.
	O.	Omdat dat te veel is.
	Dhr.	Ja.
	O.	Heeft u daardoor ook nog zin om te lezen of helemaal niet?
Nu: leeswens Leesproblemen	Dhr.	Ja wel ik heb er wel zin in maar ik kan het niet. Maar ik zou dat wel willen.
	O.	Oké. Nog zin om te lezen. Ja. Gaat lezen nog. Nee.
	Dhr.	Nee.
	O.	Nee dat gaat niet meer. En dat komt voornamelijk door het onthouden van wat er staat.
Leesproblemen	Dhr.	Ja. Ik kan dat niet onthouden. Ik kan ook geen namen van de kleinkinderen kan ook niet onthouden.
	Mw.	Namen kan 'ie van niemand onthouden. En ook de leeftijd van zijn eigen kinderen niet.
	Dhr.	Leeftijd kan ik ook niet onthouden. Er zijn drie dingen xxx.
	O.	Oké. Dus het lezen zelf zou gaan hè. Het hardop lezen van een zinnetje.
	Mw.	We zijn nou op de computer bezig. Dat is ideaal.
	Dhr.	Dat kunnen we straks even kijken.
	O.	Oké. En dat lezen he. Want vroeger las u vaak de krant en vakbladen. Door wat heeft u dat nu vervangen. Wat doet u in plaats van lezen.
	Dhr.	Nou. Niks.
Vervanging	Mw.	Schilderen. Op de dagopvang heeft 'ie veel zitten schilderen. En op de computer dat doet 'ie eigenlijk het liefste. En televisie kijken he.
	O.	
	Dhr.	Vroeger hadden we nog zo'n klein kastje. Maar nou xxx iets groter. Als het niet zo lang is. Dat kan ik wel bijhouden.
	Mw.	Maar als ik dus voor ga zitten lezen. Als er iets bijzonders in de krant staat of zo. Dan lees ik voor en dan weet 'ie het wel. Ja. Dat kan 'ie wel onthouden. Zelf lezen en onthouden dat is te moeilijk voor hem.
	O.	Oké. Dan ga ik nu vragen he. Want als u leest dan gaat dat moeilijk, dat lukt eigenlijk niet. Is het lettertype dan van belang? Of dat eigenlijk niet?
Leesproblemen	Dhr.	Ja. Ja. Ik wil. Ik vind. Bovenste regel uit de krant. Dat kan ik wel.
	O.	Oké omdat dat groot is
Aanpassing: lettertype	Dhr.	Ja groter is hoe makkelijker.
	Mw.	Ik zeg ooit. Het is heel gek want dat zijn we bezig met oefeningen op de computer en dan moet hij een zin maken. Dan staan die woordjes allemaal door elkaar weet je wel. En dan ziet 'ie een woordje en daar kijkt 'ie overheen en dan zegt 'ie dat zie ik dus niet. Of dat dan ook weer. De andere keer ziet 'ie het weer wel goed. En dan is het net of dat 'ie
	Dhr.	En wat dat is. Dat weet ik niet.

	Mw.	Ik heb wel eens ooit tegen hem gezegd ik wou dat ik eens vijf minuten had wat jij had. Vijf minuten. Dat ik wist wat er in dat hoofd omging. Want dat is de moeilijkheid natuurlijk. Want dat maakt 'ie ook zinnen. Dan maakt 'ie een verhaal erbij. Soms als 'ie iets moet lezen dan noemt 'ie ook dingen op dat er allemaal niet staat.
	Dhr.	Xxx
	Mw.	Ja maar daar zit verschil in. Per dag. Ooit gaat het heel goed en ooit is het wat minder. En dan denk ik zou die er met zijn gedachten niet bij zijn of zou
	Dhr.	Nee nee dat is het niet. Dat klopt niet. Xxx
	O.	En de lengte van de zinnen. Maakt dat iets uit.
Leesproblemen: zinslengte	Dhr.	Ja. Grote zinnen kan ik wel lezen. Langzaam. Maar de tweede zin die is kleiner. Dat kan ik. Ja.
	Mw.	Maar daar is 'ie op de logopedie ook mee bezig he. Want wij gaan een keer in de week altijd nog naar de logopedie. En dan gaan wij naar van hier eigenlijk in Uden. En dat is iemand die gespecialiseerd is eigenlijk. Die ook de universitaire opleiding gehad heeft. En daar zijn we nou bezig met de zinnen dan moet 'ie lezen maar tussenin ook gewoon ademhalen anders leest 'ie te veel in een zin door en dan komt 'ie adem te kort. Daar is ze steeds op aan het oefenen. Even stoppen en weer verder. Op die manier. En het wordt ook steeds moeilijker ze voeren het steeds op natuurlijk he. Ik ben er erg trots op dat hij zover gekomen is.
	Dhr.	Ja. Ja ze is er erg blij mee.
	O.	Dat kan ik me voorstellen.
	Dhr.	Zij heeft mij vanaf het begin af aan door leren kennen.
	Mw.	De eerste zeven maanden is 'ie van huis geweest. Toen heeft 'ie een jaar logopedie gehad. Gewoon aan huis. En die stopte toen want die zeiden toen het budget is op en het mag niet meer verder. Maar toen kregen wij het telefoonnummer van haar door en toen zei ze bij chronische patiënten mogen wij doorgaan zolang de verzekering dat goed vindt. Want daar stoppen we niet mee of het moet achteruit gaan of ze moeten zelf niet meer willen anders stoppen we er niet mee. Dus we zijn er eerst altijd twee keer in de week naartoe gegaan maar nou gaan we er één keer in de week naartoe omdat wij zelf thuis ook zoveel oefenen.
	Dhr.	Ja want nou pas te stoppen ook heel makkelijk.
	Mw.	Ja het praten ja. Want wij waren in Veghel nog eens een keer terug bij de neuroloog moesten we een keer in Veghel zijn. En die zaten met open mond te kijken toen. Ja iedereen eigenlijk wel hoor. Iedereen wel hoor. Dus dat heb je dus ook in het begin. Toen wij gingen wandelen hier en ik ga altijd mee hoor dus. Praktisch altijd mee zo moet ik het zeggen. En dan praten ze wel en toen kon hij eigenlijk nog niet veel praten en als hij ooit alleen ergens was dan liepen ze eromheen he.
	O.	Oh echt waar ja?
	Mw.	Ja want dan was 'ie ook alleen he.
	Dhr.	Ja. Ze kennen mij hier allemaal goed.
	Mw.	Omdat wij in de winkel hebben gezeten. Maar nou als hij nou ooit alleen weggaat dan is het ik heb die gesproken. Dan moet ik wel vragen. Dan kan hij niet onthouden wie het is maar dan legt 'ie wel een beetje uit van daar woonden ze of zus of zo. Meestal kom ik er dan wel uit wie hij bedoelt.
	O.	Oké. Wat goed zeg. Fijn.

		Maar als ik het goed begrijp bent u nu bij de logopedie aan het oefenen met het lezen van lange zinnen?
Hulp bij lezen	Dhr.	Ja.
	O.	Dan schrijf ik dat op. Daar bent u mee bezig.
	Dhr.	En ze worden iedere maand weer iets langer.
	O.	Ja. Helemaal goed. En begrijpt u die zinnen dan ook?
	Dhr.	Jawel die kan ik goed begrijpen. Maar in het begin niet. Maar ik wel kan goed alles begrijpen.
	O.	Ja oké. Wat goed. Prima. De ene keer is een tekst moeilijk en de andere keer is een tekst heel makkelijk he. Bijvoorbeeld een kinderboek of een tekst in de krant.
	Dhr.	Ja dat weet ik.
	Mw.	Ja zij heeft zoveel materiaal echt op dat gebied. Ja den heeft ze geen boeken ofzo. Weet je dat er een site voor België. Ja een Belgisch programma op de computer zit waar ontzettend veel oefeningen zitten. Ken je dat. Hotpapatoes oefeningen. Ooit van gehoord?
	O.	Ja. Oh. Ja ja.
	Mw.	Nou die gebruiken wij altijd. Ja met woorden en zinnen enzo zitten we eigenlijk drie vier. Drie vier regels. En kruiswoordraadsels en alles zit erop dus dat doen wij heel veel.
	Dhr.	Ja.
	O.	Maar een moeilijke tekst net zoals een tekst in de krant is moeilijk te begrijpen he.
	Dhr.	Ja dat valt toch wel mee.
	Mw.	Hij begrijpt het maar leest wel maar alleen de bovenste zin.
Leesproblemen: begrip	Dhr.	Ik begrijp het wel maar ik moet ontzettend veel oefenen. Kijk deze. Die moet ik thuis voorlezen.
Zinslengte	O.	Oké. Zeven-woord-zinnen.
	Dhr.	Ja.
	O.	Dan schrijf ik dat er even bij. Bij de zinnen.
	Mw.	Dat doet ‘ie dan ook he. Dan moet ‘ie zo’n verhaaltje lezen en dan vragen ze wat hij ervan onthouden heeft.
	Dhr.	Ja. Later.
	O.	Ja.
	Dhr.	En dat kan ik goed. Ja. Vrij goed.
	Mw.	Vrij goed.
	O.	Oké. Ik heb hier dan een kopje het onthouden van het verhaal. Zijn dit hele verhalen. Deze hele bladzijde.
	Dhr.	Nee. Aparte.
	O.	Maar dan het onthouden van het hele verhaal.
Leesproblemen onthouden	Dhr.	Ja. Zoiets wel.
	O.	Oké dus een paar regels.
	Dhr.	Ja. Niet meer.
	O.	De ruimte tussen de regels. Is dat belangrijk.
Aanpassing: regelafstand	Dhr.	Ja dat is belangrijk. Als het iets groter is dan is het. Wacht eens.
	O.	De regelafstand. (wijst aan) Hier is een regel en hier. En daartussen zit ruimte.
Aanpassing: regelafstand	Dhr.	Ja als de ruimte iets groter is dan is het beter.

	O.	Ja. Oké. Groter is beter. En als in een tekst meerdere personen zitten. Is het dan moeilijk om al die personen te onthouden.
Leesprobleem: personages	Dhr.	Als het groter is of met meer letters. Hier heb ik wel. Kijk. (leest voor) Galonzo weet waarom de moordenaar schoot. Cornelis zegt. Zo. En dat is zo.
	O.	Dus omdat de namen lang zijn is dat wel lastig.
	Dhr.	Ja dat is dan lastig.
	O.	En als het nou een stukje tekst is waarin meerdere personen voorkomen. Kunt u dan na het lezen van die tekst al die personen nog onthouden. Dit was Piet en dit was Marieke
Personages	Dhr.	Nee nee nee.
	O.	Nee. Dat is lastig.
	Dhr.	Ja. Dat is lastig.
	O.	Dus hoe meer personen hoe moeilijker het wordt.
	Dhr.	Ja hoe moe-. Ja.
	O.	Dan is er nu een vraag die heb ik eigenlijk net al gesteld. Wilt u nog lezen.
	Dhr.	Ja.
	O.	Ja he.
	Dhr.	Ik wil alles kunnen. Xx nou ook niet kon kon ik niet praten tegen u.
	O.	Nee he. U bent gewoon heel gedreven. U wilt gewoon alles weer aanpakken.
	Dhr.	Ja.
	O.	Dat kan ik me voorstellen. Als het lezen nou weer goed zou gaan. Wat zou u dan graag willen lezen.
	Dhr.	Ja. De oorzo-.
Genre	O.	De oorlogsboeken weer.
	Dhr.	Ja.
	O.	Gewoon ter ontspanning.
	Dhr.	Ja.
	O.	Oké. Ik ben nu aan het proberen om te kijken hoe moeten die boeken veranderd worden zodat ze makkelijk leesbaar zijn. Wat betreft het lettertype. Als ik terugkijk dan zegt u groot.
	Dhr.	Groot.
Aanpassing: lettertype	O.	Een wat groter lettertype.
	Dhr.	Groter lettertype. Dat is het makkelijkste.
	O.	De regelafstand ook wat meer-.
Aanpassing: regelafstand	Dhr.	Ja ruim.
	O.	Ruim. De lengte van de zinnen. Niet te lang.
Aanpassing: zinslengte	Dhr.	Nee *(lacht).* Net als die.*(wijst tekst aan met zinnen met zeven woorden)*
	O.	Net als die. Ja.
	Dhr.	Ja.
	O.	Mag het dan een moeilijke tekst zijn over moeilijke onderwerpen?
	Dhr.	Ja ik word hoe langer hoe beter.

Aanpassing: moeilijkheid	Mw.	Maar moeilijke woorden is voor jou niet zo'n probleem he. We kunnen merken dat hij toch altijd veel gelezen heeft en in de maatschappij heeft gezeten.
	Dhr.	Ja.
	Mw.	Want meestal zeggen we als hij iets moet doen hij zoekt het meer nog in de moeilijkere woorden dan in de makkelijkere.
	O.	Dus moeilijke woorden-.
	Mw.	Is geen probleem. Dan zeg ik wel eens als we bij de logopedie zitten hoe komt hij erop.
	Dhr.	Ja gewoon makkelijk. Ik weet niet wat dat is.
	O.	Nee. Sommige woorden die zitten er dan gewoon.
	Dhr.	Dat denk ik.
	Mw.	(xxx) *(gaat over op ander onderwerp)*
	O.	Dan ga ik even verder over het lezen. Stel ik ga dat boek aanpassen. Is het dan makkelijker als er na het lezen van een tekst een korte samenvatting van een tekst staat. Maakt dat het makkelijker om het te begrijpen.
Aanpassing: samenvatting	Dhr.	Dat is makkelijker.
	O.	En als het een tekst is. Bijvoorbeeld in een oorlogsboek kunnen ook veel personen voorkomen. Zou het dan makkelijk zijn om daar een overzicht van te hebben.
	Dhr.	Ja dat maakt het makkelijker.
	Mw.	Van personen. Nou ik denk niet dat dat zin heeft want namen van personen dat krijg jij er nooit in.
	Dhr.	Jawel. Lezen wel.
	Mw.	Ja dat is een tekst. Maar de namen van die erin voorkomen bedoel jij he.
	O.	Ja.
	Mw.	En namen kun jij gewoon helemaal niet onthouden. Die kan die van niemand onthouden. Wij hebben als een paar jaar dezelfde thuiszorg maar die naam kan die ook niet onthouden. Weet jij wie er vanmorgen hier geweest is. Hoe die heet.
	Dhr.	Oh ja die naam niet nee.
	Mw.	Nee en het gaat over de namen.
	Dhr.	Nee ik kan mijn eigen naam en mijn vrouw kan ik onthouden
	Mw.	*(Wijdt uit over het benoemen van namen van familieleden)*
	O.	En als dat nou in een tekst voor zou komen. Bijvoorbeeld er staat Peter loopt naar de markt. Dan moet u denken wie is Peter ook alweer.
	Dhr.	Ja.
	O.	En als u dan terug kan kijken. Peter is de baas van de bakkerij bijvoorbeeld. Zou dat dan makkelijker zijn om het te begrijpen of eigenlijk niet.
Aanpassing: personages	Mw.	Nee. Ik denk niet dat dat het is. Bijvoorbeeld vanmorgen was er iemand overleden die wij kennen. Er stond een advertentie in de krant. Die ging altijd met mijn oudste broer heel veel fietsen de laatste jaren. Maar dan weet hij het dus niet.
	Dhr.	Nee dat weet ik nog niet.
	Mw.	Dan zeg ik dat is die en die hij ziet er zo uit. En dan begint het bij jou te dagen he.
	Dhr.	Ja ergens langzaam komt het dan.
	Mw.	Maar niet met de naam. Dat zegt hem dan verder niks. Maar dan moet ik

		uitleggen hoe de persoon eruit ziet en dan kan het zijn als hij hem heel goed gekend heeft dat het dan wel doorkomt.
	O.	Ja want mijn volgende vraag is afbeeldingen. Plaatjes of foto's. Zou dat dan kunnen helpen om-
	Dhr.	Jawel. Jawel.
	O.	-het verhaal te begrijpen.
Aanpassing: afbeeldingen	Dhr.	Ja. Dat kan wel.
	Mw.	Plaatjes ofzo dat wel. Dat gaat veel beter dan namen. Maar namen dat gaat niet en plaatjes wel.
	O.	En misschien dan ook om de naam te koppelen aan een gezicht. Dat u het dan wel onthoudt.
	Dhr.	Dat kan wel.
Aanpassing: personages + afbeeldingen	Mw.	Ja dat weet ik niet hoe dat gaat. Ik zeg al die namen zijn altijd zo'n probleem.
	Dhr.	Drie namen of zo dat weet ik nooit. En dan zegt de dokter ook wel eens: vergeet dat maar.
	Mw.	Daar moet je je ook niet meer druk over maken. Maar hij was vroeger ook niet zo geïnteresseerd in namen. Dat scheelt natuurlijk ook een stuk.
	O.	Ja je hebt mensen die dat gewoon niet zo snel onthouden al die namen van verschillende mensen.
	Dhr.	Ja.
	O.	En zeker als je een winkel hebt en je ziet zoveel gezichten. Dat kan ook gewoon niet he.
	Mw.	Ja ooit is het wel zo dat we iemand zien en dat het er dan in een keer zo uitrolt. De achternaam meestal. Maar anders dan weet hij het ook weer niet en dan moet ik het weer naar voren brengen. Maar dat is heel verschillend. Soms komt het er zo uit en ooit moeten we via omwegen om te komen tot wat hij wil.
	Dhr.	Ja.
	O.	We hebben het er net eigenlijk al een beetje over gehad. De hulp of betrokkenheid in uw omgeving. U krijgt nog logopedie waar u oefent met lezen.
	Dhr.	Ja.
Hulp bij lezen	O.	En uw vrouw leest ook wel eens een stukje voor he. Uit de krant bijvoorbeeld.
	Dhr.	Ja. Als er iets aparts is leest ze het wel voor. Dan begrijp ik het ook goed.
	Mw.	Dan begrijp jij het wel goed als ze ook voorlezen. Maar dat doen ze op de dagopvang ook met de computer. Ook wel meehelpen dan.
	O.	Dan heb ik nog wat vragen over de hanteerbaarheid van het boek. Bijvoorbeeld de kaft. Liever een harde kaft of een zachte.
Aanpassing: kaft	Dhr.	Harde kaft.
	O.	Een harde kaft. Ja. Dat is over het algemeen makkelijker eigenlijk he. Een groot boek of klein.
Aanpassing: grootte	Dhr.	Klein.
	O.	Een kleiner boek.
	Mw.	Zoiets als wat je van de week hebt zitten bekijken he *(draagt boek aan maat A5.* Dan leest hij dus dit. Die gebouwen bekijken enzo. Dat doe je wel. Maar een bladzijde of tien maar dan word je er al moe van he. En

		ook foto's van vroeger. Zie je. Dat zijn mijn ouders. Mijn overgrootouders zo moet ik het zeggen. Want dit is mijn oma. Een familiealbum hebben ze gemaakt omdat we toen een reünie hadden.
	Dhr.	Ja.
	Mw.	En zoiets daar kan hij dan wel in zitten kijken. Net als dit boekje ook dan heb je een bladzijde of tien hooguit en dan leg je het weer weg he. En dan gaat hij naderhand wel verder. Want daar word je wel moe van he.
	Dhr.	Ja daar word ik wel moe van.
	O.	Het moet misschien ook makkelijk open blijven liggen.
	Dhr.	Ja eigenlijk zo moet 'ie.
	O.	Ja. Neerleggen en -.
	Mw.	Hij zit ook het liefst in zijn stoel. Want dan zeg ik ook wel eens in de krant kijken aan tafel. Maar dat heb je van de week maar een keer gedaan. Verder blijf je toch in jouw stoel zitten.
	Dhr.	Ja.
	O.	Bijvoorbeeld dit papier is normaal printerpapier. Maar soms heb je ook van dat gladde papier. Maakt dat iets uit met het omslaan van de pagina's.
	Dhr.	Dat weet ik niet.
Aanpassing: papier	Mw.	Dat schuift te veel. Gewoon papier, kopieerpapier is makkelijker.
	O.	Ja.
	Dhr.	Ja ja ja.
	O.	Dan mijn laatste vraag die gaat over digitaal lezen op de e-reader.
	Dhr.	E-reader.
	O.	Een apparaatje waarop je allemaal boeken kunt downloaden vanaf de computer en dan zo kunt lezen. Dat is niet met blaadjes maar alleen met een scherm. Kent u dat.
	Dhr.	Nee.
	Mw.	Jawel. Onze Jos heeft zo'n ding. Maar dat gebruiken wij dus niet nee.
E-reader	Dhr.	Ik kan dat ook niet.
	Mw.	Nee. Dan moet 'ie te veel handelingen doen met omslaan enzo. En dat zijn dingen die die niet kan onthouden. Een telefoon: een gsm. Ik heb een simpel apparaatje gekocht maar dat gebruikt 'ie niet. Dan moet 'ie te veel handelingen doen om dat zelf te kunnen.
	Dhr.	Ja.
	O.	Ja bij een boek spreekt dat voor zich he. Je pakt een bladzijde en je slaat hem om.
	Mw.	Maar dan moet 'ie op een knopje drukken en-.
	Dhr.	Ja ja ja.
	O.	Nee oké. Dit was al mijn laatste vraag. Wilt u verder nog iets toevoegen over het lezen. Of denkt u dat we alles wel besproken hebben.
	Dhr.	Ik dacht dat we alles wel besproken hebben ja.
	O.	Ik denk het ook. Ik heb voldoende gehoord en dan wil ik u bedanken voor het interview. Dan kan ik mijn apparaatje uitzetten.

Participant 4

	O.	En dan staat hij aan. Dan schrijf ik even uw naam op dan is dat ook gelijk duidelijk. Mevrouw S.

	Mw.	Ja dat klopt.
	O.	En het is vandaag de twintigste.
	Mw.	Ja.
	O.	Twintig februari tweeduizenddertien. Hier mijn lijstje. We hebben het er al een beetje over gehad maar ik begin met het lezen voordat u afasie kreeg. En u vertelde al u las graag.
	Mw.	Ja.
Voor afasie: leesplezier	O.	Het is uw hobby.
	Mw.	Ja.
	O.	Hoeveel boeken per maand. Dat is lastig inschatten.
Voor afasie: frequentie	Mw.	Nou. Ik werkte fulltime dus de laatste paar jaar was het minder. Was het echt in de vakantie. Maar dan kan ik goed in een week vijf boeken lezen als ik de kans krijg.
	O.	En wat voor genre boeken leest u graag.
Genre	Mw.	Nou eigenlijk alles. Van Harry Potter tot Mannen die vrouwen haten. Mijn naam is Sarah. Alles. Detectives en romans. Alles wat ik te pakken krijg.
	O.	En voordat u afasie kreeg had u geen problemen met lezen.
	Mw.	Nee. Dat was echt lezen tot het boek uit is en of het nou vier uur ´s nachts wordt of niet. (lacht)
	O.	Toen kreeg u afasie.
	Mw.	Ja.
	O.	Had u toen nog zin om te lezen.
Na afasie: leeswens	Mw.	Ja. Zin wel ja.
	O.	Maar dan de volgende vraag. Gaat het nog zoals voorheen.
	Mw.	Nee. Het is wel heel erg verbeterd. Ik het begin kon ik de krantenkoppen met moeite lezen. Nu kan ik een bladzijde lezen. Het ligt er ook aan. (mw. wordt emotioneel)
	O.	Dat is even lastig. Zal ik hem even uitzetten.
Leesproblemen: concentratie	Mw.	Het gaat wel weer. Ik moet fit zijn. Niet moe. En vooral moet het rustig zijn. Niet veel prikkels. En dan gaat het soms redelijk dus dan kan ik wat meer.
	O.	Oké dus de omstandigheden moeten wel goed zijn wil het enigszins lukken.
	Mw.	Ja.
	O.	Heeft u het lezen vervangen door iets anders?
Vervanging	Mw.	Ja. Legpuzzels. En kruiswoordpuzzels. Sudoku. Mijn dagen zijn wel goed gevuld dus het is niet zo dat ik niks kan doen of zo. Maar ik mis het.
	O.	Met dat lezen zijn er natuurlijk dingen waar je tegenaan kunt lopen. Ik ga een lijstje af en dan hoor ik van u of dat het geval is. Bijvoorbeeld het lettertype.
Leesproblemen: lettertype	Mw.	Nee dat kan ik me niet indenken. Niet opgevallen.
	O.	Nee. De zinslengte.
Leesproblemen: zinslengte	Mw.	Ja. Korte zinnen gaat het best.
	O.	Oké. De ene tekst is soms moeilijker dan de andere tekst. Merkt u dat. Vindt u makkelijke teksten over makkelijkere onderwerpen fijner om te lezen of gaat dat beter.

Leesproblemen: moeilijkheid	Mw.	Ja dat gaat wel beter.
	O.	En net als een stukje in de krant.
	Mw.	Ik lees eerst de koppen. En dan ga ik kijken wat wil ik lezen. Iets uit deze omgeving of iets dat met mijn werk te maken heeft gehad. En dan maak ik een selectie want de hele krant dat lukt niet. Dus dan ga ik echt voor één of twee artikeltjes. En dan lees ik toch een onderwerp waar ik natuurlijk iets van weet dus dan is het wat makkelijker om te begrijpen natuurlijk. Want ik heb ook wel eens iets van dit zou ik echt moeten lezen iets over de belasting of weet ik het. Daar heb ik dan al niet iets fijns mee dus dat vind ik al veel lastiger.
	O.	Kan ik me voorstellen. Dan het onthouden van een verhaal dat u gelezen heeft.
Leesproblemen: onthouden	Mw.	Nou volgens mij gaat dat best goed.
	O.	Fijn. De regelafstand tussen zinnen.
Leesproblemen: regelafstand	Mw.	Dat is me niet echt opgevallen.
	O.	Soms zijn er in een verhaal meerdere personages. Kunt u die allemaal uit elkaar houden.
Leesproblemen: personages	Mw.	Nou dat is me opgevallen. Eigenlijk wist ik dat al wel. Ik las vroeger maar een gedeelte van de namen. De beginletters. Dus dat mis ik nou. Ik ben toevallig begonnen met een luisterboek om te proberen. Daar komen Zweedse namen in voor. Dat is lastig nu. Dan heb ik niet de ondersteuning van het zien. Dat is moeilijker. Dan raak ik toch wel in de war.
	O.	Vooral ook omdat het geen alledaagse Nederlandse namen zijn dan is dat lastig onthouden.
	Mw.	Ja en ook als ik gewoon lees dan heb ik er meer moeite mee om alles uit elkaar te houden.
	O.	Oké. Dan heb ik nu een kopje leeswensen. Dus uw behoeften op het gebied van lezen. Dan is de eerste vraag wilt u nu nog lezen.
Nu: leeswens	Mw.	Ja.
	O.	Ja. Het soort boeken daar hebben we het eigenlijk al over gehad he.
	Mw.	Hm-hm.
	O.	Dan komen we bij de aanpassingen die gedaan zouden kunnen worden. Het lettertype. Maakte voor u geen verschil.
Aanpassing: kettertype	Mw.	Nee.
	O.	De regelafstand. Was ook niet opvallend.
	Mw.	Nee.
	O.	De zinslengte gaf u aan.
	Mw.	Ja.
Aanpassing: zinslengte	O.	Dat het makkelijker is als het korter is.
	Mw.	Ja en ik merk wel dat zelfstandig naamwoorden die kan ik vrij goed lezen maar dan de lidwoorden alle kleine woordjes dat is een pot nat.
	O.	Oké.
	Mw.	In het begin gaat het nog wel maar dan moet ik echt weten wat er staat maar ik kan het niet benoemen dan.

	O.	Nee. Oké.
Aanpassing: woordsoorten	Mw.	En dat is toch lastig voor het verloop.
	O.	Ja. Zeker. Dan de moeilijkheidsgraad van een tekst. Hoe moeilijk mag het zijn. Dat is een heel abstracte vraag.
Aanpassing: moeilijkheid	Mw.	Ja. Ik heb het idee dat mijn woordkennis gewoon goed is gebleven. Ook mijn taalgevoel is wel goed. Dus ik zie ook wel grammaticale fouten en zo. Volgens mij de lengte van de zinnen is voor mij het grootste struikelblok.
	O.	Dan heb ik hier nog een kopje de personages. Zou het makkelijk zijn en dat is wat mijn scriptiepartner en ik nu in gedachten hebben om bijvoorbeeld altijd een lijst erbij te hebben eventueel met foto's of tekeningen van alle personages en een korte beschrijving erbij. Is de dochter van of is een collega van. Zou dat makkelijk zijn.
Aanpassing: personages overzicht	Mw.	Ik denk voor mij wel. Dat je toch terug kunt grijpen.
	O.	En afbeeldingen. Die het verhaal duidelijk maken. Een handeling of een gebeurtenis.
Aanpassing: afbeeldingen	Mw.	Nee volgens mij zou dat voor mij niet zo heel veel uitmaken.
	O.	Heeft u zelf nog ideeën waarvan u zegt als je toch bezig bent denk hier eens aan.
Aanpassing: woordsoorten	Mw.	Wat ik net al zei. Die korte woordjes. Maar ik zou niet weten hoe je dat zou kunnen oplossen. Ik merk gewoon daar gaat het bij mij fout. Echt als ik in een zin lidwoorden voorzetsels staan dan ben ik zo lang bezig die uit de war te halen. Terwijl ik het moeilijkste zelfstandig naamwoord kan ik zo lezen. Maar hoe je dat zou kunnen oplossen dat weet ik niet. Daar heb ik ook geen idee van.
	O.	We heel goed dat u zich daar zo van bewust bent en dat u het zo kunt aangeven. Dat vind ik wel fijn om te horen dat we weten dat dat speelt.
	Mw.	Hebben meer mensen daar last van.
	O.	Het is een bepaald effect dat op kan treden. Een lang woord heeft minder woorden die daarop lijken. Bijvoorbeeld olifant. Er zijn niet zoveel woorden die qua beeld op olifant lijken. Maar het woordje op daar lijken best wel veel woorden op. Op kop nop. Dus dat is moeilijker om te herkennen en om gelijk betekenis daaraan te geven. Krijgt u hulp bij het lezen.
Hulp bij het lezen	Mw.	Nee. Tenminste ik ben nu bezig met een afkeuringsprocedure. Daar heb ik dan wel hulp bij nodig om die brieven goed te lezen. Maar gewoon echt met een boek lezen dat wil ik voor mezelf houden.
	O.	Dus bij praktische zaken.
	Mw.	Ja dat moet gewoon. Soms dan gaat het wel maar dan wil ik toch voor de zekerheid horen of ik het goed gelezen en begrepen hebt.
	O.	Ja dat is begrijpelijk. Krijgt u ook logopedie waarmee u aan lezen werkt.
	Mw.	Nee. Dat heb ik wel gehad. Drie keer in de week. En dat heeft heel fantastisch geholpen. Ik ben ook eigenlijk heel snel hersteld. Ik kon helemaal niks van schrijven praten en lezen tot waar ik nu ben. Dat is al dik anderhalf jaar geleden. Ik had nooit gedacht dat ik nog zoveel zou komen. Mede door de logopedie is dat weer goed gekomen.
	O.	Dan zijn er nog wat dingen aan het boek bijvoorbeeld de haft. Heeft u

		voorkeuren voor een harde kaft of zachte kaft.
Aanpassing: kaft	Mw.	Het eerste wat bij me opkomt is hard maar waarom dat weet ik even niet.
	O.	Hard blijft natuurlijk wat makkelijker open liggen.
	Mw.	Ja.
	O.	De afmeting is dat van belang.
Aanpassing: afmeting	Mw.	Een beetje tussenin. Niet te groot.
	O.	Doet de gladheid van het papier ertoe. Van de glossy tijdschriften.
Aanpassing: papier	Mw.	(schudt)
	O.	Gewoon normaal.
	Mw.	Normaal.
	O.	Dan mijn laatste vraag. Die gaat over de e-reader. Kent u die.
E-reaer	Mw.	Ja ik ken hem . Ik weet dat die er is.
	O.	Hoe staat u er tegenover. Tegenover het idee van elektronisch lezen.
	Mw.	Nou ik heb zelf zo ik wil gewoon lekker met een boek op schoot. Maar mijn dochter heeft een smart phone en die zit lekker boeken op haar telefoon te lezen. En dat heeft eigenlijk ook wel iets. Maar ik weet niet of. Ik weet het niet.
	O.	Dus hij is bekend maar.
E-reader	Mw.	Ik denk dat ik er niet beter of slechter door ga lezen. Stel dat het een of ander foefje had dat me zou helpen met beter lezen dan zou ik zeggen kom hier met dat ding. Maar zolang dat geen meerwaarde heeft lees ik liever een boek.
	O.	Ja.
	Mw.	Maar ik kan me voorstellen op vakantie dat je niet al die boeken mee hoeft te sjouwen dat heeft natuurlijk ook wel iets. Het heeft zijn voordelen denk ik maar niet noodzakelijk.
	O.	Nee. Duidelijk. Dit zijn mijn vragen. Mijn onderwerpen. Heeft u verder nog iets aan te vullen.
	Mw.	Nee. Alleen ik sta open voor tips. Dus wat jij net al hebt opgeschreven dat vind ik wel fijn om te weten dus ik weet niet of je nog tips hebt.
	O.	Ik houd sowieso iedereen op de hoogte van de voortgang van ons onderzoek en wat er ermee gaan doen dus daarvan krijgt u sowieso informatie. En we kunnen kijken of we aan de hand van die lijstjes nog wat kunnen opzoeken. Ik zal hem even uitzetten trouwens.

Participant 5

	O.	Meneer M. Ik wil het eerst hebben over het lezen van u voordat u afasie had.
	Dhr.	Goed
	O.	Goed. Las u graag
Voor afasie: leesplezier	Dhr.	Ja
	O.	Ja?
	O.	Heel graag of gewoon
Voor afasie: leesplezier	Dhr.	Ja. Gewoon graag.

	O.	Gewoon graag. Las u ook vaak?
	Dhr.	ja
	O.	Hoe vaak
	Dhr.	Ik heb het eerst gedaan
	O.	Ja, en hoe vaak las u. Hoeveel boeken per maand las u?
	Dhr.	Uh, ja.
	O.	1 boek in de maand, 2 boeken in de maand.
Voor afasie: leesfrequentie	Dhr.	1
	O.	1 boek per maand en wat voor boeken las u? spannende boeken?
	M.	Ja
	O.	Ja? Ook detectives?
	Dhr.	ja
	O.	Of niet perse, gewoon spannende boeken. Waargebeurde verhalen of verzonnen verhalen?
	Dhr.	Dat maakt me niks uit.
	O.	Maakt verder niks uit. Oké.
		Streekromans ook denk ik he? streekromans
	Dhr.	Ja
	O.	Ook wel, eigenlijk van alles wat
Voor afasie: genre	Dhr.	Ja, ja
	O.	Van alles wat oké, had u voorheen problemen met lezen? Dat.
	Dhr.	Nee.
	O.	Dat ging gewoon goed. ja
	Dhr.	Infarct gekregen toen ik 44 was.
	O.	44?
	Dhr.	Net geworden ja en ik ben nou 72
	O.	Kijk. Ja. Dus u heeft al een hele tijd afasie.
	Dhr.	ja
	O.	Al heel lang.
	Dhr.	Ik ben de oudste die hier komt
	O.	Ja? Kijk. Dan wil ik het. Want u maakt zelf alvast het sprongetje, u heeft toen een herseninfarct gehad. Hoe gaat het lezen dan nu? Heeft u nog zin om te lezen?
Nu: leeswens	Dhr.	Ja
	O.	Ja?
	Dhr.	Ja, ik heb ook een computer
	O.	Ja, en wat doet u dan op de computer?
	Dhr.	Ja, uh, van alles.
	O.	Van alles
	Dhr.	Jaja
	O.	Leest u de krant op de computer?
	Dhr.	ja
	O.	Ook?
	Dhr.	Ja ja ja
	O.	En gaat dat goed?
	Dhr.	Ja ja. Ik heb een vriendin, een jaar nou, L., maar eh, ja een jaar nou ja?
	O.	Dus u heeft contact met haar via de computer?
	Dhr.	Ja ja ja
	O.	Dus u schrijft

	Dhr.	Maar , moment.
	O.	ja
	Dhr.	Dat is gekomen, zij en ik, ja, nee, zij eh. Uh komt samen ja? En ik ook. Uh ja, eh. dat was het eerste ja? Samen zijn, de computer, maar daar heb ik haar leren kennen.
	O.	Oké
	Dhr.	Ja?
	O.	'uhu'
	Dhr.	Maar uh, ja
	O.	Oké
	Dhr.	En ik ook.
	O.	Ja, nou ja duidelijk. Maar even terug over het lezen he? U Heeft nog zin om te lezen?
	Dhr.	Ja
	O.	En gaat dat nog helemaal goed?
	Dhr.	Nee
	O.	Een beetje moeilijker geworden?
	Dhr.	Ja ja
	O.	Waarom, wat is er moeilijk geworden?
	Dhr.	Spelling
	O.	Spelling? En dan bedoelt u het schrijven
		Ja ja ja ja ja. Ik doe zelf boodschappen ja, uh maar ja ik schrijf rechts he?
	O.	Ja
	Dhr.	Maar dat gaat niet meer
	O.	Oké, nee
	Dhr.	Niks
	O.	Dus dat heeft u moeten veranderen?
	Dhr.	Ja ja ja ja
	O.	Dat is moeilijk
	Dhr.	Ja, ja , ja
	O.	maar
	Dhr.	Ik heb uh uh twee weken in coma gelegen he.
	O.	Oh kijk, ja , ja, dat is wel. dat geeft dan een flinke klap.
	Dhr.	Maar dan is het goed he.
	O.	Kijk
	Dhr.	Ja ja, ja ja, ja ja
	O.	Dat is belangrijk, maar dat lezen he, leest u nog een boek?
	Dhr.	Nee
	O.	Nee? Nooit meer?
	Dhr.	Jawel, ik heb ja, toch. Kortooms.
	O.	Oh ja.
	Dhr.	Ja ja ja ja. Die heb ik gekregen van een uh, ja, uh, Pater.
	O.	Oké
	Dhr.	Gekregen
	O.	En dat heeft u gelezen?
	Dhr.	Ja. .xxx
	O.	Oké, heel goed. Wat vond u lastig tijdens het lezen?niks?
	Dhr.	Nee.
	O.	Ging gewoon goed?
	Dhr.	Ja.
	O.	Lange zinnen ging goed?

	Dhr.	ja
	O.	Ja?
	Dhr.	Jajaja
Leesproblemen: zinslengte	O.	Soms een beetje moeilijk.
	Dhr.	Ja, ja, ja, ja
	O.	En de letters, waren dat grote letters
	Dhr.	Nee nee
	O.	Kleintjes?
	Dhr.	Ja ja
	O.	En dat ging gewoon goed
Leesproblemen: lettertype	Dhr.	Ja, ja
	O.	Super, heel goed
Hulp bij het lezen/ aanpassing	Dhr.	Daar moet je wel bij vertellen dat je nou een hulpmiddel hebt. Om het boek op te zetten, want het is lastig een boek vasthouden en om te slaan. Je hebt er nou een hulpmiddel bij. Het boek kan schuin staan.
	Dhr.	Ja.
	O.	Aaah kijk
	Dhr.	Dat heb ik gekregen van mijn vader
	Dhr.	Ja, die had dat al.
	Dhr.	Nee, ja. Voor mijn grootmoeder.
	O.	Dat is makkelijker voor te lezen
	O.	Ja, dan hoeft u maar met één hand om te slaan
	Dhr.	Ja ja, ja ja
	O.	Dat is gemakkelijk
	Dhr.	Daar kan ik niks mee, niks mee
	O.	Nee
	Dhr.	Xx wel bij
	O.	Ja
	Dhr.	Niks niks
	O.	Nee, oké, als u nu een boek zou krijgen he, ik geef u een boek, wilt u dan een boek met grote letters?
Aanpassing lettertype	Dhr.	Nee
	O.	Gewoon kleine letters. Wil u een boek met een beetje kortere zinnen?
Aanpassing zinslengte	O.	Gewoon lange zinnen? Is goed, de tekst he, het verhaal mag dat moeilijk zijn
Aanpassing tekstgrootte	Dhr.	Ja
	O.	Ja? Veel verschillende mensen, veel verhaallijnen.
Aanpassing personages, moeilijkheid	Dhr.	Ja, alles
	O.	Alles, mag gewoon lekker moeilijk zijn. Oké. Mag.
	Dhr.	Ja ja.
	O.	Mag moeilijk zijn (vertelt wat ze opschrijft)
	Dhr.	Ik heb ook vaak dat ik, woorden ja, dan lees ik het nog een keer.
	O.	Ja, dat is heel slim, zo helpt u uzelf
	Dhr.	Ja ja ja ja

	O.	Ja, heel goed. Dat schrijf ik hier nog bij hoor. Zou u het makkelijk vinden om na het lezen van een hoofdstuk nog een kleine samenvatting te lezen?
Aanpassing samenvatting	Dhr.	Nee,
	O.	Allemaal niet zo, dus allemaal niet nodig?
	Dhr.	nee
	O.	Nee. Oké en plaatjes? Kan dat helpen om de tekst beter te begrijpen?
Aanpassing afbeeldingen	O.	Ook niet nodig? Nee
	O.	Uh is er iemand die u helpt met het lezen. ? U doet het gewoon allemaal zelf?
Hulp bij het lezen	Dhr.	Ik ben alleen.
	O.	Ja. U doet gewoon zelf
	Dhr.	Ja.
	O.	Goed zo.
	Dhr.	Maar bepaalde zitten in Eindhoven en ik kom zelf uit Schijndel
	O.	Ah ja, oké.
	Dhr.	Maar mijn vader is goed
	O.	Ja? U bent toch ook goed? U heeft alleen een beetje moeite met sommige dingen. Maar ja. Dan heb ik nog 1 laatste vraag
	Dhr.	Ja ja ja ja, kom op
	O.	De kaft van het boek vind u misschien wel fijn als dat op en kan blijven liggen. Die kaft, die moet niet telkens dichtvallen.
Aanpassing: kaft	Dhr.	Daar heb ik geen problemen mee
	O.	Daar heeft u helemaal geen problemen mee, nee. Enne, het maakt niet uit of die kaft hard is of zacht
	Dhr.	Nee
	O.	Maakt niks uit. Geen problemen mee. Een groot boek of een klein boek?
Aanpassing: grootte	O.	Maakt allemaal niks uit?
E-reader	Dhr.	Ik heb pas, pas, pas, pas omdat wij zo oud zijn misschien ja, 'reader'
	O.	Ja, een 'e-reader'
	Dhr.	Ja, ja,
	Dhr.	Die wou je toch
	O.	En die heeft u gekregen een 'e-reader'
	Dhr.	Nee, nee, nee, nee misschien, misschien.
	Dhr.	Hij is aan het sparen voor de 'e-reader'
	O.	Oké
	Dhr.	Misschien, misschien, misschien.
	O.	Spaart, misschien (zegt wat ze opschrijft) Oké.
	Dhr.	Die kost 149 euro
	O.	Ja, ik weet het.
	Dhr.	Ja, maar de boeken erop zetten, dat is het probleem.
	Dhr.	Ja, ja.
	Med.	Er zit niks op
	Dhr.	Nee, Wel. Hahahahah, dag.
	Med.	Geen boek
	Dhr.	Wel waar, wel waar. Ja ja
	O.	Die moet u dan nog downloaden he, van internet

	Dhr.	nee
	Dhr.	wel
	O.	Die zitten er al op ?
		xxx
	Dhr.	Ik ben nog verder als jij he?
	Dhr.	Ja, maar jij koopt ook 2e-hands
	Dhr.	Want die nieuwe zitten geen boeken op he?
	O.	Nee, nee, nee, nee, als u een 'e-reader' in de winkel koopt zit daar helemaal niks op . kunt u nog niks lezen.
	Dhr.	Wel waar, wel waar w
	O.	Wat staat er dan op?
	Dhr.	Dan gaan wij die ook halen.
	Dhr.	Dat weet ik niet of je die krijgt. Ik heb een dinges, uh ja, voor de, dalijk komt ze langs. ja
	Dhr.	Van de boekenwinkel?
	Dhr.	ja
	Dhr.	Gaat jouw voorbeeld.
	Dhr.	Nee, ja.4 boeken, 5 boeken.
	O.	Meneer M., ik heb genoeg gehoord
	Dhr.	Hahahahahah
	O.	Het is mij duidelijk, dank u wel voor het interview. Hartelijk bedankt.

Participant 6

	O.	Dhr. was uw naam he. En wat is uw achternaam.
	Dhr.	E.
	Med.	Met twee ***'s.
	O.	Meneer E. Ik wil eerst graag wat weten over het lezen voordat u afasie kreeg.
	Dhr.	Nee nee nee.
	O.	Heeft u niet gelezen.
	Dhr.	Nee.
	O.	U houdt niet van lezen .
	Dhr.	Ja ja. Nee.
	O.	Nee. U heeft nog nooit een boek gelezen.
	Dhr.	Nee.
	O.	Nog nooit.
	Dhr.	Nee.
	Med.	Vroeger ook niet.
	Dhr.	Ja vroeger. Vroeger wel.
	Med.	Voordat je ziek werd.
	O.	Voordat u ziek werd las u wel eens een boek.
Voor afasie leesplezier	Dhr.	Ja nou. Ja.
	O.	En wat voor boeken waren dat. Spannende boeken. Romantische verhalen.
	Dhr.	Dat weet ik niet.
	O.	Gewoon zomaar. U las wel eens een boek. Maar niet heel graag. U was geen fanatieke lezer.
	Dhr.	Nee nee. Jawel.

	O.	Ja. U las graag.
Voor afasie leesplezier	Dhr.	Jawel.
	O.	Oké. En las u ook vaak. Las u veel boeken.
	Dhr.	Nee. Nee nee.
	O.	Een boek per maand. Of nog niet eens.
Voor afasie leesfrequentie	Dhr.	Jawel ja.
	O.	Ja. Een boek per maand. Dan schrijf ik dat op. En geen speciaal soort boeken he.
	Dhr.	Nee. Nee.
	O.	Oké. En toen ging lezen goed.
	Dhr.	Jawel ja.
	O.	Toen werd u ziek. En leest u nu nog graag.
Nu leesplezier/ leeswens	Dhr.	Nee.
	O.	Zou u nog willen lezen.
Nu leesplezier/ leeswens	Dhr.	Nee nee.
	O.	Daar heeft u geen behoefte meer aan.
	Dhr.	Oké.
	O.	Kunt u het nog. Kunt u nog lezen.
	Dhr.	Ik denk het wel he. Dat weet ik niet meer.
	O.	Dat weet u niet.
	Med.	Heb je nog een krant.
Vervanging	Dhr.	Ja.
	Med.	Die lees je wel.
	Dhr.	Nee.
	Med.	Je kijkt erin.
	Dhr.	Ik kijk erin. Ja.
	O.	Kijkt u dan naar de plaatjes.
	Dhr.	Jawel.
	O.	En leest u de kopen. De titels.
	Dhr.	Ja ja.
	O.	De koppen leest u en de plaatjes bekijkt u.
	Dhr.	Ja.
	O.	Als u nou een boek zou hebben met korte zinnen en plaatjes erbij. Zou u dat makkelijk kunnen lezen.
Aanpassing zinslengte afbeeldingen	Dhr.	Nee.
	O.	Dat zou u ook niet willen.
	Dhr.	Nee.
	O.	Daar heeft u geen interesse in.
	Dhr.	Ja net.
	O.	Dat schrijf ik even op hoor. Geen behoefte aan lezen. wat doet u nu in plaats van het lezen. U leest niet meer maar doet u iets anders. Bijvoorbeeld televisie kijken.
	Dhr.	Ja. Ja ja ja. Ja.
	O.	En puzzelen misschien.
	Dhr.	Puzzelen dat weet ik niet.

	O.	Dat weet u niet.
	Med.	Sinds je ziek was heb je toen nog geschilderd.
	Dhr.	Jawel ja.
	Med.	Xxx heeft ‘ie prachtige schilderijen gemaakt.
	O.	Dus u schildert graag.
	Dhr.	Jaha.
	O.	Kijk.
	Med.	Maar de laatste tijd doe je het niet meer.
	Dhr.	Nee nee nee.
	O.	Kijkt u ook graag naar schilderijen.
	Dhr.	Ja.
	O.	En als die schilderijen in een boek zouden staan. Zou u dan graag in dat boek kijken.
	Dhr.	Nee.
	O.	Nee. U ziet ze liever in het echt.
	Dhr.	Ja. Ja. Ja. Een twee drie vier vijf.
	Med.	Zoveel heeft ‘ie er in de kamer hangen.
	O.	En die heeft u zelf gemaakt.
	Dhr.	Ja ja.
	O.	Wauw. Heel goed. Leuk. Ik wilde het dus eigenlijk over lezen hebben. Maar dat doet u niet meer. En daar heeft u ook helemaal geen behoefte aan.
	Dhr.	Nee.
	O.	Nee. Nou dat is duidelijk voor mij. Dat wil ik graag weten he. Als het moeilijk gaat met lezen wilt u dan nog wel lezen.
	Dhr.	Jawel nee.
	O.	Nee als dat niet zo is dan is het klaar he.
	Dhr.	Ja.
	O.	Ja. U heeft andere dingen om te doen.
	Dhr.	Ja. Oké. Een twee drie vier vijf.
	O.	U heeft vijf schilderijen thuis.
	Dhr.	Jaha.
	O.	Kijk. Goed. Ik weet voldoende. Mag ik u bedanken voor het interview.

Participant 7

	O.	
	Mw.	Maar het is niet leuk hoor
	O.	Nee dat kan ik me voorstellen. Mag ik eerst uw naam nog eens weten.
	Mw.	A.
	O.	A. En het is vandaag vijf november tweeduizendtwaalf. Oké. Voordat u afasie kreeg. Heeft u toen gelezen.
Voor: leesfrequentie	Mw.	Altijd.
	O.	Altijd. U las altijd. Las u ook graag.
	Mw.	Ik zelf. Uh.
	Med.	Wil je lezen.
Nu: leeswens	Mw.	Ja xxx. Dat kan niet meer.
	Med.	Nee maar toen.
	Mw.	Ja. Ja.

	M.	Toen las je wel.
	O.	Toen las u wel. Las u veel boeken.
	Mw.	Altijd. Xxx. Xxx.
	Med.	Ja ze had het druk. En tussendoor boeken lezen.
	O.	En wat voor soort boeken las u. verhalen van vroeger of spannende boeken.
	Mw.	Ja ik xxx moeder xxx. Xxx. Dat is niet leuk he.
	O.	Nee. Dat is lastig. Dat kan ik me voorstellen. En nu leest u helemaal niet meer.
Nu: frequentie	Mw.	Nee het kan niet meer.
	O.	Het kan niet meer. Nee. En zou u nog wel willen lezen?
Hulp	Mw.	Ik hoop het. Op maandag dinsdag en vrijdag een meisje.
	Med.	Dan komt de logopediste en die helpt dan mee.
	O.	Oké. En dan oefent u met lezen ook. En schrijven.
	Mw.	Ja.
	O.	Oké.
	Mw.	Xxx hoor.
	O.	Ja zeker. U leest niet meer.
	Mw.	Nee dat kan ik niet.
	O.	Nee. Wat doet u nu in plaats van lezen. Doet u nu iets anders.
	Mw.	Ja ik heb dan logopedie. En schrijven kan ik ook niet meer.
	O.	Nee. Maar doet u nu andere dingen in plaats van lezen.
Vervanging	Mw.	Ja alleen televisie altijd.
	O.	U kijkt televisie.
	Mw.	Ja.
	Med.	Kan je dan de ondertiteling volgen?
	Mw.	Ja. Jawel. Dan gaat ‘ie weer. Echt waar. Da’s xxx.
	O.	Oké. Goed. Heeft u ook luisterboeken.
	Mw.	Altijd. Dat kan niet meer.
	O.	Dat kan ook niet meer. Als iemand het verhaal voorleest.
	Mw.	Kan ook niet.
	O.	Dat kan ook niet meer. Lastig. Denk ik. Mist u het lezen.
	Mw.	Natuurlijk wel. Xxx. Het is niet leuk. Maar ja.
	O.	Nee. Zeker. En merkt u nu u naar logopedie gaat dat het een beetje beter gaat met lezen.
	Mw.	Ja wel. Da’s xxx. Da’s xxx(lacht). Altijd echt waar xxx. Schrijven xxx. Da’s niet leuk hoor.
	O.	Nee. Dat kan ik me voorstellen. Maar u oefent nog. Dus dat is goed toch.
	Mw.	Ja dinsdag en woensdag altijd. Meisje.
	O.	Prima. Als u oefent met de logopedie met lezen. Staan er dan soms ook plaatjes bij.
	Mw.	Nee.

	O.	Nee geen plaatjes.
	Mw.	Jawel. Xxx. Dat meisje xxx. Die helpt en dan hup hup hup xxx. Dat kan ik niet.
	O.	Nee. Dus alleen korte zinnen en geen hele teksten.
	Mw.	Nee.
	O.	Dus u krijgt hulp van de logopedist met lezen.
	Mw.	Ja.
	O.	Ik denk dat ik het meeste wel weet.
	Mw.	Xxx.
	Med.	Heb je ook geen krant.
	Mw.	Nee.
	Med.	En lees je wel de reclameblaadjes.
	Mw.	Ja maar xxx. En dan hup hup hup.
	Med.	Oh dan word je weer boos.
	Mw.	Ja. Rotzooi.
	O.	Rotzooi. Weg ermee in het oud papier.
	Mw.	Ja dat is mooi xxx. Maar ja.
	O.	Mevrouw, Ik wil u bedanken voor het interview.
	Mw.	Dankjewel.

Participant 8

	Mw.	We doen hooguit een kwartier ofzo, want anders dan wordt het niet meer leuk
	O.	Ja, maar dat duurt niet zo lang.
	Mw.	Ja, daarom
	O.	Mag ik uw naam weten?
	Dhr.	***
	O.	***
	Dhr.	Dubbele ‘oo’
	O.	Met dubbel ‘oo’
	Dhr.	Ja.
	O.	Oo, dat zie je niet vaak he?
	Dhr.	‘Oo’ is, einde. xxx
	O.	Oké
	Mw.	Dat je het goed op het lijstje hebt staan.
	O.	Ik wil eerst wat weten over het lezen voordat u afasie. Hoe was dat toen? Ging dat goed?
	Dhr.	Gewoon lezen?
	O.	Ja.
Voor afasie: lezen	Dhr.	De krant lezen en een boek lezen
	O.	Ja
	Dhr.	Dat ging goed.
	O.	Las u altijd graag
Voor afasie: leesplezier	Dhr.	Ja, heel graag
	O.	Heel graag zelfs
	Dhr.	Nou het 1e 2, 3, half jaar zoiets ben ik van boeken af gelezen/gewezen
	O.	Ja
	Dhr.	Ook een beetje xxx

	O.	Oké.
	Dhr.	Dus uh. Want uh. die boeken met die strepen, die namaak??? strepen. Doe ik nu meer als zo. Een beetje
	O.	Om een beetje te oefenen?
	Dhr.	ja
	O.	En ik wil het dan graag hebben over boeken, want wat voor boeken las u graag?
Soort boeken/ genre	Dhr.	Uh, uh, dinges, of hoe heet het. Detectives
	O.	Detectives. Oh spannende boeken.
	Dhr.	Ja.
	O.	En las u ook veel? Las u vaak?
Voor afasie: frequentie	Dhr.	Niet heel veel, maar toch wel behoorlijk
	O.	Ja?
	Dhr.	Wel. Ja ja.
	O.	Behoorlijk. Een paar boeken per maand of 1 boek per maand?
Frequentie	Dhr.	Oh ja wel, wel meer als 1 in de maand.
	O.	Oh, toe maar. Nou dan bent u een vlotte lezer toch?
	Dhr.	Ja ja
	O.	Dan houd u wel van lezen . Meerdere boeken.(zegt wat ze opschrijft)
Leesproblemen: begrijpen	Dhr.	Het is nou meer moeilijk te begrijpen waar het over gaat.
	O.	Dat is nu moeilijk?
	Dhr.	Ja, ja
	O.	En hoe komt dat
	Dhr.	Dat ik het niet meer weet
	O.	Kunt u het verhaal niet meer onthouden?
	Dhr.	xxx in Boxtel hoe heet die ook al weer, die bij ons? Toen mocht ik een stukje voorlezen.
	O.	Ja?
	Mw.	Oh, bij de dagopvang.
	Dhr.	Ja, en dan moet ik dan ook lezen en dan nog een keertje lezen en dan gaan mij vragen waar het over gaat
	O.	Oh ja
	Dhr.	De helft .
	O.	Ja
	Dhr.	niet en de helft.
	Mw.	Dringt niet door
	O.	Nee. Kijk. Heeft u nu nog wel zin om te lezen?
Leeswens	Dhr.	Ja wel
	O.	Ja? Dat wilt u nog wel graag?
Leeswens	Dhr.	Ja, ja, ja, ja,
	O.	Maar het is gewoon moeilijk geworden om te onthouden?
	Dhr.	Ja, ja ,ja
	O.	Ja, en.
	Dhr.	Maar een stukje in de krant, dat kan ik nog wel lezen.
	O.	Dat gaat nog wel goed. Een klein stukje? Of ook grote stukken?
Leesproblemen: lengte verhaal	Dhr.	Gewone stukken. Nou niet zo groot natuurlijk.
	O.	Niet te groot, oké. Dus de wat kortere stukken uit de krant (vertelt wat ze

		opschrijft). En eh, vroeger las u veel, nu minder?
	Dhr.	Ja, ja, ja
	O.	Door wat heeft u het lezen vervangen? Doet u nu iets anders? In plaats van lezen?
Vervanging	Dhr.	Ja, ja, puzzelen
	O.	Puzzelen, aah kijk. Wat voor puzzels?
	Dhr.	Ja, alle eigenlijk.
	O.	Legpuzzels?
	Dhr.	Legpuzzels
	O.	Ja?
	Dhr.	Legpuzzels
	O.	En ook puzzels met woorden?
	Dhr.	Hoezo woorden?
	O.	Kruiswoordraadsels
Vervnging	Dhr.	Ja, die ook.
	O.	Die ook nog? Kijk.
	Dhr.	Die wel
	O.	Oké en eh. Als u nu een boek zou lezen he.
	Dhr.	ja
	O.	Wat zou u dan graag anders willen zien, waardoor zou het boek voor u makkelijker worden? Korte zinnen..
Aanpassing inhoud: lettertype	Dhr.	Die grote letters, maar anders zou ik niet weten wat voor ruimte het is
	O.	Dus grote letters
	Dhr.	Ja
	O.	En.
	Mw.	Je kan ook denken aan een boek met minder personen
Aanpassen: personages aantal	Dhr.	Ja, dat ook natuurlijk. De eerste keer dat ik hier mee ging, had ik zo'n boekjes en die van de boeken ging mij helpen. Dat boek kan ik het beste volgen en dat boek is te volgen.
	O.	Oh die hadden boeken voor u uitgezocht?
	Dhr.	Ja. Bij de bibliotheek
	O.	Oké.
	Dhr.	Dan ging in naar de bibliotheek met mijn vrouw samen en dan zochten wij eerst de boekjes. Wat bij elkaar paste eigenlijk.
	O.	En dat ging goed om die boeken te lezen?
	Dhr.	Ja. Dat ging goed.
	O.	Waren die zinnen, waren dat lange zinnen of kortere zinnen?
	Dhr.	'T is gewoon een heel boek
	O.	Gewoon een boek?
	Dhr.	Ja
	Mw.	Een dun boek
	Dhr.	Een dun boek.
	O.	Een dun boek, dus het verhaal moet eigenlijk niet te lang zijn.
	Mw.	Was het geen kinderboek?
	Dhr.	He?
	O.	Was het geen kinderboek?

	Dhr.	Nee, nee, nee, nee
	Mw.	Gewoon een dun verhaal
	O.	Een kort verhaal (zegt wat ze opschrijft) En zou het voor u makkelijk zijn. Een boek bestaat uit hoofdstukken he?
	Dhr.	Ja
	O.	Zou het makkelijk zijn als er na elk hoofdstuk een korte samenvatting kwam van het boek, een korte samenvatting van het hoofdstuk?
	Dhr.	Na het eerste stuk weer, waar het over uit gaat?
	O.	Ja. In het kort
Leeswens: samenvatting	Dhr.	Dat zou ik niet weten, want ik heb het nooit meegemaakt.
	O.	Nee, nee
	Dhr.	Dat zou ik niet weten.
	O.	Nee, oké.
	Dhr.	Ik ken wel zo. Met mijn vrouw bijvoorbeeld. Dan zeg ik: ó dat was nou waar het over uit ging of zoiets dergelijks. Maar dat zou ik niet weten
	O.	Heeft u nog nooit meegemaakt.
	Dhr.	Nee, nee, nee.
	O.	Oké en vind u lange zinnen lastig om te lezen
	Dhr.	Ja, het is even moeilijk, maar op een gegeven moment. Na 2 of 3x dan herhaal ik en dan weet ik toch precies waar het over uit gaat
	O.	Oké, dus dat doet u om uzelf een beetje te helpen?
	Dhr.	Ja
	O.	De zin telkens opnieuw lezen.
	Dhr.	Ja, niet telkens, maar verschillende keren.
	O.	Een paar keer opnieuw
	Dhr.	Van, hoe gaat ie nou precies.
	O.	Oké, goed. En wat vind u van plaatjes in een boek? Kunnen die helpen?
	Dhr.	Plaatjes?
	O.	Ja. Vind u dat? Heeft geen meerwaarde.
Leeswens: afbeeldingen	Dhr.	Nee, ik geloof van niet
	O.	Nee, het gaat echt om de tekst. Om de lengte
	Dhr.	Als ik straks zo. Als die vrouw zegt ; 'ik zeg het wel' Meer kan hij niet vertellen. Die doet dan een boek open, over fruit of dieren. Dat kan ik wel goed volgen zoiets.
	O.	Ja. Oké
	Dhr.	Met plaatjes en zo. Dat wel ja
	O.	Oké. Goed u vertelde net al, u kreeg hulp van u vrouw hè? met het uitzoeken van boeken.
Nu: hulp bij het lezen	Dhr.	Ja. Meestal van de bibliotheek
	O.	Ja, en uhm heeft u ook logopedie gehad?
	Dhr.	ja
	O.	Heeft die ook geholpen met lezen?
	Dhr.	Nou nee dat kan ik niet. Wel als wij twee keer per dag, of twee keer in de week. Was twee keer logopedie.
	O.	ja
	Dhr.	En dat was een uur en dan, mijn vrouw heeft xxx
	O.	Nee? Oké. Dat niet Dan heb ik nog wat over de buitenkant van het boek. De kaft hè? De

		buitenkant, is dat belangrijk of die hard is of zacht, of maakt dat niks uit?
Aanpassing: kaft	Dhr.	Dat maakt niks uit
	O.	Maakt helemaal niks uit.
	Dhr.	nee
	O.	Dat is duidelijk. Even kijken hoor. Dan denk ik dat ik het meeste wel gevraagd heb eigenlijk. Ja. U gaf ook al aan, meerdere personen in 1 verhaal dat is lastiger he. Veel verschillende personen.
Leeswens: personages aantal	Dhr.	Ja, 2 of 3 personen gaat goed
	O.	2 of 3 gaat goed
	Dhr.	Maar als dat meer is, dan wordt het wel een beetje druk
	O.	En zou het. Zou het dan handig zijn als telkens die personen genoemd worden voordat u het verhaal gaat lezen. Piet is de broer van klaas. En klaas heeft 2 zoons.
	Dhr.	Ja
	O.	Bijvoorbeeld. Zou dat makkelijk kunnen zijn.
Leeswens: personages overzicht	Dhr.	Nou dat weet ik eigenlijk niet. Ik kan wel zeggen. Als ik hier een stukje zou lezen en dan zeg je die Pietje die woont daar of daar of daar. Wel die personen, maar niet zeggen van Piet en die, die hebben dit of dat gedaan.
	O.	Nee, oké. Goed, heel duidelijk Dan wil ik u bedanken meneer.
	Dhr.	Dank je wel
	O.	Dank u
	Dhr.	Graag gedaan.
	O.	Bedankt voor het interview.

Participant 9

	O.	Oké. Uhm. Voor de volledigheid. Mag ik uw naam weten.
	Dhr.	Ja. B.
	O.	B. Oké. Goed. Nou ik heb hier de onderwerpen over het lezen. En ik wil graag beginnen met het lezen voordat u afasie kreeg.
	Dhr.	Dat is wel behoorlijk verschil.
	O.	Ja. Las u graag toen.
	Dhr.	Ik heb bij de bank gezeten. Ik kon vijf talen. En toen in één keer niks meer. Alleen maar ja en nee. En toen het praten gaat ook nog niet. Duits kan ik zo goed lezen. Frans ook. Maar Engels en Italiaans dat is niks meer.
	O.	Nee. Dat gaat niet meer.
	Dhr.	En ik heb altijd gelezen en toen niks meer.
	O.	Dus u las ook voor uw plezier.
Leesplezier	Dhr.	Ja ja.
	O.	En las u dan vaak?
Leesfrequentie	Dhr.	Ja niet zo vaak want ik was zestig uur per week bij de bank. XXX. Wel een keer maar niet zo vaak. Dan kon ik ook in een keer doorgaan maar dat kan niet meer.
	O.	Nee. Ineens valt dat dan weg he.
	Dhr.	Nee en twee woorden kon ik nog maar.

	O.	Ja dat is dan toch een hele klap eigenlijk. De boeken die u las. Wat voor soort boeken waren dat. Spannende boeken of romantische verhalen.
Soort boeken	Dhr.	Nee niet romantische verhalen. Nelson Mandela en zo.
	O.	Oké. Een beetje biografieën en zo.
	Dhr.	Ja ja.
	O.	En had op dat moment voordat u afasie kreeg geen problemen met lezen. Helemaal niks.
	Dhr.	Nee.
	O.	Oké. Toen kreeg u afasie. Het lezen ging toen niet meer goed.
	Dhr.	Nee. Niks meer.
	O.	Had u nog wel de behoefte om te lezen. Had u nog zin om een boek te lezen.
Leeswens Leesvaardigheid	Dhr.	Jawel maar het is. Hoe moet ik dat zeggen. Ook praten he. Dan is het Nederlands en dan is het plat. Dat is allemaal ook niet meer zoals ik dat toen.
	O.	Nee dat snap ik.
	Dhr.	Nee maar het is niet anders.
	O.	Inderdaad. Dus lezen gaat nu helemaal niet meer?
Leeskeuze	Dhr.	Jawel. Dat wel. En ik lees de krant enzovoorts ook.
	O.	Maar geen leesboeken meer.
	Dhr.	Nee. Neen.
	O.	Wat doet u nu in plaats van het lezen? Heeft u het vervangen door een andere activiteit.
Vervanging	Dhr.	Computer.
	O.	En leest u ook op de computer. Zoals het nieuws of.
	Dhr.	Ja jawel.
	O.	Ja. Oké. Heel goed.
	Dhr.	xxx Geeft aan dat hij zin vrouw één en ander wil laten vertellen.)
	O.	Zeker omdat we nu toch over moeilijkere dingen praten is het wel lastig om te verwoorden kan ik me voorstellen.
	Mw.	En wat is er verteld.
	O.	Het ging over het lezen en door wat het lezen nu vervangen was. En u zei ik lees nog wel eens op de computer.
	Dhr.	Op de computer allemaal alles.
Leesfrequentie	Mw.	Ook de krant. Hij leest iedere dag. En zelfs nog wel eens een boek. Maar niet meer die hele dikke.
	Dhr.	Nee niet meer die hele dikke. Dat is gedaan. XXX Maar ook als ik de krant lees kan ik niet meer zeggen van dat is dat of dat is dat.
	Mw.	Daarna. Erover vertellen. Dan komt hij niet uit zijn woorden. Het zit wel in zijn hoofd. En meestal als ‘ie toch iets wil vertellen dan schrijft ‘ie ’t op. Hij kan ook nog goed schrijven.
	O.	Maar u begrijpt dan wel wat u gelezen heeft?
	Dhr.	Ja.
Leesproblemen: begrijpen	Mw.	Hij begrijpt alles. Dat wel. Hij doet ook zijn bankzaken zelf. Alles via de computer. Hij vult zelfs formulieren in. Wat hadden we deze week ingevuld?
	Dhr.	De verzekering.
	Mw.	De verzekering ja. Dat vult hij ook allemaal in. Meestal als hij twijfelt aan iets. Ja alles is toch wel verandert. Dan vraagt hij het aan mij of zijn

		zoon.
	O.	Maakt u er op de computer ook wel eens gebruik van dat u het lettertype kunt vergroten?
	Dhr.	Nee nee.
	O.	Ja dat vroeg ik mij af. Want in de krant zijn vaak van die kleine lettertjes. Maakt dat niks uit.
Lettertype	Dhr.	Nee dat is geen punt.
	O.	En die lange zinnen. Is dat een probleem?
Zinslengte	Dhr.	Dan is het wel een probleem.
	O.	Hoe langer hoe moeilijker.
	Dhr.	Ja.
	O.	Oké. Maar ik heb hier een puntje staan. De moeilijkheid van een tekst. Als u een bericht in de krant begrijpt. Dat is al best een hoge moeilijkheidsgraad.
	Dhr.	Nee maar dat ik nog wel zelf.
	O.	En ook de bankzaken. Dat is niet de meest eenvoudige taak.
	Mw.	Maar hij heeft wel altijd in het bankwezen gewerkt. Hij is ook een econoom dus dat zit erin. Maar ja ik bedoel hetzelfde met andere dingen zoals het verstand is best wel. Gelukkig. Hij kan ook alleen blijven. En zoiets kan anders ook niet. Gelukkig. Hij zegt ook ik kan beter maar een beetje moeilijker praten. Als ik het hier (wijst naar hoofd) maar weet. En hij zit ook goed in zijn vel en heeft het ook meteen geaccepteerd. En dat is dan ook een proces vind ik dat vlugger gaat. Als je weet het is niet anders. Emoties wel . Dat hebben ze ook nog allemaal dat zal ook niet overgaan. Maar wel de acceptatie. Het is niet anders. Hier moet ik mee verder. En dat is denk ik ook mede dat het hier (wijst naar hoofd) goed zit. Dat je het beter kunt accepteren.
	O.	Ja dat zie je vaak he. Fijn. Als u een verhaal leest kunt u het dan goed onthouden.
Inhoud onthouden	Dhr.	Ja. Maar de dag erna dan kan ik niet meer.
	O.	Nee. Dan is dat gewoon weg.
	Dhr.	Ja. Dan is het weg.
	O.	En dan de regelafstand. Dus een regeltje. Een regeltje wit en dan weer een regeltje tekst. Is dat een probleem voor u?
Regelafstand	Dhr.	Nee.
	O.	Nee he. Want als u de krant leest is dat ook goed. Als u leest over verschillende personen. Kunt u ze dan allemaal onthouden?
Personages onthouden	Dhr.	Ja.
	O.	Goed. Dan heb ik nu wat over de leeswensen. Wilt u nog lezen. En dan heb ik het echt over een boek. Het lezen ter ontspanning. Wilt u dat nog.
Leeswens	Dhr.	Ja maar. Nelson Mandela. Dan kan ik drie of vier en dan is het niks meer.
	O.	U bedoelt drie of vier bladzijdes en dan. Ja. Oké. En is er iets dat u daarbij kan helpen. Waardoor u het wel in een keer uit kan lezen. Ik heb hier wat puntjes staan bijvoorbeeld kortere zinnen.
Aanpassen zinslengte	Dhr.	Ja dat wel.
	O.	Of een samenvatting.
Aanpassen	Dhr.	Ja dat is ook goed.

samenvatting		
	O.	Zou dat het allemaal al makkelijker maken.
	Dhr.	Ja. Ja.
	O.	Dan ga ik nog even verder met die puntjes. Plaatjes erbij. Voegt dat iets toe.
Aanpassen afbeeldingen	Dhr.	Nee.
	O.	Nee. De moeilijkheidsgraad weer. Maar u zegt dat was niet zo'n probleem.
Aanpassen moeilijkheidsgraad	Dhr.	Nee.
	O.	Het lettertype.
Aanpassen lettertype	Dhr.	Ook niet.
	O.	De regelafstand dan ook niet he.
Aanpassen regelafstand	Dhr.	Ook niet.
	O.	Nee. Oké. Maar inderdaad met zo'n samenvatting of kortere zinnen lees je er toch al makkelijker doorheen. Ik heb nog twee dingen. Eerst uw omgeving. Helpt die u bij het lezen. Als u zegt bij een stukje in de krant ik begrijp er niks van.
	Dhr.	Oh nee maar dat is goed.
	Mw.	Wat doe je dan. Lees je het dan nog eens. Ik heb dat zelf ook wel eens. Dan denk ik.
Hulp bij het lezen	Dhr.	Nee maar ik kan dat zelf. Of ik nou politiek lees of iets anders. Dat kan ik wel.
	O.	U vraagt gewoon niet om hulp.
	Dhr.	Nee.
	O.	Oké.
	Mw.	Nee. Maar ja het zit in het beestje. Het zou kunnen.
	O.	Mijn laatste puntje gaat over de buitenkant van het boek. De kaft. Moet die hard zijn of zacht.
Aanpassing boek	Dhr.	Hetzelfde.
	O.	Maakt niets uit. Groot of klein.
Aanpassing boek	Dhr.	Ook niet.
	O.	De gladheid van het papier.
Aanpassing boek	Dhr.	Nee.
	O.	Maakt geen verschil. Dan een allerlaatste puntje. De e-reader. Zegt u dat wat.
	Dhr.	Nee.
	O.	U kunt dan een heleboel boeken downloaden op een schermpje en vanaf dat schermpje de boeken lezen.
e-reader	Dhr.	Die heb ik nog niet gezien.
	O.	En ook geen behoefte aan. Want u zegt de hanteerbaarheid van de boeken dat maakt verder niets uit.
e-reader	Dhr.	Nee. Alleen ik ben altijd het boek of de krant. Altijd de tafel he.
	Mw.	Aan zijn bureau.
	Dhr.	En anders kan ik het niet. Want zo zitten (met een boek in de hand) dat kan ik niet.
	O.	Oké.

	Dhr.	En dat kan misschien ook al een keer zijn. Dat ik dat niet meer zo goed kan. Dat ik dan maar drie of vier. Xxx.
	Mw.	Dat je niet meer graag zit. Probeer eens Nederlands te praten. En dan ga je veranderen.
	O.	Nou dat was heel duidelijk. Ik denk dat we de opname stop kunnen zetten.

Participant 10

	O.	Dan wil ik eerst uw naam opschrijven.
	Dhr.	H.
	O.	H. Oké. U weet dat we dingen willen vragen over het lezen. Ik heb allemaal onderwerpen hier die te maken hebben met het lezen. Eerst wil ik het hebben over het lezen toen u afasie had.
	Dhr.	Xxx achttien jaar.
	O.	Dat is al een hele tijd geleden.
	Dhr.	Achttien jaar. xxx Niks meer.
	O.	Niks meer. Nee.
	Dhr.	En. En.
	O.	In een keer is er een heleboel veranderd.
	Dhr.	In een seconde.
	O.	Ja. Want het lezen nu gaat niet meer.
	Dhr.	Jawel. Ik kan wel lezen want xxx beter xxx.
	O.	Oké bent u aan het oefenen met lezen.
	Dhr.	Ik ben ontzettend aan het oefenen (lacht). Xxx lezen.
	O.	Ja.
	Dhr.	xxx achttien jaar.
	O.	Wat fijn dat daar nog vooruitgang in zit he.
	Dhr.	Maar daarvoor ik heb xxx gelezen. Xxx het was niks. Helemaal niks.
	O.	Nee. Nee moet je kijken wat voor klap je lichaam dan krijgt he. Dat is.
	Dhr.	Ja dat heeft ontzettend xxx was helemaal weg.
	O.	Maar vroeger het lezen. Toen u nog geen afasie had. Las u toen graag.
Leesplezier	Dhr.	Graag en goed. Mijn broer xxx. Xx.
	O.	Ja. Maar u las toen ook graag.
Leesplezier	Dhr.	Ja.
	O.	Las u ook boeken. Gewoon leesboeken.
	Dhr.	Ja ook.
	O.	Ook. Las u veel.
Leesfrequentie	Dhr.	Nee niet veel.
	O.	Een in de maand of.
	Dhr.	Nee een in de maand is ook niet.
	O.	Ook niet. Minder dan een in de maand.
Leesfrequentie	Dhr.	Zelfs wel xxx.
	O.	Dus zo af en toe. En waren dat speciale boeken. Bijvoorbeeld heel spannende boeken of.
Soort boeken	Dhr.	Nee. Xxx. Xxx.
	O.	Oké. Maar nu bent u aan het oefenen met lezen. Begrijp ik dan goed dat u weer zin heeft om te lezen.
Leeswens	Dhr.	Jazeker. Ik heb altijd zin in lezen.
	O.	Oké. Maar het is wat moeilijker geworden.
	Dhr.	Het is heel wat moeilijker geworden. Heel wat.

	O.	En als we het hebben bijvoorbeeld over het lettertype. Is dat lastig of maakt het niks uit.
Leesproblemen lettertype	Dhr.	Nou dat maakt niks uit.
	O.	Nee.
Leesproblemen lettertype	Dhr.	Lettertypes dat ja/gaat.
	O.	Maar lange zinnen. Is dat lastig.
Leesproblemen lange zinnen	Dhr.	Ook niet.
	O.	Nee dat gaat gewoon goed.
	Dhr.	Jawel. Xxx. Xxx.
	O.	Oh ja. Oké. Wat vindt u lastig aan lezen.
Aanpassing buitenkant	Dhr.	Xxx. Omslaan.
	O.	Het omslaan.
	Dhr.	Omslaan. Xxx.
	O.	Oké. Want bijvoorbeeld de krant. Leest u die.
	Dhr.	De krant die lees ik wel.
	O.	Begrijpt u alles wat daar staat.
	Dhr.	Nee. Want de krant. Ik heb op zondag xx. Maar xxx. En xxx ik lees. Waarom. Omdat d'r zit iemand een reporter een beetje xxx. En daar houd ik niet van. Xxx.
	O.	Dan ga ik even naar het volgende. Want wat Daphne en ik eigenlijk zouden willen is boeken zo maken dat mensen met afasie zoals u ze ook zouden kunnen lezen.
	Dhr.	Xxx.
	O.	Wat zouden wij daaraan kunnen doen. Grote letters.
Aanpassen lettergrootte	Dhr.	Nee.
	O.	En kortere zinnen.
Aanpassen lengte zinnen	Dhr.	Ook niet. Jawel. Ik weet het niet. Uitdrukkingen xxx. Dat heb ik hier. Xxx. Xxx. Dat kan ik natuurlijk niet.
	O.	Nee.
	Dhr.	Dat gaat wel anders beter. Dat wel xx een blinde. Een blinde die moet ook xxx. Waar is die man mee bezig (lacht).
	O.	Ja dat is ook zo. Oké. Plaatjes. Maken die het makkelijker om te lezen. Als er plaatjes bij zitten.
Aanpassen afbeeldingen	Dhr.	Nou. Nee.
	O.	Dat niet. Nee. En kunt u een lange tekst lezen.
Aanpassen lengte verhaal	Dhr.	Ja voorheen wel maar nu xxx niet xxx.
	O.	Nu niet meer.
	Dhr.	Ik moet er nu xxx.
	O.	Als u nou een lange tekst leest en daar hoort een korte samenvatting bij. Is dat makkelijk om het te begrijpen.
Aanpassen samenvatting	Dhr.	Ja.

	O.	Want die samenvatting. Kunt u die goed onthouden.
	Dhr.	Ja het gaat.
	O.	Ja. Oké. En als u nu een tekst leest met heel veel personen erin. Met Klaas en met Marietje en met Piet en met Jan. Kunt u die dan allemaal onthouden. Die mensen.
	Dhr.	Dat niet. Ik zou xxx.
	O.	Zou het makkelijk zijn om van die mensen kort een beschrijving erbij te zien. Bij de tekst. Bij het verhaal.
Aanpassen personages beschrijven	Dhr.	Ja nee. Dat weet ik niet.
	O.	Nee die boeken zijn er ook nog niet natuurlijk.
	Dhr.	Daarom.
	O.	Nee dat is ook lastig. Krijgt u hulp met lezen. Van bijvoorbeeld uw vrouw.
Hulp bij het lezen	Dhr.	Nee. Ik heb niemand. Ik geen hulp.
	O.	U vraagt niet om hulp
Hulp bij het lezen	Dhr.	Ja xxx als er hulp komt. Nee ze moet wegblijven.
	O.	Dus het lezen doet u allemaal zelf.
	Dhr.	Zelf.
	O.	En wat nou als u het niet begrijpt.
	Dhr.	Om hulp vragen.
	O.	Dan vraagt u het. En bij wie kunt u dan terecht.
Hulp bij het lezen	Dhr.	Bij niemand. Maar voorlopig zal ik daar een deskundige bij halen.
	O.	Wat is belangrijk wat betreft de buitenkant van het boek. Bijvoorbeeld de kaft. Mag die hard zijn of zacht.
Kaft	Dhr.	Hard.
	O.	Een harde kaft. Ja die blijven vaak makkelijk open liggen.
	Dhr.	Ja zeker.
	O.	En de grootte van het boek. Groot of klein.
	Dhr.	Nee. Zo zo.
	O.	Gewoon normaal formaat.
Grootte	Dhr.	Normaal formaat.
	O.	Oké. Soms is papier heel glad. Heeft u daar moeite mee.
	Dhr.	Dat maakt niet uit. Het is niet de. (denk na). Godverdomme (lacht).
	O.	Neem de tijd hoor. We hebben het over de gladheid van het papier.
Papiersoort	Dhr.	Ja. Het moet niet zo glad zijn als anders.
	O.	Nee gewoon dat u het makkelijk om kan slaan.
	Dhr.	Jazeker. Xxx.
	O.	Oké. Mijn laatste puntje. De e-reader. Kent u die.
	Dhr.	(herhaalt)
	O.	e-reader. Een apparaatje om boeken op te downloaden.
E-reader	Dhr.	Nee nee. De tijd. Niet mee bezig.
	O.	Daar bent u helemaal niet mee bezig. Nee. Ik ok niet hoor. Moet ik zeggen. Ik blijf ook nog bij de gewone boeken.
	Dhr.	Xxx weg.
	O.	Oké.

	Dhr.	Zijn we klaar.
	O.	We zijn klaar dus ik ga hem uitzetten.

Participant 11

	O.	Dan wil ik als eerste graag uw naam weten.
	Mw.	Mijn man kan niet praten dus dat zal ik dan moeten doen.
	O.	Oh dat is goed maar ik praat dan wel tegen uw man natuurlijk .
	Mw.	Anders wordt het niks
	O.	Maar als u antwoord wilt geven
	Dhr.	Dat ben ik
	Mw.	N. de Dhr.
	O.	N. de Dhr. Dan schrijf ik dat op. Ik heb allerlei onderwerpen die te maken hebben met het lezen. En ik wil graag beginnen met het lezen voordat u afasie kreeg. Las u toen graag.
	Mw.	Nee mijn man snapt dat niet.
	Dhr.	Ik xxx niks.
	O.	Dat is ook lastig.
	Mw.	Want hij kan niet schrijven. Hij kan niet lezen. Hij kan niet spreken. Nou daar zit je dan.
	Dhr.	Als wat zegt. Ik xxx. Ik weet dat xxx maar xxx. Ik weet wel hoe ze heet.
	Mw.	Hij weet wel wie ik ben.
	Dhr.	Ik weet het wel maar weet het niet. Snapt u wel.
	O.	Ja ik snap het.
	Mw.	Snap je het? Dat is heel moeilijk hoor. Als hij nou nog kon lezen dan was het nog wat. Dan kon je nog wat beginnen. Of schrijven.
	O.	Maar dat lezen gaat nu niet meer.
	Dhr.	Nee. Dat gaat niet.
	O.	Voordat u afasie kreeg. Ging het toen goed.
	Dhr.	In het begin goed. In het begin wel. Alle xxx zijn allemaal xxx. Een xx. Maar meer niet meer.
	O.	En las u ook graag.
	Dhr.	Ja.
	O.	Las u ook graag. Spannende boeken of.
	Dhr.	Nee. Ik kan niet lezen.
	Mw.	Nou niet. Hallo.
	O.	En vroeger wel.
Voor afasie: leesplezier	Dhr.	Ja. Toen xxx lezen ja.
	O.	Nou dan schrijf ik dat op. Dus u las graag. En toen ging het lezen nog allemaal goed. Vroeger.
	Dhr.	Jawel. Het lezen wel.
	O.	Toen had u nog geen problemen met lezen.
	Dhr.	Xxx. Maar nou niet meer. Kan niet meer. Bijvoorbeeld dan staat er xxx. Dan weet ik het al niet meer.
	Mw.	Het is toch wat als je zoiets krijgt he. Verschrikkelijk.
	O.	Nee.
	Dhr.	Dan weet ik het. Weet ik het niet meer.
	Mw.	Weet het begin niet meer.
	O.	Dus u vindt het lastig om het allemaal te onthouden.
Leesproblemen:	Dhr.	Weet ik niet meer.

onthouden		
	O.	Nee. Oké. Maar wat doet u nu. Lezen kan niet meer. Wat doet u dan nu.
	Dhr.	Niks.
	O.	Niks. Misschien t.v. kijken
Vervanging	Dhr.	Ja. Dat wel. Xxx goed. Xxx goed. Dat is het wel. Maar xxx niet.
	O.	En de krant. Ook niet meer.
	Dhr.	Nee. Xxx.
	O.	En als u nou plaatjes ziet bij een verhaal. Kunt u dan het verhaal begrijpen met die plaatjes.
	Dhr.	Nou dat weet ik niet. Ik weet dat niet.
	Mw.	Nee. Verschrikkelijk.
	O.	Nee dat is ook lastig natuurlijk. En losse woorden. Begrijpt u die. Een woord.
	Dhr.	Ja. Xxx wel. Xxx.
	O.	Of een korte zin.
	Dhr.	Ja dat kan wel maar. Nee. Xxx ook niet.
	O.	Dat is ook lastig.
	Mw.	Het hele taalcentrum is weg. Ik heb het ook gezien op de scan. Helemaal pikzwart.
		Korte onderbreking door één van de medewerkers
	Mw.	Maar zijn taalcentrum. Ik heb het ook op de scan gezien. Van hier tot hier helemaal pikzwart. En aan die kant zo mooi gewolkt. En het taalcentrum is het lezen en het schrijven en het praten he. En dat is helemaal weg. Ja wat wil je dan. Hij heeft zoveel logopedie gehad. Drie vier jaar.
	Dhr.	Xxx ik weet het goed.
	Mw.	Ja hij weet het goed ja.
	Dhr.	Xxx. Ik weet het wel.
	Mw.	Ja hij weet wel alles. Als je toch de hele dag zo moet zitten.
	Dhr.	Ik weet alles. Ja ik weet het wel. Zij denk dat je het niet kan. Xxx. Ja dat is zo. Maar ik xxx.
	Mw.	Als hij iets tegen mij zegt bedoelt hij. Dan zeg ik maar ja om er vanaf te komen. Wat moet je anders.
	Dhr.	Xxx. Ik kan het niet.
	O.	Nee dat is lastig. Maar goed. Ik vind het heel fijn dat u echt probeert om uzelf duidelijk te maken wat ik begrijp wel veel van wat u zegt.
	Dhr.	Ja dat doe ik wel. Maar dat moet xxx begrijpen.
	Mw.	Dan moet ‘ie vijf keer wat zeggen en dan snapt ze het nog niet.
	Dhr.	Ze xxx niet. Xxx. En die en die. Ik weet het niet. Xxx. Xxx. Ik weet het maar xxx.
	O.	Uw vrouw begrijpt het dan niet.
	Dhr.	Als ze het kon xxx. Xxx. Xxx.
	O.	Frustrerend af en toe he. Denk ik.

	Mw.	Dat kun je wel zeggen.
	Dhr.	Ja zeker.
	O.	Maar ik wil heel even teruggaan naar het lezen. Wilt u nog lezen.
Nu: leeswens	Dhr.	Nee. Niet meer. Want dat xxx.
	Mw.	Dan weet 'ie dat niet meer.
	O.	Nee dat schiet dan niet op he. Ik begrijp het. Even kijken. Als u nou op t.v. tekst ziet. Op televisie komt soms ook ondertiteling. Leest u die.
	Dhr.	Ja. Ja boven xxx. Ja dat weet ik. Ongeveer xxx.
	O.	Ja. Dus ongeveer wel.
	Dhr.	Xxx niks.
	O.	Nee. Oké goed.
	Dhr.	Ja ik wil echt xxx. Xxx lezen. Lezen xxx. Xxx. Maar verder niks.
	O.	Nee. Nou ik heb in ieder geval voldoende gehoord. Ik vond het fijn om uw ervaringen te horen. Ik heb wat dingen opgeschreven en daar kunnen we wat mee.
	Mw.	Maar het is een moeilijke situatie. Dat kan ik je wel vertellen. Mensen denken daar allemaal zo makkelijk over maar het is al elf jaar. Moet je even denken. En van de ochtend tot de avond zit je ermee. Nou nou nou. En op het laatst begin je nog helemaal te schreeuwen ook.
	Dhr.	Nou nou nou.
	Mw.	Nou en als ik het dan niet begrijp en nog eens zeggen en nog eens. En als ik dan ergens ben en dan zeggen ze tegen mij van wat zegt 'ie nou. Ja ik weet het ook niet en dan word ik nog veel zenuwachtiger dan ik al ben. Dat is echt waar hoor. Het is heel moeilijk. Ik zeg je kunt er nog beter af hebben. Als dat je niet kan communiceren.
	Dhr.	Ja. Beter een been eraf (lacht).
	Mw.	Want dat is verschrikkelijk.
	O.	Maar u kunt niet meer wisselen he. We kunnen niet terug in de tijd.
	Mw.	Als je niet kunt communiceren. Zijn we klaar? Nou dan kan de volgende.

Participant 12

	O.	Oké, daar gaan we. We hebben een lijstje opgesteld met een paar vragen. Dus de eerste vragen zijn van voor de afasie zeg maar. En las u toen graag voor de afasie?
Voor afasie: leesplezier	Mw.	Ik las heel graag
	O.	Oké. En dan boeken? Voor het plezier?
	Mw.	Boeken, van alles.
	O.	En wat voor boeken las u toen het liefste?
Voor afasie: genre	Mw.	Uh, nou, dat heb ik nog. Het liefste lees ik over waar ik iets van opsteek zeg maar
	O.	Oké, leerzame boeken zeg maar.
	Mw.	Ja
	O.	Oké. Weet u ongeveer hoeveel boeken u voor de afasie las? Per maand zeg maar.
Voor afasie:	Mw.	Heel veel.

frequentie		
	O.	Heel veel?
	Mw.	Ja, heel veel
	O.	En wat is heel veel?
Vervanging	Mw.	En daar is nu de computer bij gekomen. Ik vind het nu leuker om te computeren.
	O.	Oké
Voor de afasie: leesplezier/ belang	Mw.	Maar vroeger las ik eigenlijk altijd. In bed en als ik van het werk kwam las ik. En daar kan ik mij heel goed mee afschakelen. Weet je?
	O.	Uhu, ja. Ter ontspanning inderdaad. En toen had u helemaal geen problemen bij het lezen?
	Mw.	Nee. Of wel, ik moet zeggen ik heb, het klinkt zo stoer, maar ik heb niet zo veel problemen gehad met de afasie
	O.	Oké, dus ook nu leest u eigenlijk nog?
Nu: leesvaardigheid	Mw.	Ik lees heel graag, ja, en ik werk ook nog op de computer. Alleen op de computer gaat moeilijk, mij hand die gaat 80%, maar 100% gaat die niet. Dus blindtypen, kon ik vroeger wel maar.
	O.	Dat werkt niet meer
	Mw.	Nee
	O.	Nee Maar u heeft dus wel nu ook nog gewoon zin om te lezen? U doet het nog graag
Nu: leesplezier	Mw.	Ik doe het heel graag, ik ben vrijwilliger op een school
	O.	Oké!
	Mw.	Daar lezen we en daar doen wij kindertjes van 4 computerles geven.
	O.	Oh leuk, dus u leest met de oudere kinderen?
	Mw.	Ik lees met de oudere kinderen
	O.	Oh leuk.
	Mw.	Maar dan moet ik het tempo bijhouden en dat is moeilijk voor mij. Als ik te vlug praat, dan val ik wel eens erover. Dat merk je wel, maar dan. Dat moet ik eigenlijk niet doen. Dat weet ik ook wel.
Leesprobleem: tempo	O.	Ja, en u zei al, u heeft een gedeelte van de leesactiviteit, zeg maar, vervangen door het computeren
	Mw.	Ja, dat vind ik ook belangrijk dat ik dat leerde.
	O.	Ja, met de tijd mee gaan zeg maar.
	Mw.	ja
	O.	Ja, inderdaad. En als u nu leest heeft u dan wel nog ergens problemen mee? Of gaat het lezen eigenlijk net als voor de afasie?
Leesprobleem: begrip	Mw.	Nou, met begrijpen soms, dan zit ik thuis soms hardop te lezen. Als ik hardop lees, dan begrijp ik het heel goed.
	O.	Oké
	Mw.	Maar als ik zo, dan begin ik dan en 'huh wat lees ik'. En dan moet ik eerst hardop lezen. Mij vriend die weet dat. In het begin dacht hij: 'wat is die nou aan het doen'.
	O.	Haha ja. Als u het gelezen heeft kunt u het daarna ook nog navertellen? Onthoud u het ook?
Leesprobleem: onthouden???	Mw.	Ligt eraan hoelang. Hoelang ze dat hebben. Maar ik heb hier wel eens voor een groep me voorgesteld, omdat ik wel

		goed opgeknapt ben. Dat geeft de mensen moed hè
	O.	precies
	Mw.	Dat is heel moeilijk voor mij, dan wordt ik afgeleid en dan uh, waar was ik nou
	O.	Ja.
	Mw.	Maar dat is wel goed om te trainen.
	D	Ja, zeker, ja En als u zo leest, ja, een boek heeft een bepaald lettertype. Heeft dat nog invloed op hoe makkelijk het lezen is
Leesprobleem/-wens lettertype	Mw.	Ja
	O.	Ja?
Leesprobleem: lettertype	Mw.	Op de computer, doe ik extra, zet ik mij een lettertype op dat ik heel moeilijk kan lezen. Die mooie krulletjes, die vind ik heel mooi, maar die kan ik heel moeilijk lezen.
	O.	Ja, ja. En dan kiest u extra een lettertype wat u moeilijk vind?
	Mw.	Ja, dan moet ik gewoon de uitdagingen, ik zoek de uitdagingen
	O.	Voor het trainen zeg maar.
	Mw.	Ja, ja
	O.	Oké! En de lettergrootte, zeg maar?
Leesprobleem: lettergrootte	Mw.	Ja, daar hou ik niet van om zo'n koeie-letters te lezen
	O.	Haha, het is gewoon een principe, zeg maar , we houden het klein
	Mw.	Op school lees ik ook gewoon de lettertypes wat de kinderen lezen.
	O.	Ja
	Mw.	En dat kan ik heel goed.
	O.	Oké, en in welke groep leest u, ongeveer?
	Mw.	Nou, ik ga mee met de klas.
	O.	Oh zo.
	Mw.	Ik heb al voor alle klassen gestaan. Ik heb al voor de groepen, kijken, 1,2,3,4. De grootste groep is nou 8 he?
	O.	Hm-hm
	Mw.	En als ze van school dan hebben ze een spreekbeurt en als ze dan vragen, dan gaan wij ze helpen.
	O.	Oh zo
		En er zijn echt van die kinderen, die kunnen niet op google. Niet opzoeken
		Uhu
	Mw.	En dan geven wij ze toch wel een lijntje aan. En 'oh' dan hebben ze opeens heel veel. Dus dat vinden ze heel leuk
	O.	Ja inderdaad. En uh, even kijken, u zegt dat het onthouden van een verhaal soms moeilijk is.
Leesprobleem: onthouden	Mw.	Ja, niet het verhaal. Als ik hier bijvoorbeeld zo'n stukje gelezen heb en je vraagt iets van mij, dan ben ik het kwijt he.
	O.	Oké ja
	Mw.	En dan denk ik; 'waar was ik nou', en dan wil ik niet meer het dubbele vertellen.
	O.	Uhu
	Mw.	Dat is heel moeilijk voor mij
	O.	En als u dan een boek leest en u pakt het de dag erna weer, dat boek,

		weet u dan nog wat u de dag van te voren gelezen hebt?
	Mw.	Ja, ze hebben mij van die schuifjes gegeven, dan weet ik precies waar ik ben.
	O.	Oké, en dan weet u ook waar u bent gestopt in het verhaal, zeg maar.
	Mw.	Ik weet ook waar het verhaal over gaat. Dat was in het begin moeilijk Maar nou weet ik dat wel.
	O.	Oké. Dus het zou voor u niet zinvol zijn, zeg maar, om nog eens een korte samenvatting aan het einde van het hoofdstuk te geven, zodat u nog eens even terug kunt halen wat u gelezen heeft, voordat u verder gaat?
Aanpassing: samenvatting	M	Dat zou eigenlijk voor mijzelf nog heel erg handig zijn ja misschien, want ik heb nou, ik heb, mezelf gedwongen vanaf dat ik ziek ben, in 2009 ben ik ziek geworden, heb ik een dagboek geschreven
	O.	Oh zo
	Mw.	En dan heb ik mijn vriend, ik zeg: 'wil jij dat lezen?'. En dan begon die dat hardop te lezen en dan dacht ik : 'oh' hoe ik de structuur van de zinnen toen maakte en hoe ik ze nou maak, dat is een wereld van verschil
	O.	Dus het is wel een stuk terug gekomen?
	Mw.	Ja, ja, ik zeg hier tegen de mensen altijd van: 'je moet blijven proberen'
	O.	Ja
	Mw.	Het is natuurlijk niet leuk als je het niet kunt. Vaker had ik ook, was ik wat aant opzoeken en dan lukt het mij nog niet.
		Uhu. En heeft de moeilijkheidsgraad van de tekst nog invloed? Als er bijvoorbeeld hele moeilijke woorden in staan is het dan moeilijker?
		Ja, tuurlijk, maar dat heeft iedereen wel denk ik.
	O.	Ja, oké, ja.
Leesprobleem: moeilijkheidsgraad	Mw.	Net wat voor woorden het zijn, dan moet je, ja.
	O.	En als er langere zinnen zijn is dat moeilijker? Is het makkelijker als je korte zinnetjes hebt?
Leesprobleem: zinslengte	Mw.	Nou, ik heb mij aangeleerd mij niet op te laten jagen, dus op een gegeven moment, dan keek ik al wat het eind was en dan 'oh nee' dacht ik 'daar begin ik niet aan'.
	O.	Uhuh
	Mw.	Dat, als je ziek bent, dan heeft alles, heeft dan een taboe. Als je ergens aan begint. Ben beginnen te lopen, toen dacht ik: 'wow als ik tot achter op de hoek moet dat is veel te ver', weet je? Zoiets. Ja, dat kun je niet uitleggen. Dat komt vanzelf wel weer. Als je volhoud
	O.	Ik wou net zeggen. Als je de moeite ervoor doet natuurlijk.
	Mw.	Ja, het is best pittig hoor. Ik ben nou het vijfde jaar, ben ik nou aan het knokken.
	O.	Uhuh
	Mw.	Ik wil mijn hand toch helemaal goed krijgen. Daar doe je heel lang over.
	O.	Ja, daar heb je toch doorzettingsvermogen voor nodig, zeker weten.
	O.	Nou, nog eentje over de inhoud van de boeken. Als er meerdere personen in het boek voorkomen, kunt u die goed uit elkaar houden? En onthouden?
Leesprobleem:	Mw.	nou, Dat doe ik wel vaker als ik het niet kan volgen, niet onhouden kan

aantal personages		wat ik aan het lezen ben dan. Ik doe met de kinderen wel een boekbesprekingen. Dan zeg ik altijd, maak de mensen die erin komen, beschrijf die mensen. Dat heb ik mijzelf ook aangeleerd.
	O.	Oké, want dat was dus ook een van onze ideeën om personages te beschrijven.
	Mw.	Dat heb ik ook geleerd. Dat wist ik zo ook niet. Dat zag ik gewoon altijd, daar vallen de kinderen ook over.
	O.	precies
	Mw.	Dat daar zoveel mensen bij komen
	O.	Dus voor mensen met afasie zou het ook handig zijn als de personages.
Leesprobleem: overzicht personages	Mw.	Dat denk ik heel zeker
	O.	Beschreven worden
	Mw.	ja
	O.	Oké, ja
	O.	Even kijken. Nou dan hebben we eigenlijk al veel gehad. In het begin, kreeg u hulp van familie bij het lezen? Als u moeite had
Nu: hulp bij het lezen	Mw.	Nee, ik heb eigenlijk weinig hulp van familie. Heb ik ook zelf niet gewild he, dat werkt niet.
	O.	Oké
	Mw.	Die zijn zo betrokken. Tenminste die ervaring heb ik gedaan
	O.	Uhu
	Mw.	Daarom ben ik toen naar school gegaan. Ik heb op school alles gevonden wat ik nodig had.
	O.	Aah zo.
	Mw.	En daar waren ze ontzettend aardig om mij te helpen. Ja
	O.	Ja, dat is heel fijn.
	Mw.	Dat bemoederen, dat vind ik verschrikkelijk.
	O.	Oh ja, u wilde het gewoon zelf weer allemaal oppakken
	Mw.	Ja ja zelf ja. Mijn vriend zegt altijd: 'je hebt een nieuwe naam: zelf '
	O.	Hahaha
	Mw.	'Je wil naar niemand luisteren, zelf'. Dat zegt ie dan ook altijd of 'ik'of 'ik'. Maar dat red je wel.
	O.	Ja, als je doorzet natuurlijk
	Mw.	Ja, ja
	O.	Precies ja. En wat betreft het boek zelf, bijvoorbeeld de kaft, is dat ook nog van belang? Of die glad of hard of zacht is?
Aanpassing: kaft	Mw.	Nee, maar wel hoe het uitziet
	O.	Van buiten?
	Mw.	Dat vind ik wel belangrijk. Triggert mij iets wat daarop staat? En dan denk ik: 'dat moet ik eens lezen'
Aanpassing: kaft	O.	De kaft moet u aanspreken
	Mw.	Kijk maar wat daarop op staat: 'windows, uh'. Dan zeg ik 'nee'
Aanpassing: afbeeldingen	O.	Nee, laat maar. En in het boek zelf, als daar afbeeldingen zijn, spreekt dat ook meer aan?

	Mw.	Nee, dat denk ik niet, maar de kaft wel.
	O.	De kaft wel, oké.
Aanpassing: anders	Mw.	Ja, maar wat jij zegt, een zwaar boek. Dat is in het begin waardeloos.
	O.	Oké, dus een boek kan beter licht zijn?
	Mw.	Als moet beginnen met hele zware boeken. Ja, de mensen hebben bijna altijd een tik links of rechts he?
	O.	Uhu, ja, ja
	Mw.	Dus, dan leg je het veel vlugger uit de handen.
	O.	Oké, ja. Dus eigenlijk, het formaat is ook van belang.
Aanpassing: formaat	Mw.	is van belang ja
	O.	Precies, ja. Het papier, of dat glad is of ruw, maakt dat ook nog iets uit? Bijvoorbeeld, voor het bladeren misschien?
Aanpassing: papier	Mw.	Dat denk ik wel. Dat weet ik niet, heb ik niet zo op gelet. Daar had ik niet zo'n last van. Ik had wel, dat ik aan het lezen was, en dan wilde ik bladeren en dan duwde ik met die hand het boek weg. Dat het veel te glad was.
	O.	Oké, het boek zelf?
	Mw.	Maar, je krijgt, met eten krijg je zo'n rubberen matjes.
	O.	Oh ja
	Mw.	Ik had altijd zo'n rubberen matje onder het boek liggen
	O.	Oké
	O.	Maar als er bijvoorbeeld een antislip laagje op het boek zou zitten, dat zou.
Aanpassing: anders	Mw.	Ja, op de hoeken ofzo, dat is eigenlijk heel belangrijk.
	O.	Oké, precies.
	Mw.	Daar stop je eigenlijk al mee, als het boek begint te schuiven. Hupsakee, weg daarmee
	O.	Ja, laat maar. Inderdaad.
	O.	Nou, dat was ons lijstje. Heb jij nog iets toe te voegen?
	O.2	Ik wil nog heel even uw naam weten, want dan kan ik dat erbij schrijven.
	O.	A.
	O.2	Dat is zo maar dat ik weet: welke antwoorden horen bij welke opname
	Mw.	Ik heb een vraag aan jullie: is er iets moderns wat bijgekomen om mensen. Ik zou het belangrijk vinden voor die groep, daar heb ik een man in, die komen jullie dalijk wel tegen, die komen jullie dalijk wel tegen. Hoe heet die, ja weet ik niet, ik kom even niet op zijn naam. Die heb ik al een paar keer uitgedaagd om op de computer te werken en ik zou zo graag iets, de begin methodiek weten. Ik ben ervan overtuigd dat ik hem dat kan leren. Ik heb ontzettend goed contact met hem. Hij praat ook graag met mij, weet je? Ik heb het ook wel eens verteld, ik zeg: 'je moet dat echt doen'. Daar kan die spelletjes doen, daar kan die veel meer. Want die vrouw die klaagt altijd dat hij weinig doet. Maar ja, daar komt hij zelf wel achter hoe dat in mekaar zit.

		Ik denk dat dat vooral gewoon ‘ervaren’ is zeg maar, maar ja om ze een keer zover te krijgen
		Het is heel akelig als iemand anders. Daarvoor zeg ik: dat is met familie, dat iemand anders het altijd beter weet. Die neemt je altijd het woord weg weet je
		Uhu
		Als je wilt vertellen. In het begin ging dat altijd niet zo vlug . En dan begonnen zij allemaal en dan zat je daar
	O.	Ja
	Mw.	En daar heb ik alleen maar negatieve herinneringen aan
	O.	Precies ja
		Maar dat is het grootste probleem wat ik hier in de groep opmerk. Dat andere mensen voor hun praten.
	O.	Oké ja
	O.	Ja.
	Mw.	En dat vind ik heel erg. Dan durven ze het helemaal niet meer
	O.	Nee, is ook zo.
	Mw.	Maar als die mensen gaan kaarten, dan ga ik altijd bij die meneer zitten, dat is geweldig. Dan kunnen we samen, samen kunnen we toch winnen, weet je wel?
	O.	Oh ja
	M	Dan heeft hij echt lol
		Ja, dat is leuk ja.
		Ja, het is een heel dankbare groep hoor.
	O.2	Fijn, ja leuk.
	O.1	Het is ook heel leuk dat zij hier met ons over willen spreken.
	Mw.	Ja
	O.	Dat is natuurlijk ook zinvol.
	Mw.	Nou.
	O2.	Goed, hartstikke bedankt.
	O.	Ja, heel erg bedankt
	Mw.	Ja.
	O.2	Dan wacht ik weer op de volgende denk ik.

Participant 13

	O.	Meneer P. Even voor de opname he
	Dhr.	Ja
	O.	Oké, Nou we hadden net al verteld dat we het eigenlijk over het lezen willen gaan hebben met u.
	Dhr.	Ja, maar dat gaat niet goed met mij
	O.	Nee? En voor de afasie? Las u toen graag? Vroeger, las u toen wel graag?
Voor afasie: leesplezier	Dhr.	Vroeger normaal, maar ik ben nooit geweldig met lezen geweest.
	O.	Nee?
	Dhr.	Nooit, nee, nee, ne
	O.	Las u wel boeken?
Voor afasie:	Dhr.	Ja, nee, eigenlijk niet, daar had ik geen tijd voor. Ik moest altijd werken.

leesfrequentie		
	O.	En de krant, die las u wel?
		De krant wel ja.
		Oké,
	Dhr.	Ja
	O.	Ja, en toen had u nog helemaal geen problemen met lezen?
	Dhr.	Nee, nee, nee
	O.	Dat ging gewoon. Oké. En nu, met de afasie, wilt u nog wel lezen?
	Dhr.	Watblieft?
	O.	Wilt u nog graag lezen?
Nu: leeswens Nu: hulp bij het lezen	Dhr.	Probeer ik, ik probeer het altijd. Ik doe met de buurvrouw, doe ik heel veel oefenen.
	O.	Oké, dat helpt dan?
	Dhr.	En schrijven probeer ik weer. Ik doe vanal he. Wat ik kan he?
	O.	Precies, om u zelf te trainen
	Dhr.	Ja, en meer gaat niet he?
	O.	Inderdaad, nee. En u zei u las vroeger niet zo veel
Voor afasie: frequentie	Dhr.	Nee, nee
	O.	En nu? Leest u soms nog wel?
Vervanging	Dhr.	Ja, ik probeer, dus. In de krant kijk ik dan en dan haal ik wel woorden eruit, maar dan heb je het ook gehad he?
	O.	De woorden alleen, dus geen zinnen
	Dhr.	Ja, soms, maar soms lukt het me dat ik dan zie wat daar staat, maar dan kan ik het niet uitbrengen. En dat is het.
	O.	Oké, maar in uw hoofd weet u het wel?
	Dhr.	Dan weet ik wel wat het is ja.
	O.	Oké, maar u kunt het niet vertellen?
	Dhr.	Nee, dat kan ik niet
	O.	Oké
	Dhr.	Dat kan ik niet
Leesprobleem: zinslengte	O.	En zijn er ook, ja, nee, wat vind u dan moeilijk bij het lezen? Bijvoorbeeld als er heel veel woorden achter elkaar staan, dat kunt u niet?
	Dhr.	Dat kan ik niet nee, dat gaat niet.
	O.	Maar als er hele korte zinnetjes van 3 of 4 woorden zijn?
Leesprobleem: zinslengte	Dhr.	Dan probeer ik dat wel. Dan probeer ik ze samen te stellen en dan kan ik het wel eruit halen wat het soms is.
	O.	Wat er staat, dus als.
	Dhr.	Dan gaat het wel.
	O.	Dus als de zinnen korter zijn, dan is het voor u makkelijker.
Leeswens: zinslengte	Dhr.	Dat is voor mij makkelijker.
	O.	En woordjes zelf, bijvoorbeeld als ze groter geschreven worden?
Leeswens: lettertype	Dhr.	Dat is ook beter voor mij
	O.	Dan kunt u makkelijker lezen?
		Ja, dan kijk ik en dan denk ik: ‘dat is dat woord’ en dat kan ik dan wel weer.

	O.	Oké, ja.
	Dhr.	En als het moeilijkere woorden zijn?
Leesprobleem: moeilijke woorden	O.	Dat is ook moeilijk voor mij
	Dhr.	Dan lukt het niet.
	O.	Dus simpele woordjes.
	Dhr.	Dat lukt wel soms.
	O.	Ja, oké.
	Dhr.	En als u iets gelezen heeft een heel klein stukje, dat onthoud u wel?
Leesprobleem: onthouden	O.	Dat vind ik wel dat ik dan dingen kan, dat ik ze onthoud. Maar soms dan draai je om en dan ben je het weer kwijt.
	Dhr.	Ja, en dan bent u het weer vergeten
	O.	En dat is het eh. Dat ik het soms niet kan, dat is jammer.
	O.	Dat is jammer, ja.
	Dhr.	Ja, heel jammer.
	O.	Uhm, en als, u zegt dat u wel eens met de buurvrouw stukjes leest
	Dhr.	Ja, ja, dan oefent ze met mij.
	O.	Oké, en dan helpt zij u.
Nu: hulp bij het lezen	Dhr.	Dan helpt zij mij. Als ik het dan niet begrijp of zo, dan legt ze me dat uit of . Ik heb soms ook dingen die ik graag wil weten en dan sta ik daar gewoon op, dan wil ik dat weten.
	O.	Ja, dat is heel goed toch?
	Dhr.	Ja.
	O.	En als er bijvoorbeeld in zo'n krantenartikel meer dan 1 persoon is, snapt u het dan nog?
	O.	Duseh, kijk, ik kan wel over de krant kijken en dan haal ik toch dingen eruit dus wat dus, wat nou gaande is en dan kan ik dat toch wel een beetje eruit halen.
	O.	Dus vooral door de titels eigenlijk
	Dhr.	Ja, ja, ja, en dan kan ik dat eruit halen.
	O.	Ja, en afbeeldingen erbij helpen die u ook?
	Dhr.	Watblieft?
	O.	Afbeeldingen, plaatjes
Leeswens: afbeeldingen	Dhr.	Ja, ja, ja, dan kan ik hier kijken, dat is geweldig. Dan kom je 's morgens en dan moest je soms op die dinges, uh dinges, en dan kon je woordjes ook eruit halen. Daar bent u misschien nog niet geweest. Daar waar die dames zitten hier
	O. 2	Nee.
	Dhr.	Nee?
	O. 2	Daar zijn wij niet geweest
	Dhr.	Nee? Daar ben ik heel veel bij geweest bij de dames hier, heel veel. Oj, oj.
	O.	Was dat bij de logopedie?
	Dhr.	Ja, ja, ja
	O.	Daar ben ik ook een keer geweest, daar hebben jullie ook computers waar je mee kunt oefenen
	Dhr.	Ja, juist, ja, ja en dat vond ik wel leuk.
	O.	Ja?
	Dhr.	Ja, ja, dat vond ik wel geweldig. Mijn buurvrouw heeft ook een, Maar ik heb zoveel, ik doe nog veel te veel eigenlijk

	O.	Hahahahah, wat doet u dan nog allemaal?
	Dhr.	Ik ben altijd bezig ik. Neem ik in de hand he, wat ik nog kan doe ik hoor, thuis ook, ik doe alles alleen. Ik ben helemaal alleenstaande.
	O.	Goed
	Dhr.	Bij de buren, want die woont naast me, dus we gaan heel leuk met elkaar om, en dat vind ik geweldig. We gaan op vakantie samen sinds dat mijn vrouw is gestorven.
	O. 2	Oke.
	Dhr.	En dan hebben we zo, dat is hartstikke gezellig.
	O. 2	Ja
	Dhr.	Wij gaan leuk met elkaar om en nou komen we hier, dat is ook leuk. En in Kerkrade, daar ga ik, daar doe ik oefenen veel.
	O.2	Oké
	Dhr.	Lopen en van alles wat eigenlijk. Ik ben altijd bezig ik.
	O.	Genoeg te doen inderdaad. En heeft u nog behoefte om meer te lezen zeg maar?
Nu: leesplezier/ leeswens	Dhr.	Nou, nou, ik, luister ik merk zelf, tot zover kom je en dan hoort het op. Daar ben ik eerlijk in, daar kan ik niet om liegen. Dat zal nooit meer terug komen wie het is geweest.
	O.	Nee
	Dhr.	Dat zie je, dat voel je gewoon he. Dat is gewoon zo, dat voel je. Ik kan mij goed helpen, daar ben ik blij om. Zo ook met de kinderen en al, dat gaat hartstikke leuk en dat is nou het voornaamste voor mij
	O.	Ja
Vervanging	Dhr.	Met de kinderen bezig zijn.
	O.	Precies
	Dhr.	Ja
	O.	Dus meer lezen is voor u niet belangrijk?
Nu: leesplezier/ leeswens	Dhr.	Nou, dat, ik probeer het wel, maar. Dus, ik ga me daar echt niet meer druk om maken, want daar is de tijd te kort voor wat ik nog heb.
	O.	Slim ja.
	Dhr.	Dus daar moet ik van genieten wat ik nog heb. Ik heb genoeg in mijn leven gehad. Oj oj, de ene operatie na de andere, dus, nee. Ik weet er alles van.
	O.	ja
	Dhr.	Uit die stoel ben ik omhoog gekomen weer.
	O. 2	Oh ja?
	Dhr.	Ja, ik zat in een rolstoel.
	O. 2	Oh echt?
	Dhr.	Ja, in het begin heb ik hier met de rolstoel door gereden. En dan heb ik me er weer helemaal uit gewerkt
	O.	Dan heeft u flink geoefend met lopen
	Dhr.	Goh, ik heb getrokken hier, dat ik mij alles kapot getrokken heb in het onderlijf, ja, daar hebben ze me ook nog aan moeten opereren.
	O. 2	Sow
	Dhr.	Ik heb kanker, ook nog. ik heb genoeg. En elk half jaar is het weer afwachten, hoe staat het ermee.
	O.	Precies ja.
	Dhr.	Ja, het is niet zo gemakkelijk
	O. 2	Nee.
	Dhr.	Dat denken ze soms: ‘nou gaat het beter’, maar dan krijg je weer een.

	O. 2	Nou
	O.	ja
	Dhr.	Maar ja, we zijn er nog he, dat is het voornaamste.
	O.	Precies, het beste ervan maken, toch?
	Dhr.	Ja, ja, wat willen we he?
	O.	Ja, dat klopt. Ja, u zei, dat als u de krant leest he? Heeft u liever grote formaat kranten? Maar je hebt ook kleiner formaat, wat is voor u het makkelijkste?
	Dhr.	Ja, grote vind ik, ja daar kan ik wat uithalen dan. Ja, maar kleiner dan wordt het al moeilijker voor me. Grote dat is voor mij gemakkelijker.
	O.	Ja, maar dan gaat het vooral om de tekst?
	Dhr.	Op de televisie daar zijn zenders dus dan moet ik me instellen voor die te vinden.
	O.	Ja
	Dhr.	Maar daar staat onder geschreven, dat vind ik fijn.
	O. 2	Oh ja,
	Dhr.	Dus dan kan ik toch, dan kan ik nagaan en dan weet ik toch wat ze bedoelen en dat vind ik ook al voornaam voor mij.
	O.	Oké
	Dhr.	Dus dan, dan zie ik zie ik die film en dan staat daar onder geschreven en dan ken ik. Dat moesten ze veel meer doen voor ons.
	O. 2	Oh ja.
	Dhr.	Ja goed, ik ben maar iemand die dat zegt, maar dat is geweldig voor ons, dat we beter. Daar leer je nog altijd wat van.
	O.	Ja
	Dhr.	En dat vind ik geweldig. En dan doe ik ook mijn best, als er zo'n film op is, dan kijk ik ook helemaal af. Al is het heel laat, maar dan blijf ik zitten. Dan denk ik: 'dat moet ik helemaal afkijken.' Dat interesseert me allemaal.
	O.	Oh ja.
	Dhr.	Ja.
	O.	Dus ook bij Nederlandse films zeg maar.
	Dhr.	Ja, maar daar heb je het niet zo veel he?
	O.	Volgens mij kan je..
	Dhr.	Maar in franse zenders, die hebben soms nederlands eronder geschreven.
	O.	Ja, dat klopt ja
	Dhr.	Dus ik zit toch goed. Dus dan heb ik toch goed gekeken he? Ja, dat vind ik dan geweldig he, dan blijf ik dat ook volgen. Dan heb je soms leuke films, maar ja, ook dinges dat je denkt: 'moet dat nog langer blijven' Maar daar ga ik toch niet vanaf he. Dan wil ik dat.
	O.	Dan blijft u lezen
	Dhr.	Dan blijf ik dat proberen vast te houden.
	O.	Oké, ja.
	Dhr.	En dat vind ik geweldig dan.
	O.	Want ze hebben volgens mij op Nederlandse zenders, kan je dat instellen dat er tekst onder komt
	Dhr.	Ja?
	O.	Ja
	Dhr.	Oh, dat heb ik nog niet gehoord wat u me nou vertelt

	O.	Via teletekst kan dat geloof ik. Ik dacht dat dat 888 op teletekst is.
	Dhr.	Ja? Dat moet ik mijn kleinzoon eens vragen, die is heel handig, die zal mij dan wel in.
	O.	Dat moet u maar eens vragen inderdaad.
	Dhr.	Ja, dan moet ik die eens vragen. Dat is wel geweldig voor me dan.
	O. 2	Zeker
	O.	Ja, dat zou super zijn.
	Dhr.	Als ik dalijk daaronder lezen kan, dat is hartstikke leuk voor mij.
	O.	Inderdaad.
	Dhr.	Ja.
	O.	Uh, ik denk dat wij het ver hebben gehad.
	O.2	Dat geloof ik ook, ja. U heeft veel verteld.
	Dhr.	Ja? Heb ik veel verteld?
	O. 2	Veel gehoord
	Dhr.	Hebt u er wat aan?
	O. 2	Ja, zeker
	O.	Zeker weten ja.
	O. 2	Absoluut.
	O.	Zo dan kunnen we die..
	Dhr.	Is goed dames.

Bijlage 7. Transcripties groepsinterviews

O = onderzoeker
M / V = geïnterviewde

Participant 14 t/m 25

Leesplezier (voor de afasie):		O.	Nou, de eerste vragen gaan eigenlijk over voordat jullie ziek werden, voor de afasie. De eerste vraag is: Las u toen graag?
	-las graag	V	Ja
	-las graag	M1	Ja
	-las graag	M4	Ja
		M	Nee
		O.	Nee, niet graag? Las u nooit boeken?
	-las niet graag. Nooit boeken.	M	Nee.
		O.	Las u wel graag boeken?
	-las graag boeken	M3	Ja.
		O.	En u?
	-las graag boeken	M4	ja
	-las heel veel	M5	Heel veel zelfs.
		M3	Toen lazen we nog regelmatig de krant.
		O.	De krant
		M3	Nu niet meer
Bijkomende problemen		O.	Dat lukt nu niet meer?
	-krant omslaan is moeilijk	M3	Nee, ik weet niet hoe ik ze omdraaien moet he?
		O.	Uhu En u, las u toen graag voordat u ziek werd?
leesplezier	-las graag	M1	Ja, ja, ja
		O.	En u?
	-las niet graag	M2	Nee
Soort boeken		O.	Nee? En u?
	- handleidingen	M3	Ik boekjes, zoals de toestellen, zo onderwerp zo.
		O.	En u?
	-tijdschriften en kranten, minder boeken.	M5	Ik las heel graag, tijdschriften, krant, alles wat me voor de handen kwam.
		O.	Ook boeken dan?

		M5	Nou, boeken minder.
		M3	En seks!
		O.	Dat staat nou op de opname
		M5	Dat is voor u verantwoording he?
Leesfrequentie (voor afasie)		O.	Haha ja. En voor de mensen die graag lazen, hoeveel boeken lazen jullie ongeveer per maand? Weet u dat ongeveer?
	-2 boeken p.Mw.	O.	twee? (reactie op non-verbaal antwoord)
	-2 boeken p.Mw.	M2	twee
		O.	Twee boeken per maand?
	-een boek p.Mw.	M3	Een boek per maand.
		O.	Ook een boek per maand?
		V	Ja
	-weinig boeken, maar wel tijdschriften en kranten.	M5	Ik las dus weinig boeken maar wel iedere dag tijdschriften en kranten enzo.
	-elke dag de krant	M3	Ja, elke dag 1 krant.
		O.	Ja, die sowieso, 's ochtends de krant.
	-de krant	M5	Van A tot Z.
		V2	Lezen, helaas (moeite met uit haar woorden komen)
		O.	En u las ook graag?
Leesproblemen: algemeen	-concentratie is niet goed	M7	Ik, alleen boek lezen , maar daarna laten, omdat die concentratie beetje lastig is
		O.	De concentratie was lastig, maar was dat voordat u ziek werd of nu?
		M7	Nu.
		O.	Nu?
		M7	Ja
		O.	En voordat u ziek werd?
		M7	Was dat niet
		O.	Was dat niet met de concentratie
		M7	Dat is moeilijk, zeker, omdat als in een boek lezen, je moet meer om de concentratie, om de boek woord staan dan. Maar 1 uurtje of een half uurtje je hebt een beetje moeilijkheden. .
		O.	Ja, na een half uurtje wordt het moeilijk
		M7	Ja
		O.	ja
Leeskeuze na afasie:	-krant (makkelijker, je hoeft het	M7	Maar lezen voor de krant is gemakkelijk, omdat ik kan een skippen, maar het boek moet je onthouden

	verhaal niet te onthouden)		
		O.	Moet je onthouden
		M7	Wat betekent die, voor onthouden, dat is moeilijk.
		O.	Ja, dat is nu moeiljk?
		M7	ja
		O.	En u las ook graag?
		M10	Ja
Leesfrequentie (voor afasie)		O.	Hoeveel boeken las u, weet u dat nog?
	-2/3 boeken per maand	M10	2, 3
Soort boeken		O.	2, 3 per maand, oké. Dan heb ik de volgende vraag: welke soort boeken las u het liefst?
	-technische boeken	M3	Technische boeken.
		O.	Ja? Technische boeken?
	- paardenboeken	M2	Meestal paardenboeken.
		O.	Paardenboeken? Daar heb ik er ook een hele hoop van.
		M3	Liepen die niet weg?
		M2	Nee, ze bleven stilstaan
		O.	En u?
		V	Verpleegster was ik, ja, heel veel.
	- verpleegkundeboeken en romans	O.	Dus u las veel verpleegkunde boeken?
		V	Ja. Maar ook romans.
		V2	Gezellig,.
		V	vond ik leuk
		O.	En wat voor soort boeken las u?
	-medische boeken	M10	Medische boeken.
		O.	Oh medische boeken.
		M10	Was dokter voordat ik ziek werd.
		O.	Voordat u ziek werd.
	- gebruiksaanwijzingen (2x)	M6	Ik las ook wel graag hetzelfde als Jo, gebruiksaanwijzingen.
		O.	Ja, gebruiksaanwijzingen.
		M3	Ja, anders kon je het kastje niet in elkaar zetten he?
		O.	Dan is een gebruiksaanwijzing inderdaad

			handig.
Leesvaardigheid (nu)		O.	Dan gaan we nu praten over toen u wel ziek was, vanaf dat u afasie kreeg. Lukt lezen nu nog?
		M1	Ja
		M2	Ja
	-lukt nog	M3	Ja.
		O.	U kunt nog lezen?
	-lukt nog	M1	ja
		O.	u ook?
	-lukt nog	M2	Ja.
	-lukt soms nog	V	soms
	-lukt nog min of meer	M5	Min of meer
Bijkomende problemen	-spreken gaat moeizaam	O.	En u? kunt u nog lezen?
		V2	En de woord sprechen, hei (wijst naar haar hoofd). Woord helaas.
		M3	Vertrouwen geven aan u, en daardoor beter praten.
		V2	Ja, ja. Zenuwen.
		M3	Ja.
		O.	Door de zenuwen.
		M5	Als je zenuwachtiger wordt, wordt het moeilijker praten.
		M6	Ja, dat heeft iedereen.
		Samen	Ja, ja, ja
		M5	Daar heeft iedereen wel last van.
		O.	Precies, ja
		M5	Min of meer
Leesvaardigheid (nu)		O.	En bij u? lukt het lezen nu nog?
	-lukt nog maar langzaaMw.	M6	Een hele krant, daar doe ik een hele week over.
Leepsproblemen: algemeen	-langzaam	V2	Ja?
		M6	Ik pak me dat wat ik interessant vind.
		O.	Precies, ja, maar dat kunt u dus wel nog lezen?
		M6	En dan lees ik zulke stuken.
	-hardop lezen lukt niet, in het hoofd wel	V	Hardop lezen niet. En dat is lastig voor mij
		O.	Hardop lukt niet?
		V	nee
		O.	Oké, maar in uw hoofd?
		V	ja

		O.	Kunt u gewoon wel lezen?
		V	Ja
		M5	Oh ja, ja
		O.	En u, lukt bij u het lezen nog?
Leesproblemen: algemeen	-concentratie	M7	Ik alleen lezen de krant, de titel en alleen interessante voor mij meestal. Ik lees de chinese boek, maar nu, omdat die concentratie is moeilijk, alleen paar. Meeste niet.
Leesvaardigheid (nu)	-kleine stukjes lukken nog	D	Oké, een stukje lezen lukt wel.
		M7	Ja
		O.	Maar lange stukken niet?
		M7	ja
		O.	En u meneer, kunt u nog lezen?
	-lukt nog een beetje, maar doet het weining	M9	Een beetje ja, maar ik doe het weinig.
		O.	U doet het weinig, omdat het moeilijk is geworden, of heeft u het altijd weinig gedaan?
Leesfrequentie (voor afasie)	-nooit veel gelezen	M9	Nooit veel gedaan.
		O.	Nooit veel gedaan
		M9	Nooit de tijd voor gepakt.
		O.	Nooit de tijd voor genomen, ja.
Leesvaardigheid (nu)	-lezen lukt nog, maar leesboeken niet. Kranten wel.	O.	En u, lukt het lezen nog?
		M10	Lezen lukt nog, maar leesboeken niet
		O.	Leesboeken niet, dat is te moeilijk?
		M10	Ja
		O.	ja
		O.	Maar boeken voor het plezier?
			(Veel rumoer door een binnenkomend persoon)
		M10	Kranten wel
		O.	Kranten wel, en dat kunt u lezen?
		M10	ja
			(stukje gesprek over het dopje van de camera)
		V2	Wat maakt lezen moeilijk? (leest ze op van het blaadje)
Leesproblemen: lange zinnen		O.	Wat maakt lezen moeilijk? En dat kunnen verschillende dingen zijn. Bijvoorbeeld als je hele lange zinnen hebt. Kan moeilijk zijn om te lezen.Is dat voor u

			moeilijk? Langere zinnen
	-niet moeilijk.	O.	Nee? (op non-verbale reactie) Voor u?
	-niet moeilijk	M2	Nee
		D	Dus het maakt niet uit of de zinnetjes kort of lang zijn?
		M2	Nee
		M3	Nee, niet die die tegenover mij zit. Zenuwachtig of vertrouwen geven, makkelijker of moeilijker
		D	En als u voor uzelf leest, de krant bijvoorbeeld.
		M3	Ja, is makkelijk
	-makkelijk, ook lange zinnen	D	Is makkelijk, dus ook lange zinnen?
		M3	Ja
		D	Dat maakt niks uit?
		M3	Ja.
	-problemen met lange zinnen	M5	Ik heb wel problemen met lange zinnen, vooral als ik op de computer zit en ik heb er een wat lange zin tussen, dan ben ik aan het eind van de zin en dan weet ik hier niet meer waar ik moet beginnen, dan ben ik dat kwijt he?
		D	Ja.
		M5	De volgorde
		M6	Ja, ja
		D	Dus korte zinnen zijn voor u makkelijker?
		M5	Zijn voor mij het gemakkelijkst.
		V	Ja goed, ik ook, maar korte zinnen of langere zinnen, is geen.
		M5	Maakt niks uit
	-kort of lang, maakt niks uit	D	Maakt niks uit? En voor u, is een korte zin makkelijker dan een lange zin om te lezen.
		V2	Soms
	-Lange zinnen lukken soms ook	O.	Dus soms lukken lange zinnen ook
		V2	Ja, ja, ja, ja auwië ja.
		O.	Oké
	-liever korte zinnen	M6	Ik heb liever korte zinnen.
		O.	Liever korte zinnetjes
		M6	Ja
		O.	En voor u?
	-zinslengte maakt niet uit	M7	Voor mij maakt niks uit, alleen die verhaal. Ik kan niet geen, die geheugen is weg.

		O.	Maar het lezen van zinnen, dat lukt gewoon?
		M7	Ja.
		O.	Oké, en voor u meneer.
	-liefst korte zinnen	M8	Het liefst korte zinnen.
		O.	Het liefst korte zinnen.
		O.	En als u leest, leest u nog wel eens de krant.
		O.	U leest nog wel eens de krant, zijn korte zinnetjes dan makkelijker of kunt u ook lange?
	-kort is makkelijker	M9	Kort is makkelijker.
		O.	Kort is makkelijker
	-zinslengte maakt niks uit	M10	Maakt niet uit
Leesproblemen: inhoud onthouden		O.	Maakt niet uit? Kort of lang, allemaal leesbaar , goed. En het onthouden van het verhaal, is dat moeilijk?
	-niet moeilijk	M1	Nee
		O.	Nee? U onthoud gewoon wat u gelezen heeft?
		M1	Ja.
		O.	En u?
	-niet moeilijk.	M2	Nee
		O.	Kunt u niet onthouden?
		O.	En voor u?
	-na herhaling lukt onthouden	M3	Ja, ik 2x gelezen, dan ik onthoud het wel.
		O.	Oké, u herhaalt het nog eens om beter te onthouden
Eigen oplossing.	-hardop lezen helpt bij het onthouden	M3	Ja. Hardop lezen en dan de computer (bedoelt hersenen)
		O.	Dan onthoud de computer het? Dus als u hardop leest, onthoud u het ook beter?
		M3	Ja.
Leesproblemen: inhoud onthouden	-niet zo'n problemen mee	M5	Ik heb daar niet zo'n probleem mee
		O.	Het onthouden is geen probleem. En voor u?
	-niet zo'n probleem	V	Ja, ook niet
	-onthouden is een probleem	V2	Jawel.

		O.	Ja?
		V2	Ja
		O.	U kunt niet als u een boek leest of eens stukje gelezen heeft dan kunt u niet onthouden wat u gelezen heeft?
		V2	Ja, ja
		M6	Ik ook
		O.	Ja? Het is moeilijk onthouden?
		O.	En voor u? U zei al inderdaad, uw geheugen is lastig.
	-soms helemaal vergeten	V7	Soms helemaal vergeten wat
		O.	Helemaal vergeten waar het over gaat. En voor u?
		M8	Als ik op mijn vrouw scheld, dan hoort ze dat goed. Onthouden is het andere
		M3	Gewoon een draai om de oren, haha
		O.	Maar als u iets leest, bijvoorbeeld de krant , leest u wel eens de krant?
		M8	Maar zelden
		O.	zelden
		M8	Voetbal op de televisie wel.
		O.	Oké
Invloed op lezen	-of inhoud je interesseert	M6	Wat je interesseert, dat vind ik ook belangrijk.
		O.	Ja
		M6	De interesse wat je leest
		O.	Dan onthoud je het ook makkelijker?
		M5	Ik vind het ook belangrijk dat je bijvoorbeeld. Voor een maand of 2 terug kon ik heel slecht onthouden dat is helemaal terug gekomen. Dus ik onthoud nu goed. Eigenlijk zou je dus ook de mensen moeten indelen in categorieën, van deze mensen zijn zo lang ziek en deze mensen zijn zolang ziek he? Dat scheelt ook hoor.
		O.	Dat is ook inderdaad ja. Maar ja ons doel is eigenlijk het boek aanpassen zodat het voor iedereen leesbaar zou moeten zijn.
		M5	Jaja, ja.
Leesproblemen: inhoud onthouden		O.	Even kijken waar we waren gebleven. Vind u het moeilijk om te onthouden?
	-niet moeilijk	M10	Nee, nee
		O.	Nee? U onthoud gewoon wat u gelezen heeft
		M10	Ja
Leesproblemen: personages		O.	Oké. En als er meerdere personen in 1 verhaal zijn, is dat lastig om die uit elkaar te houden?

	-meer personen soms lastig	V	Soms
		O.	Dat is soms lastig.
	-meer personen is lastig	M5	Ja, dat is lastig.
		O.	Voor u?
	- belangrijkste persoon wordt onthouden, andere niet	M3	Ja, het belangrijkste, die personen , dat is onthouden, maar slechte personen niet meer.
		O.	Oké, dus de belangrijkste personen, die kunt u onthouden, maar de minder belangrijke, die vergeet u?
		M3	Ja.
		O.	En bij u?
	-meer personages is geen probleem	M5	Nee, geen probleem.
		O.	Geen probleem, u onthoud gewoon alle personages
		M5	Ja, ja.
		O.	En u?
	-Meer personen is soms moeilijk	V	Soms, soms ja.
		O.	En voor u, meer personen in 1 boek is dat moeilijk?
		V2	Watblieft?
		O.	Meer personen, verschillend mensen in 1 boek, of in 1 stukje tekst? Is dat moeilijk
		V2	Soms
		M6	Nee,
		O.	Nee? Die kunt u gewoon uit elkaar houden?
	-meer personen is niet moeilijk	M6	Ja.
		O.	Oké
	-kan personen niet onthouden	M7	Voor mij helemaal confuse
		O.	Dus u onthoud niet de personen apart?
		M7	Nee.
		V2	Aan zo!! Oh. Ja.
		O.	Dat lukt wel?
	-meer personen lukt	V2	Ja, ja, ja.

		O.	Dat lukt wel de verschillende personen? En voor u? als er meer mensen in 1 stukje tekst voorkomen?
	-meer personen is makkelijk	M8	Is gemakkelijk
		O.	Kunt u gewoon, geen problemen mee? Gelukkig. En u, als u leest, als er meer personen zijn is dat moeilijker?
	-meer personen is moeilijker	M10	Ja.
Leesplezier/ Leeswens.		O.	Ja Dan gaan we door. Wilt u nu nog lezen?
	-wil nog lezen	M10	Ja.
		O.	Ja?
	-wil nog lezen	V	Ja.
		O.	Zou u nog willen lezen? Ja? En u doet het ook nog wel eens?
	-Wil nog lezen en doet dit ook nog	M1	Ja.
		O.	En u?
	-wil niet meer lezen	M2	Nee.
		O.	U lees niet meer? En u wilt het ook niet meer?
		M2	Joa, ik lees wel eens, ja ja. Maar ik hou daar niet zo van .Het lezen
	-wil niet meer lezen. Houdt er niet van	O.	Het is niet belangrijk voor u het lezen? Dus u zou niet weer willen, boeken kunnen lezen? Zeg maar. Nee? (op non-verbaal antwoord) En u?
	-wil weer leren lezen (beter begrijpen)	M3	Leren lezen wel.
Leesproblemen: Begrijpen		O.	Ja
	-wil beter leren begrijpen	M3	Beter begrijpen.
		O.	Beter leren begrijpen. Leest u nog?
Leeswens.		M5	Ja, ik lees nog wel, wat ik kan lezen, lees ik. De interesse is er

	-interesse om nog te lezen en leest wat hij kan. Zou meer willen lezen	O.	Dus u zou ook nog meer willen lezen als het makkelijker zou kunnen worden
		M5	Ja, jaja
	-wil meer lezen	V	Ik ook
		O.	Ja? U zou nog meer willen lezen?
		V	ja
		O.	En u? wilt u nog lezen?
		V2	Ja, weg, helaas
		O.	Dan ga ik even door naar de volgende, of kunt u het nog vertellen?
		V2	Nee.
		O.	Nee?
		M5	Ze is de vraag kwijt volgens mij he? U bent de vraag weer kwijt he?
		O.	U bent vergeten wat ik gevraagd heb?
		M5	Ja
		V2	Jaja, jaja
		O.	Weet u nog?
		V2	Jaja.
		O.	Oké
	-houdt nog van lezen	M6	Ik hou wel nog van lezen.
		O.	U houd nog van lezen
		V2	Aah, lezen graag.
		O.	Dit was de vraag: wilt u nog lezen?
	-lezen is heerlijk. Wil meer lezen	V2	Lezen heerlijk. Helaas. Praten: wees ich nit. Helaas
		O.	Dat lukt niet meer?
		V2	Ja. Heerlijk
		M6	Maar dat kunt misjien nog
		M5	Jazeker, tuurlijk.
		V2	God se gedank
		M5	Vechter ervoor.
		V2	Ja, joajoa.'gierig'
		M5	Watblieft? Leergierig?
		V2	Ja. Heerlijk
		O.	Dus u wilt nog meer lezen.
		V2	ja, ja
Leesfrequentie (nu)		O.	Oké. En u, u zei u las wel nog.
	-als er tijd voor is	M6	Ja, als ik tijd heb ervoor.
leeswens		O.	Ja, en als een boek gemakkelijker gemaakt zou kunnen worden, zou u meer willen lezen?

	-wil meer lezen	M6	Ja
		O.	En voor u, als het onthouden makkelijker gemaakt zou kunnen worden
		M7	Alleen lezen de krant
		O.	Alleen de krant.
		M7	De boeken niet meer
		O.	En zou u ook niet willen?
	-wil boeken lezen als hij zou kunnen (leest wel de krant)	M7	Uh ik wil, maar ik kan.
		O.	U kunt het nu niet? nee
		O.	Maar als wij het makkelijker kunnen maken? de boeken. Dan kunt u misschien wel weer boeken lezen.
		M7	Omdat ik meer lezen van de Chinese boeken.
		O.	U leest Chinese boeken. Die kunnen wij als Nederlanders niet aanpassen. Helaas.
Vervanging:		V2	Nee.
		M7	Omdat ik bijna iedere dag het nieuws lees via het internet
		O.	Via het internet
	-chinese krant via de computer	M7	Van de chinese krant
		O.	De Chinese krant, dus niet de Nederlandse?
		M7	Nederlandse ook wel.
		O.	Ook wel
		M7	Ja
		O.	Oké. En u meneer?
		M8	Ik lees graag dat ik 100.000 geld gewonnen heb.
		O.	Haha, ja, dat zou ik ook graag willen lezen. Maar leest u ook graag boeken.
		M8	Als dat erin staat ja
		O.	Misschien moeten we zo'n boek dan gaan ontwikkelen.
		M8	Dat krijgen jullie helemaal niet ontwikkeld
		O.	Nee? En u meneer, wilt u nog lezen? Of hoeft het niet meer?
Leeswens		M9	Nee, het hoeft niet meer.
	-lezen hoeft niet meer, ook niet als het makkelijker	O.	Nee? Ook niet als het makkelijker kan worden?

	kan worden		
		M9	Ook niet
		O.	Nee, ook niet. En u, u leest nog?
		M10	Ja, kranten
		O.	Kranten leest u nog. En als het gemakkelijker gemaakt zou kunnen worden zou u nog meer willen lezen?
	-wil meer lezen (leest de krant nog)	M10	Ja.
Waarom wel nog/niet meer?		O.	En de volgende vraag is: waarom wilt u wel nog lezen, of niet meer lezen? Wilt u nog lezen? Of niet, en waarom, wat vindt u leuk aan lezen?
		M1	Ja.
	-wel: ontspanning	O.	Gewoon de ontspanning
		M1	Ja
		O.	En het nieuws bijvoorbeeld
	-wel: nieuws lezen	M1	Ja
		O.	En voor u is het niet belangrijk,
	-niet: niet meer belangrijk	M2	Nee, niet belangrijk meer.
		O.	Nee, oké
		M3	Vooral zo belangrijkheid, zo provincie
		O.	Dus voor u is het belangrijk om te lezen om op de hoogte te zijn van het nieuws.
	-wel: nieuws lezen	M3	Ja
		M5	Ik vind het zeer zeker nog belangrijk om te lezen
		O.	Ja, en waarom? De ontspanning?
	-wel: om te weten wat er staat	M5	Uh, gewoon om het lezen, om het te weten wat er staat , wat ze erover schrijven.
		O.	Ja, uhu
		M5	Dat vind ik heel erg belangrijk.
		O.	Ja.
		M5	Dat is vreemd, ik had een hobby voordat ik ziek werd. En die nam mij helemaal in beslag. En nou interesseert het mij niet meer. Dus dat is toch wel verschillend, dat is toch wel anders dan voordat ik ziek werd.
		M6	Wat voor hobby had je dan gehad?
		M5	Ik spaarde ansichtkaarten. Oude ansichtkaarten dan.
		M6	Oh.

		M3	Oude of nieuwe?
		M5	Ouder ansichtkaarten ja. Dus de interesse is ook weer iets anders he
		O.	Ja
		M5	Maar ja, misschien komt het weer terug.
		O.	Zou kunnen ja.
	-wel: lezen over hobby	M5	Als ik weer iets erover zou kunnen lezen.
		O.	Uhu, ja. En voor u mevrouw, u las wel nog en waarom ? voor het plezier, ontspanning.
	-wel: plezier, ontspanning en erover kunnen praten met mensen	V	Ja. Maar plezier en ontspanning en eventjes praten met, boeken en eventjes onder de mensen en ook eventjes kijken. Is leuk voor mij.
		O.	Dat is leuk voor u. en u?
		V2	Krant.
	-wel: nieuws lezen	O.	De krant leest u nog, dus voor het nieuws.
		V2	Ja.
		O.	Dus geen boeken meer? Nooit boeken gelezen.
		V2	Nee.
		O.	Nee? Dus dat is ook niet belangrijk voor u?
		V2	Nee
		M6	Krant.
		O.	De krant, geen boeken?
	-wel: nieuws lezen en meer kunnen praten erover	M6	Nee. Voor als je met een persoon zit te praten, kun je ergens over meepraten.
		V	Ja
		O.	Ja, u bent op de hoogte van alles. Ja.
		M6	Nou, bijna alles.
		O.	Haha, ja van veel. Inderdaad ja. En u?
		M7	Ik alleen meestal de krant lezen
		O.	En u las geen boeken meer omdat het te moeilijk onthouden is.
		M7	Ja.
		O.	Precies ja. En u? waarom leest u wel nog of niet meer?
		M8	Ik kan geen chinees.
		O.	Haha, nee, maar de Nederlandse boeken of kranten
		M8	Ook niet meer.
Leesproblemen: algemeen	-concentratie is	M8	Vroeger kon je een kanon naast me afschieten, bleef gewoon doorlezen, maar nu

	verminderd		niet meer.
		O.	U kunt zich er niet meer op concentreren?
		M8	Als je de krant geloven of de rest, dat is toch allemaal gelogen.
		O.	Het is allemaal gelogen, daarom hoeft het niet meer?
		M8	Ja.
		O.	Waarom leest u niet meer? U wilt het niet meer? Is niet meer belangrijk?
	-niet: hoeft niet meer	M9	Het hoeft voor mij niet meer
		O.	Nee. En u las wel nog, en waarom leest u? om op de hoogte te zijn van het nieuws?
	-wel: nieuws lezen	M10	Ja, om op de hoogte te zijn van het nieuws.
		O.	Precies, en niet gewoon voor de ontspanning?
		M10	Nee nee, nee nee.
Aanpassing: korte zinnen		O.	Oké, ja. Nou gaan we naar het volgende. Zou het aanpassen van een boek u kunnen helpen? Dat heb ik ingedeeld in stukjes. Het eerste is: de kortere zinnen. Zou dat het lezen makkelijker maken?
	-niet makkelijker	M10	Nee
		O.	Nee, geen problemen mee
	-wel gemakkelijker lezen	M5	Voor mij denk ik wel. Dat als de zinnen korter worden geschreven, dat ik veel gemakkelijker kan lezen.
		M3	Maar in ieder geval, is het belangrijk of niet belangrijk. Want dat is makkelijker worden.
		M6	Ja, ja.
		M3	De artsen schrijven voor ons chinees.
		O.	Ja ja.
		V	Ja.
		M3	Sorry
Leesproblemen: moeilijke woorden	-maakt lezen moeilijker	O.	En dan gaat het vooral om de moeilijke woorden. Dus als er veel moeilijke woorden gebruikt worden maakt dit het moeilijk.
		V2	Grote letters.
Aanpassing: lettergrootte		O.	Ja, dat is het 2e puntje Grotere letters, zou dat voor u makkelijker zijn?
	-groter is makkelijker	M6	Ja
		O.	Ja?
	-groter is makkelijker	M5	Voor mij wel.
	-groter is	M6	Voor mij ook .

	makkelijker		
		V	Ja
	-iets groter dan in de krant	M6	Iets groter dan wat in de kranten staat.
		O.	De kranten zijn te klein?
		V	Ja
		V2	Wil dat ruimte, nee. Ruimte
		O.	U bent hier aan 't lezen? Veel witruimte, ja. We waren nog bij de 2e Grote letters. Is geen probleem Is grote letters voor u makkelijker lezen
		V2	Het gaat.
	-groot is niet beduidend makkelijker, klein lukt ook.	O.	Dus kleine letters lukt ook?
		V2	Jawel.
		O.	Oké en voor u? als de letters groter zijn,
	-hele grote letters zijn ook moeilijk, normaal is goed	M6	Zo'n grootte (hele grote letters) is ook moeilijk voor mij. Normaal kan wel. Omdat als ik moet lezen, dan moet ik de bril af
		O.	Dan moet u de bril af.
		M6	Ja.
		O.	Dus de letters mogen ook niet te groot zijn?.
		M6	Nee.
		O.	Nee, oké. En voor u?
	-mag rustig klein	M8	Nee, van mij mogen ze rustig kleiner schrijven.
		O.	Rustig kleiner, dat lukt gewoon? En meneer las niet meer. U las niet meer, dus de grootte van de letters maakt ook niet uit.
	-grootte in de krant is goed	M10	De letters van de krant is genoeg
		O.	Dat is genoeg, dus dat lukt?
		M10	Ja
Aanpassing: eenvoudige woordkeuze		O.	Dus ze hoeven niet groter? Oké, voor u niet, goed zo. Nou, we hadden het net al over de moeilijke woorden. Dat maakt het moeilijk. Dus als we makkelijkere woorden kiezen, maakt dat het lezen makkelijker?
	-makkelijker	M6	Ja,ja
	-makkelijker	M5	Ja
	-makkelijker	M3	Ja.
	-makkelijker	V	Ja

		O.	Daar zijn we het allemaal over eens?
	-makkelijker	V2	Ja
Aanpassing: meer witruimte		O.	En als er veel ruimte tussen de zinnen staat.
		M10	Ja.
		O.	Zou dat het makkelijker maken?
	-ligt eraan: vervolgzin vinden is moeilijker	M5	Dat ligt er natuurlijk weer aan, als je een lange zin hebt en je hebt genoeg ruimte ertussen. Dan weer je hier weer niet waar je moet beginnen weer he?.
		O.	Ja, ja.
		M5	Of je moet een techniek bedenken dat je dus door kunt blijven lezen he. Dat zou kunnen zij een blaadje eronder houden en je schuift er steeds mee naar beneden he, dat zou ook kunnen.
		O.	Uhu, ja ja.
		V	Ja
Alternatief:	-e-reader: kun je zelf grootte kiezen	M6	Nu heb je op die e-readers ken je groter maken en.
		O.	Kleiner . dan kun je zelf kiezen.
		M6	Dat is makkelijk.
Aanpassing: veel witruimte		O.	Dus veel witruimte is wel of niet belangrijk
	-meer is makkelijker	M3	Ja zeker
		M5	Is makkelijker het
		O.	Dus als de letters niet te dicht op elkaar staan.
	-meer is makkelijker	V	Ja
	-meer is makkelijker	M6	Ja
	-meer is makkelijker	M5	Voor mij ook
Aanpassing: personages beschrijven		O.	Dus niet te dicht op elkaar. En als we in het boek een beschrijving zouden maken aan het begin van elke persoon: dit is Jan en dit is Kees dat is de zoon van Jan. Op die manier, zodat je nog eens terug kunt kijken wie in het boek voorkomt.
	-niet zinvol	M6	nee
	-wel zinvol	V	Jawel.
	-wel belangrijk	M3	Ja, dat is wel belangrijk.
		O.	Dus bijvoorbeeld op de eerste pagina staan de personen nog eens genoemd.
		M5	Oh zo.

		O.	Voor u ook?
	-zinvol	M1	Ja.
		M8	Hoelang denkt u dat u daarmee bezig bent, dat te klaren?
		O.	Nou, we willen het eigenlijk, als het mogelijk is, in de vorm van een computerprogramma maken die dan zelf alles aanpast. Maar in hoeverre dat haalbaar is dat uh. dat is nog onderzoeken.
		M8	Anders zitten we hier te ouwehoeren voor niks
		O.	Nou, het zal in ieder geval als er nieuwe teksten geschreven worden, kunnen die volgens deze richtlijnen geschreven worden natuurlijk.
		M5	Ja.
		V	Ja, goed!
		O.	Dus wat dat betreft zal het sowieso zinvol zijn dat we hier zitten te ouwehoeren.
		M8	Daar heb ik altijd een hekel aan gehad he.
		O.	Ja?
		M8	Ik heb uren vergaderd, maar het moet wel om wat gaan
		O.	Ja, het moet zinvol zijn.
		M5	Ja.
		M8	En het moet niet.
		M6	Maar daarvoor geeft die vrouw dat interview, voor dan in groepsverband.
		M8	Je bent toch gek als je hier zit te ouwehoeren voor niks.
		M5	Maar zou moeten er toch achter proberen te komen wat belangrijk is en wat niet belangrijk is, of wat minder belangrijk is.
		O.	Ja!
		V	Is goed! Is heel goed.
		O.	Ja! Dus een beschrijving van de personen zou handig zijn?
	-natuurlijk handig	M5	Ja tuurlijk.
		V	Ja.
		M7	Ja
		O.	Ja, goed.
Aanpassing: inhoud samenvatten		O.	En als we nou aan het einde van het hoofdstuk een samenvatting geven, zodat u als u opnieuw begint nog eens even kan kijken.
	-leest dan alleen nog de samenvatting en	M6	Ja, maar dan gaan je het krijgen. Dan pak ik die samenvatting.

		M5	En je leest het boek niet meer.
		O.	Ja. hahah
		V	Heerlijk he!
		M6	Dan ben ik in een uur klaar.
		M5	Dat klopt, daar heb je gelijk in. Maar zou het handig zijn? Als je zo'n samenvatting nog eens.
		M6	Handig ja, dan lees ik alleen die.
	-handig	M5	Ik zou het handig vinden.
		V	Ja.
		O.	U zou het handig vinden.
		M5	Om nog ff nadat je het boek gelezen heb die nabeschouwing nog even door te nemen
		M3	Ja maar achterste bladzijde en dan lezen en dan.
		M6	Klaar
	-alleen achter aan in het boek	M6	Dat kun je wel doen achteraf, aan het einde van het boek een stukje.
		O.	Ja, maar het was niet bedoelt voor.
		V	Nee, achteraf wel, maar de uh.
		M5	Samenvatting
		V	Ja, maar
		M5	Niet vooraf
		V	Een stukje en dan samenvatten, een stukje en dan samenvatten.
		O.	Ja, dat is de bedoeling.
	-samenvatten per hoofdstuk, niet gewenst	V	Nee, ik niet.
		M5	Nee
		O.	Voor u niet?
		M5	nee
		O.	Oké.
		M9	Dan wordt het boek te dik.
		O.	Dus jullie vinden eigenlijk allemaal dat dat niet zinvol is. Ja u, u zei.
		M7	Ja.
		O.	Ja, voor mensen die eigen graag een heel boek lezen en het niet kunnen onthouden , misschien belangrijk dat ze nog eens kunnen kijken: wat heb ik gelezen en dan verder kunnen gaan.
		M7	Ja.
		V	Ja
		O.	Voor u toch?
	-niet alleen voorgaand hoofdstuk	M6	Maar als je dat leest en dan weer verder, dan weet ik ook niet meer wat daar voor gelezen is.

	samenvatten, maar steeds alles wat er al gebeurd is.		
		M5	Ja oké.
		V	Ja.
		M6	Ja, dat is mijn probleem
		O.	Dus u weet ook niet meer. Als u de samenvatting gelezen heeft en u begint verder te lezen, bent u die samenvatting ook weer vergeten?
	- samenvatting onthouden is ook moeilijk.	M6	Ja
		M5	ja
Aanpassing: afbeeldingen toevoegen		O.	Wat dat betreft zou het dan niks toevoegen. Dan hebben we nog: afbeeldingen toevoegen. Plaatjes. Helpen die u?
		M6	Ja, ik van vroeger, toen moest ik in de bibliotheek een boek uitzoeken en dan pakte ik ook met de plaatjes daarbij.
	-ja, helpen	O.	Ja. Dus dat de plaatjes u een beetje helpen
	-ja	M6	Ja.
	-ja	M7	Ja
	-ja	M3	Ja.
	-niet nodig	O.	Voor u ook als u plaatjes U hoeft geenplaatjes? (M1) niet nodig? Oké. Voor u plaatjes/afbeeldingen.
	-ja	M2	Ja
		O.	Die geven duidelijkheid.
	-ja	M5	Ja
		M3	Ja, ik ook .
		V	Ja.
	-niet gewenst	M10	Nee.
		O.	Nee, voor u niet?
		M10	Nee.
	-is leuk	V	Nou, jawel is leuk.
		O.	Ja.dat is leuk erbij.
		V	Ja. Ja
		O.	Oké. Nou dat was deze. Helpen andere.
Hulp bij het lezen.		V2	Mensen u bij het lezen.
		O.	Bij het lezen.
		V2	Ja.
		O.	Op dit moment, wordt u door andere mensen geholpen?
	-geen hulp	M1	Nee.
	-geen hulp	M2	Nee.

	-geen hulp	M3	Nee.
		O.	Wordt u geholpen met lezen?
	-iemand anders laten lezen omdat het sneller gaat	M5	Nou, ik vraag wel eens aan mijn vrouw: lees nou eens even dat mailtje door, vlug, want ik doe er nogal lang over. Voordat ik het door heb he?
		O.	Oké, dan kan zij u vertellen wat er staat.
		M5	Wat er dan staat. Ja
		O.	Ja, oké.
		M5	Dat is puur gemakzucht is dat.
		O.	U kunt het op zich zelf, alleen.
		M5	Ja.
	-laat anderen soms lezen ter controle	M6	Dat doe ik ook wel.
		V	Ja.
		M6	Als ik wat typ dan ben ik mij bewust dat als een ander , voor het te controleren, voordat ik het wegstuur.
		O.	Oké, u laat wat u zelf geschreven heeft controleren.
		V	ja
		M5	ja
		M6	Ja, jaja.
		O.	Maar als u iets leest, helpen andere mensen u?
	-geen hulp	M6	Nee
		O.	Nee, dat kunt u gewoon zelf
		M6	Ja.
		O.	En u, zijn er mensen die u helpen? Als u leest?
	-geen hulp (alleenstaand)	V	Ik niet.
		O.	Voor u niet
		V	Ja, nee, maar alleen en dan.
		O.	Ja, dus het is nooit dat u moeilijkheden heeft en iemand vraagt.
		V	Jawel, jawel.
	-vraagt hulp	V2	Ja, helpen.
		M6	Dan moet ze mij maar opbellen. (gericht naar V)
		V	Hahahah, heerlijk.
		M6	Ja, ze heeft geen man.
		M5	Nee, ze is alleen, dus daar kan niemand voorlezen he.
		V	Nee.
		M5	Daarom zei ik al: het is puur gemakzucht bij mij he. Lees het even vlug en dan.
		V	Jaa.

		O.	Ja, oké. En bij u meneer?
	-vraagt zoon/vrouw om hulp bij moeilijke woorden	M6	Als ik de woorden niet begrijp, ik vraag mijn zoon of mijn vrouw, voor mij om te helpen.
		O.	Oké, dan vraagt u of zij de woorden kunnen uitleggen.
		M6	Ja.
		M7	Ja
		O.	Ja, goed. En meneer als u iets leest, helpen mensen u?
	-geen hulp	M8	Nee
		O.	En u kunt ook nog zelf.
		M10	Ja.
		O.	U heeft geen hulp nodig
		M10	Nee.
		O.	Goed. Dat is de laatste. Vervangt u lezen door andere activiteiten? Doet u in plaats van lezen iets anders? Omdat lezen moeilijk is?
vervanging	-geen	M1	Nee
		O.	Nee?
	-geen (maar bedenkt zich later)	M2	Nee.
	-geen (maar bedenkt zich later)	M10	Nee.
	-geen (maar bedenkt zich later)	M5	Nee.
	-geen (maar bedenkt zich later)	M7	Nee
		O.	Het is niet dat u geen boek pakt, maar voor de tv gaat zitten, omdat het boek te lastig is of de krant bijvoorbeeld.
		M6	Ja
	- luisterboeken	V	Lezen, luisterboeken.
		O.	Luisterboeken.
		V	Ja, heel heel goed.
		O.	Ja
		V	Heerlijk
		M5	Lijkt mij ook .
		O.	Heel leuk.

		V	Heerlijk
		M5	Dat zou een oplossing kunnen zijn. Voor degene die slecht lezen kunnen.
	-schaken	M3	Schaken.
		O.	U gaat schaken?
		Begeleider	Ik heb een vraagje aan elly: elly, ik heb je toch eens 2x in de bibliotheek van leespunt. Dat zijn al vereenvoudigde boekjes meegenomen. Hoe bevielen die?
Leesproblemen: algemeen	-langzaam	V	Ook goed, maar soms is een moeilijk, of soms moeilijk niet, maar leuk. Maar 2, 4, 5 weken heb ik daarover gedaan. En dat is 'god' dat is moeilijk.
		O.	Ja, dus u doet lang over het lezen.
	-langzaam	M6	Ja.
		V	Ja.
	-langzaam	M5	Ja.
		O.	Is het dan niet dat u denkt: ik ga niet lezen omdat het te lang duurt? Ik ga iets anders doen?
		V	Ja
		O.	En wat zou u dan doen? In plaats van lezen.
		V	Boeken, uh.
		O.	Luisterboeken?
		V	Ja.
		O.	Ja.
		V	Ja, maar ik heb, luisterboek is heerlijk. Uh is goed.
		O.	Ja.
		V	Ja
		O.	Dus u heb dan niet de behoefte om nog zelf te lezen?
		V	Jawel
		O.	Dat wel.
		V	Jaa
		O.	Ja oké. En voor u mevrouw, vervangt u lezen door iets anders?
		V2	Uh, nou, luisteren, weg. Uh, erg. Lezen graag, luisteren weg, opeens helaas.
		M5	Dus is moeilijk voor u.
		V2	Ja, auwië
		M5	Maar luisteren is geen probleem he?
Leesproblemen: inhoud onthouden		V2	Boekjes, uh, lezen, 'gijs', weg helaas.
		M5	Lezen gaat weg? Of wat bedoelt u?
		V2	Ja
		O.	Dus u onthoud het niet
	-lukt niet	V2	Ja
		M5	Oh zo.
vervanging		V2	Ja. Weg, helaas.

		O.	Doet u nu iets anders? Bijvoorbeeld Tv-kijken, puzzels maken.
		V2	Nee.
		M3	Catechismus.
		V2	Wat.
		M5	Maar u doet niks anders omdat u dus niet meer zo goed kunt lezen. Doet u niks anders, bijvoorbeeld breien, ik noem maar eens iets he.
		O.	Ja. Of tv-kijken.
		M5	Of zo, in plaats van, ja televisie kijken. Omdat u niet zo gemakkelijk kunt lezen doe ik maar wat anders.
		V2	Nee.
		M5	Nee, toch niet. Spelen met de vingers ofzo.
		M9	Of schelden.
		V2	Krank
		M5	Watblief.
		V2	Krank. Sjjjjt erg krank.
		M6	De man van haar.
		M5	Oh de man van u.
		V2	Sjjjjt
		M5	Oh zo. Hoezo? Is die hier?
		M3	Nee, jong.
		V2	Watte
		M3	Nee, is thuis.
		M5	Uw man is thuis?
		V2	Thuis
		M5	Oh. Maar u praat er liever niet over?
		V2	Nee.
		M5	Oh.
		O.	En u doet u nu iets anders dan lezen.
	-computeren	M6	Computeren.
		O.	Computeren.
	-houtbewerking	M6	En gewoon houtbewerking.
		O.	En houtbewerking, oh ja.
		M5	Oh ja.
		O.	En voor u, u zegt lezen is moeilijk onthouden. Wat doet u nu?
	-tv kijken: chinees nieuw	M7	Met de computer over de TV, via de computer . we hebben het chinese nieuwe op de TV.
		O.	OP de tv
		M7	Dat is gemakkelijker onthouden
		O.	Dan kunt u gewoon luisteren en hoeft u niet te lezen.
		M7	Ja.

		O.	Dus dan gaat u liever voor de tv. En u meneer. Heeft u het lezen van vroeger, als u toen meer las, vervangen door iets anders?
	-tv	M8	Televisie.
		O.	De televisie. En u meneer, u zegt, u lees niet meer. Wat doet u nu?
		M8	Schelden.
		M9	Lui zijn.
		O.	Watblieft
		M5	Lui zijn.
		O.	Lui zijn?
		M9	Ja.
	-lui zijn, voor de tv	O.	Haha dat is ook een activiteit inderdaad. En als u lui bent, zit u voor de tv?
		M9	Ja.
		O.	Ja oké. En u, u kunt nog lezen, maar leest u nu minder?
		M10	Minder.
		O.	En in de tijd dat u.
	-schilderen	M10	Lezen kranten en dan schilderen.
		O.	Schilderen. Oké, u schildert.
		M10	Ja.
		O.	Oké, leuk.
		M5	Leuk!
Programmakeuze:		O.	Even kijken. En voor de mensen die meer tv zijn gaan kijken, wat voor soort programma's kiest u dan?
	-sport	M6	Sport.
		M3	Voetbal
	-voetbal	M6	Ja voetbal
		O.	En u zei, u kijkt het nieuws op de televisie.
		M7	Ja, maar, het journaal, maar ook de sport.
		O.	Ook de sport.
		M7	Ja
		O.	Ja, oké.
		M7	Alleen 2
		O.	Alleen Nederland 2?
		M7	Nee, alleen die 2 soorten.
		O.	Oh, alleen die 2, oké.
		M7	Verder, die, geen series
		O.	Geen series?
	-series	V	Nee. Ja. Ik wel
		O.	U kijkt series?
		V	ja
		O.	En meneer u, als u tv kijkt. Welke programma's kiest u dan?
		M6	Hollands series kijkt die graag.
	-series over	M8	Series en over politie.

	politie		
		O.	Politieseries, oké.
		M6	Je ziet er ook crimineel uit.
		M8	Huh
		M6	Je houdt van politieseries, nu zie je ook crimineel uit.
		O.	Oh hahah
		M8	Dat hoef je niet te zeggen, dat wist ik al.
Alternatief: lezen in een groep.		O.	Dan heb ik nog een laatste vraag. Mijn laatste vraag is: als er bijvoorbeeld, als jullie in een groep zouden kunnen lezen, met een aantal personen, zouden jullie dat fijner vinden als jullie elkaar zouden kunnen helpen.
	-niet fijner	M6	Nee
	-niet fijner	M3	Nee
		M10	
	-tempo is te verschillend	M6	De ene is vlugger dan de ander, dat wordt niks.
		O.	Dat wordt niks.
	-elkaar kunnen helpen is belangrijk	M5	Ik denk wel dus, als je elkaar kunt helpen met het lezen, dan vind ik het wel belangrijk hoor. Vooral in het begin als je problemen hebt met lezen en je zult dan geholpen worden, dat vind ik wel belangrijk.
		O.	Precies, ja.
	-belangrijk	M10	Jaja, jaja.
		O.	Precies ja.
			Dus als er een groep zou zijn met mensen die allemaal lezen en je elkaar kunt helpen.
		M5	Ja.
		M8	Dat zou dan zo'n soort voorlezen moeten zijn he?
	-voorlezen is ook leuk	O.	Ja, voor de mensen die niet meer kunnen lezen zou dan ook iemand kunnen voorlezen, misschien.
		M5	Ja, dat is ook belangrijk, fijn, leuk.
		O.	Dat komt in de buurt van luisterboeken zeg maar.
		M8	is ook een kunst.
		M5	Ja zeer zeker, is ook een kunst.
		M8	Nee, ik bedoel voorlezen.
		M5	Voorlezen is ook een kunst ja
		V	Heerlijk, heerlijk.
		O.	Als iemand voorleest?
		V	Ja.
		M6	En rustig.
		M5	tuurlijk, daarom zegt die meneer al, het is

			een kunst om goed te kunnen lezen he
		V	Jaa
		O.	Ja
		V	Maar leuk, heerlijk, maar 10-11-12, 12 jaar, boeken, uh lezen, luisteren
		M5	Voor de kinderen?
		V	Nee, 12 jaar, boeken luisteren.
		O.	U luistert al 12 jaar luisterboeken?
		V	Ja.
		O.	Ja, oké, ja. Nou dat was eigenlijk mijn laatste vraag aan jullie. Ik weet niet of iemand nog iets interessants te vertellen heeft over het lezen.
		V	Ja. Uh luisterboeken en lezen, maar ik wil luisterboek en ook geschreven
		O.	Samen?
		V	Ja.
		O.	Dat u kunt luisteren, en mee kunt lezen?
		V	Ja
		O.	Oké, ja
		M5	Dat is. Dat heb ik eigenlijk nooit uitgeprobeerd.
		V	Jawel
		M5	Dus je hoort het en je leest het meteen.
		V	Ja
		M5	Samen dus he.
		V	En dat is
		M5	Is dat fijn?
		M6	Is dat niet ook zoiets om uit te halen op het internet?
		Begeleider	Er is heel veel, ik weet even niet, jouw insteek is om daar iets voor school mee te gaan doen eigenlijk?
		O.	Ja.
		Begeleider	Misschien is het ook. Er is bij de bibliotheek een programma dat heet de slimme nieuws lezer, daar moet je een inlognaam en inloggen. Dan krijg je nieuwsberichtjes elke dag in een vereenvoudigde vorm aangeboden.
		O.	Oké
		M5	En hoe heet dat?
		Begeleider	De slimme nieuwslezer. Maar daar kun je dus kiezen 1,2 of 3 sterretjes qua moeilijkheidsgraad, maar nog zijn ze soms toch nog wel moeilijk qua woorden wat ze gebruiken.
		V	Ja, is goed.
		Begeleider	Maar het is de moeite waard, om wie dat

			wil, om dat eens uit te proberen.
		M5	Eens uitproberen. De slimme nieuwslezer.
		M3	Een vraag. Is dat de bibliotheek en hier de televisie de beeldscherm en zo zeggen bijvoorbeeld luisteren of lezen.
		Begeleider	Dat je iets hebt dat je op een dvd kunt afspelen.
		M3	Jazeker zo hier, zonnescherm en dan vragen, daar CD
		Begeleider	Luisterboeken is gewoon op een CD he, dat is gewoon om te luisteren.
		M3	Ja ja.
		Begeleider	Dat zou kunnen als daar behoefte aan is. Maar dat neemt veel tijd in beslag he.
		M3	Ja. De tijd is niet belangrijk.
		Begeleider	Ja, maar het is enkel dat we weten dat er iets bestaat.
		M6	Jij bedoelt kopiëren, maar dat mag niet he.
		M3	Hoho. Hahah. Maar de staat is crimineel.
Aanpassing: boek		O.	Ik bedacht me nog een ding dat ik jullie zou kunnen vragen over het boek zelf eigenlijk.
		V	Ja
		O.	Is het handiger om een groter boek of een kleiner boek te hebben?
	-normaal formaat	M6	Zoiets (geeft normaal boekformaat aan)
		M5	Gewoon normaal he.
	-normaal	V	Normaal
		M3	gewoon
		O.	Dus niet te groot.
		M6	Neenee
	-normale grootte	M5	Normale grootte.
		O.	En het gewicht, is dat van belang?
		V	Wel.
		M6	Nee
		M5	Qua gewicht he.
	-niet te zwaar	V	Zo is moeilijk (geeft 5 cm aan) zo is goed (geeft 2 cm aan)
		O.	Niet te zwaar.
	-niet te dik	M5	Niet te dik dus.
		M6	Het moet eenvoudig zijn, snel door te lezen.
	-vlot te bladeren	O.	Vlot te bladeren
		V	Ja, nee, maar zo, normaal voor mij.
		O.	Ja, dus niet te zwaar.
Aanpassing: lettergrootte		M3	En in de woordjes groter, maar niet te klein.
	-in de krant	O.	Dus niet te klein, zoals in de krant, die is wel

	is te klein		klein.
		M8	Je mag eens in de bijbel beginnen.
		O.	En uh
		V	Maar wat luister boeken en lezen. Maar.
		O.	Samen.
		V	Luisterboek is goed, lezen ook, maar samen.
		O.	Dat zou handig zijn.
		V	Ja.
		O.	Ik weet niet of dat al bestaat, ik dacht het eigenlijk van wel.
		Student	Ja, sowieso van ieder boek normaal boek heb je ook wel een luister boek van.
		V	Ja goed, maar
		Student	Van veel boeken.
		V	Ja goed, maar.
		Student	Duur ook .
		V	Weet niet. Abonnement.
		Student	oké
		M5	Ik denk toch dat het onafhankelijk van elkaar is, je kunt het boek gewoon hebben en je kunt daar tevens, zoals mevrouw zegt een luisterboek bij krijgen.
		V	Maar luisterversie en dan ook gewoon lezen. Ja, maar niet lezen en luisteren.
		Student	Dus niet lezen en luisteren tegelijk.
		O.	Oh, dat kunt u kunt niet tegelijk, moet apart.
		V	Ja, maar, misschien dat jij eventjes vraagt.
		M5	Maar u zou het wel willen hebben.
		O.	Oh, u wilt wel lezen en luisteren tegelijk.
		V	Ja.
		O.	Aahzo.
		Begeleider	Dus als je nu een apart boek hebt denk ik dat je bedoelt. Een luisterboek gaat te snel, dat is niet 1 op 1
		Student	Oké. Dus een luisterboek en een leesboek, maar dan ook het luisterboek aangepast op leessnelheid
		M5	Aahzo, jaja
		O.	Oké, want het luisterboek gaat te snel, kunt u niet meelezen.
		V	Nee.
		Student	Dacht ik al.
		M5	Maar is het niet zo, vind ik een algemene vraag. Kun je in je gedachte niet vlugger lezen.
		V	Ja
		O.	Ja
		V	Ikke wel.
		M5	Jaja.
		O.	En dan wilde ik nog vragen, hebben jullie er moeite mee om het boek op de plaats te laten

			liggen zeg maar, schuift het weg op de tafel. Heeft u daar wel eens last van als u leest.
		M5	Nee.
			Als u bladzijdes wilt omslaan dat het boek wegschuift?
		V	nee
		M6	Als ik lees 'snurkgeluid'
		V	Nee, maar zo.
Eigen oplossing	-leesplankje voor goede ligging boek	M5	Een leesplankje
		V	Ja
		O.	Oké, dat is handig
		V	Ja.
		O.	Oké
		O.	Nou, dan was het nu echt mijn laatste vraag. Iedereen bedankt!
		M5	Nou, dan is het nu koffietijd.

Participanten 26 t/m 36

Leesvaardigheid (nu)		O.	Nou ik zal mij nog even voorstellen. Ik ben dus Daphne Wilms en ik kom van de opleiding logopedie en heerlen. En voor ons afstudeerproject gaan wij eigenlijk onderzoeken hoe mensen met afasie het lezen ervaren en hoe wij het voor hun makkelijker zouden kunnen maken wanneer zij problemen hebben. Ik zou graag met jullie, dus eigenlijk de mensen met afasie, willen bespreken hoe zij het lezen ervaren. Of dit nog lukt en op welke gebieden zij moeilijkheden ervaren en hoe wij dat dus, als studenten, zouden kunnen oplossen. Mij eerste vraag is: lukt het lezen nog?
	-moeilijk (langzaam)	V.	Heel moeilijk in de zin van langzaam Bij mij bedoel ik
Leesproblemen: algemeen	-langzaam	O.	Oké, ja, dus u kunt het wel nog, maar het gaat allemaal een stuk langzamer.
		M	Sommige dingen wel nog ja
Leesproblemen: inhoud onthouden	-veel minder onthouden	V.	En ik onthoud het ook veel minder
Leesproblemen: begrijpen	-begrip is minder (herhaling is nodig)	V2	En dan heb ik als ik lees. De bovenstukjes kan ik wel lezen, dat kan ik wel. En als ik een puzzel doe dan moet ik wel 10 keer proberen of ik het snap. Ik kan niet zeggen, dat is meteen, dan moet ik dagen, uren kijken. Dan wil ik dat zaterdags doen, in de krant want dat vind ik altijd zo leuk.

		O.	Het lezen van de lettertjes lukt dus wel, maar het verwerken in het hoofd, het begrijpen is moeilijk.
		V+V2	Ja, ja, ja
		M1	En een film op tv.
		O.	Uhuh ja,
Lezen in andere situaties	-tv: ondertiteling lukt wel, ondersteund door begrip van beelden	M2	Of Nederlands onderschrift, kan ze lezen, maar dan weet ze waar het in die film over gaat.
		O.	Ja, want ze ziet de beelden erbij natuurlijk
		M2	Dat kan ze lezen. Ik weet niet of ze het woord hoort, dat weet ik niet, maar dan zegt ze: 'dat ken ik'.
	-tv: ondertiteling gaat te snel	V2	Mij gaat het te vlug altijd. Als er Nederlands onder staat.
		M3	Zeg nooit, ik ken Nederlandse vertaling lezen (mensen spreken door elkaar)
		M2	Nee, niet hardop
Soort boeken.		O.	Oké, dat was duidelijk. En als u boeken las, voor u afasie, welke soort boeken las u dan het liefste?
	-nortons	M2	Nortons en die. Streekromans, of niet he?
	- streekromans	O.	Ja, klopt, streekromans.
		V	Vroeger?
		Samen.	Ja, ja vroeger ja.
		M	Nee, ik kan niet lezen. Boeken lezen.
		Begeleidster	En vroeger
Leesfrequentie (voor afasie)	-niet zo heel veel	M1	Niet zo heel veel.
	-veel	V	Wel! (en wijst op zichzelf)
		O.	Maar daarvoor las u wel regelmatig?.
		V2	Niet zo heel veel.
		V	Ikke wel.
	-las wel, maar niet zo veel boeken.	V2	Ik las wel, maar niet zo veel boeken.
		O.	En hoeveel las u dan misschien ongeveer per maand?
		V	Nee,
		M3	Ik heb ook niet lezen en schrijven kan ik ook nimmer
		O.	Maar dat is na de afasie, daarvoor kon u wel.
		M3	ja
		O.	En las u toen graag?
Leesplezier		M3	Hè?
	-leuk	O.	Vond u het leuk om te lezen?

Bijkomende problemen:	-tremmoren	M3	Ja! Ik kan nou nimmer. Schrijven kan helemaal niet, mijn naam kan ik helemaal niet schrijven. Nee. Dat zij de tremmoren
		O.	Aaah ja.
		M3	Die heb ik. Een tas koffie, daar heb ik moeite mee om die op te drinken.
		O.	Ja, dat kan ik begrijpen.
		Vrijwilligster	En u hebt u veel gelezen vroeger?
Leesfrequentie (voor afasie)	-veel	M	Vroeger wel. Maar tegenwoordig, er zijn bijna geen. Ik maak schade, maar ik kan niet kaden. Ik kan niet kaden (er gaat een telefoon. Slecht verstaanbaar).
Leesplezier/Lees wens		Vrijwilligster	Maar u houd wel van lezen? Nu nog
	-Probeert nog, maar kan het niet altijd.	M	Ik probeer het, maar ik kan het niet altijd.
		M2	Het is een oude pater.
		M	Ik kan het wel proberen, kan ik het.
		M3	Ik kan goed lezen, alleen het ABC niet.
		O.	watblieft
	-leest nog iedere dag de krant	M3	Het ABC, dan kan ik maar de helft en dan houd het op
		V	Hij leest wel nog iedere dag de krant, heel de dag. (over M1)
		O.	Dus de krant lezen dat lukt wel?
Leesproblemen: begrijpen		V2	Ja, ja.
		O.	En u begrijpt dan ook wat er staat?
	-begrijpt wat er staat (krant)	V2	Ja, dat snapt hij dan toch wel.
		O.	oké
		M1	Ik kreeg in het begin.
		O.	Voor de gene waarvoor het lezen moeilijk is, wat maakt het lezen moeilijk? Er kunnen bij voorbeeld verschillende dingen zijn: zoals de lengte van de zinnen. Of bij voorbeeld als er moeilijke woorden gebruikt worden, dat de woorden niet begrepen worden. Of misschien is het gewoon moeiljik om het hele verhaal te onthouden. Of de personen, in boeken komen toch een aantal personen terug. En som is het dan moeilijk om die personen uit elkaar te houden. Ik weet niet wat voor u het lezen moeilijk maakt?
Leesproblemen: algemeen	-het lezen opzich is moeilijk	M3	Het lezen op zich he. Het lezen op zich
	-langzaam	V2	Langzaam

		O.	Dus de lettertjes al?
		M	Ja
Leesproblemen: inhoud onthouden		M1	Bij mij is het meer de laatste 2 (van de voorbeelden die ik toon op het blaadje en genoemd heb)
	-onthouden is moeilijk	O.	Het onthouden dus?
		M1	Het onthouden
		O.	Ja precies.
	-kan niet onthouden	V	Dat kan ik ook niet.
		M3	ja
	-kan wel onthouden	V2	Ik onthoud wel.
		M1	Ik onthoud wel: zij kan alles onthouden, maar ikke niet.
		V2	Wij zijn man en vrouw dus, wij hebben het alletwee gekregen.
		O.	Oh zo
		V2	Ik eerst op een jaar en dan hij. Dus.
Leesproblemen: lange zinnen		O.	Dus de lengte van de zinnen dat is verder niet van invloed op het lezen zelf?Het maakt eigenlijk niks uit, korte zinnetjes of lang gebruikt worden.
			Rumoer!+ observatie van reacties.
		O.	Toch wel?
	-van invloed op de moeilijkheid	M3	Ja, zeker.
		V2	Dan snap ik het helemaal niet. Dan ga ik van voren af aan beginnen, die zinnen zeg maar.
Eigen oplossing	-herhaald lezen, voor beter begrip	O.	Dan moet u dus steeds opnieuw lezen?
		V2	Ja
Leesproblemen: moeilijke woorden		O.	En het gebruik van moeilijke woorden? Zij er nu bijvoorbeeld, na de afasie, meer woorden die u niet begrijpt? Of is dat eigenlijk hetzelfde als voorheen?
	-evenveel moeilijke woorden als voorheen	M1	Zelfde, of niet?
	-begrijpt alle moeilijke woorden	V	Ik begrijp ze allemaal wel.
		M	Van de nieuwe wel, maar.
		Vrijwilligster 1	En voor jullie? Moeilijke woorden. Zijn er nu meer moeilijke woorden?
		M2	Die sla ik over. hahaha
		V2	Maar er zijn ook heel moeilijke dingen. En dan ga ik gewoon, in de..

Eigen oplossing:	-woorden opzoeken	Vrijwilligster1	Encyclopedie zoeken?
		V2	Ja, opzoeken.
		Vrijwilligster	En heb je daar nou meer last van, als van te voren? Dat je nu eerder vindt dat een woord moeilijk is.
Leesproblemen: moeilijke woorden	-begrijpt veel niet, herhaling is nodig	V2	Er zijn heel veel dingen die ik niet snap en dan ga ik ze allemaal opzoeken. En dan moet ik weer, Hoe is dat? En dan vraag ik het aan hem: 'wat is dat?' En dan moet ik dat een keer of 5, 8, 10 doen en dan snap ik het wel wat. Mijn hersens gaan heel langzaam
		M1	Er was ook bijvoorbeeld dan staan er, hoe heet dat? 'onze lieve.'
Bijkomende problemen:		V2	Wees gegroet
	-vergeten van bekende, ingestudeerde tekst	M1	'Wees gegroet' en voor katholieke mensen is dat heel normaal en dan begint het alweer. Dat was ze gewoon helemaal kwijt.
		V2	ja
		M1	Weet ze helemaal niks meer
		V2	Maar dan heb ik het opgeschreven en dan heb ik elke een jaar gedaan en nou ken ik het meteen alles zeggen. Dat wist ik eerst niet.
		M3	Bijvoorbeeld het 'onze vader' ken ik niet. Ik ken het niet het ' onze vader'
		V2	Nee, die ken, ken ik ook. Nee, nee, nee. Ik heb het even geprobeerd. Die eerste heb ik geleerd, maar die andere , het 'onze vader'. Één is zat voor mij.
			Mensen praten door elkaar. (over de kerk, niet inhoudelijk)
		O.	Maar u gaf aan dat als u woorden niet begrijpt dan kunt u die opzoeken?
Leesproblemen: moeilijke woorden		V2	Dan ga ik gewoon zoeken ja.
	-bij opzoeken in encyclopedie ie herhaald lezen noodzakelijk.	O.	En als u dat een paar keer heeft gelezen dan begrijpt u wel wat het woord betekent.
		V2	ja
Aanpassing: verklarende woordenlijst		O.	Oké, Dus op zich als er in een boek moeilijkheden zijn wat betreft woorden, zou een lijstje met betekenissen wel uitkomst kunnen bieden? Dat meteen in het boek aangegeven staat wat

			sommige woorden betekenen.
	-biedt uitkomst	V	ja
	-biedt uitkomst	V2	Oh ja.
	-biedt uitkomst	M1	Ja, ja
		V	Ja.
Bijkomende problemen:	-herkent afbeeldingen van voorwerpen niet.	M1	Want als ik nu moest lezen he. Lieten ze altijd zien op een plaatje. Weet je wel. Dat weet ik niet. 'stoel' weet ik niet. Noem maar op 'tafel' weet ik niet. 'kapstok' weet ik niet. Maar dan weet ik het niet wat dat is. Al die dingen.
		V2	Maar die eerste 2 jaar, toen begon het allemaal. Toen ben ik altijd zo kwaad geworden, dat ik het niet kon, bij mij. Dan ben ik zo kwaad geweest.
		Vrijwilligster	Dat snap ik.
		O.	ja
		V2	Moest dan lukken. Moest. Moest dan lukken.
		M1	Als ze het ergens over heeft: 'die vrouw'. Ja, o! 'die vrouw' zei ze dan. 'die vrouw'.
		Vrijwilligster	Ja, ja, oké
		M1	En dan moet ik het maar uit zien te zoeken, wie ze bedoelt.
		Vrijwilligster	Ja
		V	En dan zei ik 'weg, weg, want jij weet er niks van'
		M1	En dan was ik kwaad. 'jij weet niks' zegt ze dan.
		M3	Haha, en dat is die vrouw. (hij wijst de vrouw aan)
		M1	Alles: 'ja waarom?' 'Dat weet ik niet'
		Vrijwilligster	Ja, je kan het niet dicht doen, dat gaat allemaal vanzelf hier (gaat over de zon die naar binnen schijnt)
		M1	Dat gaat automatisch he?
		M3	Ja, ja.
Leesplezier/leeswens		O.	Zou u het nog leuk vinden om boeken te kunnen lezen?
	-wil misschien nog wel lezen	M1	Misschien wel ja.
	-wil nog lezen	M3	Ja, ik wil wel, maar.
		M1	Zou jij het nog leuk vinden?
	-zou het nog	V2	Ja.

	leuk vinden		
Bijkomende problemen:	-korte termijngeheugen aangetast	V	Mijn korte termijn geheugen is te veel aangetast.
		M3	Ik heb al een gehoord dat je met Een boek en dat kun je dan horen.
Alternatieven:		O.	Ja.
	- luisterboeken	Vrijwilligster+ O.	Luisterboeken.
		O.	Inderdaad. Dat is een van de alternatieven.
		M3	Ja precies.
	- luisterboeken : niet leuk → je kunt niks doen. Wil echt lezen.	V	Niet leuk
		O.	Nee?
		V	Je kan niks doen.
		O.	Ja, pecies, dat klopt inderdaad.
		Vrijwilligster	Hoe bedoel je: 'dan niks doen?'
		V	Je moet alleen maar luisteren
		Vrijwilligster	En ondertussen kun je de aardappels schillen of breien.
		Samen.	hahah
		Vrijwilligster	Lezen is voor jou echt: zitten, boek erbij en bladeren en.
		M3	Ja.
		V	Ja
		Vrijwilligster	Oké,dat kan.
Leesplezier/ Leeswens:		O.	Zijn er ook nog mensen bij die zeggen: voor mij hoeft dat lezen niet meer?
	-lezen hoeft niet meer	M3	Ja, ja. Eigenlijk wel.
	-lezen hoeft niet meer	M1	Ja, wel denk ik.
	-wil nog lezen	V	Wel, wel (wil wel nog lezen)
Waarom wel nog/niet meer?		O.	En waarom hoeft het voor u niet meer? Wat zou voor u de reden zijn
	-niet: als je het al lang niet meer kunt, geen behoefte meer	M3	Nee, als je er op een zeker ogenblik. Je kunt het nimmer
		O.	uhu
		M3	Dan moet je, dan wil je zeggen: laat ook maar.
		M1	Je geeft u eigen erin ja.
		M3	Het hoeft nimmer

	-niet: je kunt er niet meer tegen dat het moeilijk is.	M1	Je kunt er niet meer tegen.
		M3	En dat is wel vervelend, maar ja. Je moet wennen he
		O.	Dat klopt.
		M3	Daar moet je aan wennen
		M1	Maar ik denk ook dat de leeftijd
		M3	Natuurlijk, natuurlijk
	-niet: door leeftijd minder belangrijk	M1	Dat de leeftijd ook meespeelt.en de wil. Je hebt er ook bij: 'ja doe maar, doe maar'
		M2	Mijn vrouw wordt augustus 87
		M1	Ik ben ook veel anders als ons moeder
		M3	Daar kan ik niks aan doen.
		M1	Maar ik zeg altijd: ons moeder, die , die kijkt ook altijd om (grapje)
		O.	De volgende is: zou het aanpassen van een boek u kunnen helpen? Als wij bijvoorbeeld een boek makkelijker zouden kunnen maken speciaal voor mensen met een afasie of mensen die problemen hebben met lezen.
		Samen.	Ja, ja, ja.
		M	Ja, daar zit iets in ja.
		V	Goed.
		O.	En op welke manier zou het voor u makkelijker gemaakt kunnen worden.
		M3	Met de afasiesoos, daar kunnen ze toch huren , die boeken
		Vrijwilligster	Gesproken boeken.
Aanpassing: afbeeldingen toevoegen	-helpt	M3	En ook plaatjes. CD's
		Vrijwilligster	Maar dat is allemaal gesproken, dat is niet de bedoeling.
		M3	Ja, ja
		Vrijwilligster.	Daar hebben we het net over gehad, dan moet je alleen maar luisteren.
		M3	Ja.
		Vrijwilligster	Stel dat ze nou voor jou iets zouden kunnen maken dat je wel zou kunnen lezen.
Leesplezier/leesw ens		M1	Ja je dat willen?
		Vrijwilligter	Zou je dat dan doen.
	-wil na aanpassing weer lezen	M3	Ja. Dat zou ik wel doen ja, zeker wel.
		Vrijwilligster	En, een gewoon boek he?

		M3	Ja ja, ja ja dat begrijp ik ook.
		Vrijwilligster	Zou er dan iets aan het boek moeten veranderen? Of ligt het gewoon in dit geval aan het geen wat jij.
		M3	Ja, het niet begrijpen;
		Vrijwilligster	Ja, oké.
		M3	Nimmer begrijpen en
		Vrijwilligster	En dat is natuurlijk lastig denk ik, om dat in een boek op te vangen.
		M3	ja
		Vrijwilligster	Denk ik.
Aanpassing: inhoud samenvatten		O.	Ja, misschien. Als er bijvoorbeeld zo iets als een kleine samenvatting aan het einde van elk hoofdstuk, zodat u nog eens
		M3	Ja
		O.	Weer eraan herinnerd wordt wat in het vorige hoofdstuk is gebeurd. Voordat u verder gaat, dat zou dan.
		M3	Nee, klopt ja
		Vrijwilligster	ja
		Vrijwilligster	Nell, heb jij dat gehoord, heb je gehoord wat ze zei?
		V	Nee.
		Vrijwilligster	Nee, dat dacht ik al. Want volgens mij is dat wel een goeie, zou jehet nog een keer willen zeggen.
			Zou het u misschien helpen als er aan het einde van het hoofdstuk een korte samenvatting komt, zodat u aan het einde nog eens kunt lezen waar het eigenlijk over ging. Dus als u het boek weer opnieuw pakt, kunt u nog even in het kort bekijken waar het over gegaan is en dan kunt u verder lezen.
		V	Dat snap ik eigenlijk niet
		M1	Nee, dat dacht ik al.
		Vrijwilligster	Als je een hoofstuk gelezen hebt. En op dat moment dan weet je nog waar het over ging. Maar dan de volgende dag bijvoorbeeld wil je het boek weer pakken. Dan weet je niet meer wat je nou de vorige dag in het hoofdstuk hebt gelezen. En dan staat er op de laatste bladzijde, in het kort, he: Pietje ging naar school en kwam die tegen en toen gebeurde er dat. En dan weet je weer van 'Oh ja'
	-liever aan het begin van een hoofdstuk, dan weet je wat gaat komen	M3	Ik denk dat het beter is van te voren. Omdat je dan, dan weet je al waar het over zou gaan.

		Vrijwilligster	Waar het naartoe gaat.
		O.	Oh zo, daar hebben wij nog niet over nagedacht, maar dat is misschien een heel goed idee.
		M3	Jaaa, maar dat is ook, want als jij dat boek leest , dat is nieuw, dat begrijp ik nimmer.
		Vrijwilligster	Ja, ja
		O.	ja
		M3	Nee, dan, dat boek leg ik dan weg. Dan kan ik het niet. Maar als je eerst een beschrijving
	-eens met samenvatting aan het begin	M2	Ja, ja,
		V	Dan lees je dat al.
		M3	Kan ook.
		O.	Dat zou kunnen ja.
		Vrijwilligster	Goed idee Ad.
		O.	Ja, zeker weten.
		Vrijwilligster	Ja.
		O.	Ja.
		M3	Zo werkt dat. Gewoon
		O.	ja
		Vrijwilligster.	kijk
		O.	Even kijken.
		Vrijwilligster	Voor jou ook een beetje duidelijk waar het over gaat?
		V3	Ik luister.
		Vrijwilligster.	Ja, maar praat maar mee, want jij doet toch ook graag lezen.
Aanpassing: lettergrootte		O.	Nou, u gaf zelf aan dat het verkorten van zinnen eigenlijk, niet gewenst is zeg maar. De zinslengte is geen probleem Zouden bijvoorbeel grotere letters u wel kunnen helpen? Dat het lezen makkelijker wordt.
	-helpt niet	O.	Nee?
	-gelooft niet dat het helpt	M3	Ik geloof niet dat dat helpt.
	-helpt niet	M1	Grote letters niet.
		M2	Nou.
		M3	Dat geloof ik niet, grotere letters. .
	-liever grote dan kleine letters	M2	Ik zie liever een grote letter als een kleine letter.
		O.	Ja, in principe staat er hetzelfde ja
		V	Van jou, die vrouw van jou (naar M2)
		M2	ja
		V	Van jou, die van jou
		M2	ja
	-tussen groot en klein	V2	Tussen groot en klein daar zit nog wel iets iets tussen.

		Vrijwilligster	Dat kan u eens zeggen.
		V	Van jou.(naar M2)
		V2	Van de medicijnen die zijn klein
		M3	Ja, dat klopt, dat weet ik.
		O.	Oh ja, inderdaad
		M3	En dan veel van die dingen he
Aanpassing: personages beschrijven		O.	En zou het voor u helpen als er een beschrijving van de personen, bijvoorbeeld voren in het boek zou staan.
	-zou helpen	M3	Ja
		O.	Zodat u nog eens terug kunt kijken, wie was welke persoon
		M3	Het voorwoord he?
		O.	Ja zoiets, maar dan echt, dan wordt de naam genoemd en daarachter wordt beschreven van Piet is de zoon van Jan.
		V	ja
		M3	Ja, dat weet te, weet te wel , Piet weet te
		M1	Piet de makker
		M3	Ja, maar dan wil je wel weten waar het over gaat
		M2	Ja, allicht.
		O.	Zou dat voor u ook helpen, bijvoorbeeld een personen-beschrijving? Dat u steeds even terug kunt kijken welke personen in het boek voorkwamen
	-zou helpen	V	Ja.ja
		O.	Ja? En u?
	-zou helpen	V2	Ook ja
		Vrijwilligster	Je kunt dan makkelijker effe terugzoeken he, dan hoef je niet heel dat hoofdstuk weer door te spitten van, wat deed hij nou eigenlijk, of zij dan. Kan je het wat makkelijker terug vinden.
		O.	Precies ja
		Vrijwilligster	Oké
Aanpasssing: afbeeldingen toevoegen		O.	En zou het voor u zinvol zijn als er afbeeldingen toegevoegd werden om het een beetje visueel te maken?
	-makkelijker	M3	Gemakkelijker
		M1	ja
		O.	Dat u ziet wat er gebeurd
	-je kunt kijken waar het over gaat	M3	Je kunt ook kijken waar het over gaat he.
		O.	Precies ja
		M3	Ja, ik wil dat wel.
		O.	Dus voor u zou het zinvol zijn?
	-ja	M1+M3	Ja, ja, ja.
	-zinvol	V	Jawel, vind ik wel
	-ja	V2	ja
Leesproblemen: begrijpen		Vrijwilligster	Rob, begrijp je een beetje waar het over gaat?

	-snapt het meestal niet	M	Ik snap het meestal niet
		Vrijwilligster	Het lezen snap je niet?
		M	Nee
		Vrijwilligster	nee
		M	Nee, want. xxx
		Vrijwilligster	Nee
		M	Lezen, spelen, maar niet.
		Vrijwilligster	Het luisteren naar boeken kan nog wel, maar zelf lezen kan je niet meer?
		M	Ja, ja, ja
Leesfrequentie (voor afasie)		Vrijwilligster	Oké, maar je hebt wel heel veel gelezen?
	-kleine beetjes	M	Kleine beetjes
		Vrijwilligster	Ja, oké
		O.	Uhuh.
		M1	Vroeger wel natuurlijk he jong?
		M	Ja.
		M3	Scheelt wel he?
		O.	En zou het dan voor u ook zinvol zijn om bijvoorbeeld een afbeelding toe te voegen? Dat u ook kunt zien eigenlijk
Aanpassing: afbeeldingen toevoegen	-geen invloed	O.	(reactie op nee-schudden) Nee? Heeft verder geen invloed
		V2	Als ik begin te lezen, dan zeg ik het wel. Ik lees niet
Leesfrequentie (nu)	-heeft het veel te druk om te lezen	Vrijwilligster	Tineke, lees jij nog?
Waarom wel nog/niet meer	-te druk	V3	Helemaal niet, veel te druk.
		Vrijwilligster	Veel te druk, zou je het willen doen?
		V3	Ik wil het niet zeggen, maar achteraf.
			Ja, later
Aanpassing: afbeeldingen toevoegen	-je wilt weten wat de afbeelding betekent, dus je gaat lezen	M1	Als er afbeeldingen in staan, dan wil je wel weten wat die afbeelding, en dan wil je dat lezen. Om te weten wat die afbeelding betekent.
		Vrijwilligster	Ja, dus jij denkt dat het aantrekkelijk maakt om te gaadn lezen.
		M1	Ja, dat denk ik wel.
		Vrijwilligster	Ja, ja
		O.	Dat zou inderdaad heel goed kunnen.
Hulp bij het lezen		O.	En de volgende is: helpen mensen u bij het lezen? Bijvoorbeeld als u iets moeilijks tegenkomt in de tekst, vraagt u anderen dan om dat te verduidelijken?

	-vraagt om hulp	V2	Dat vraag ik dan altijd
	-geen hulp	M3	Nee.
		O.	En als andere mensen het u gesproken uitleggen, dan begrijpt u het?
		M1	Ja, ja, ja
	-vraagt naar betekenissen	Vrijwilligster	Hij heeft het ook wel eens met het krantje he? Dat je zegt: he? wat bedoelen ze hiermee dan
		O.	Ja,
		M1	Ja.
Vervanging		O.	Oké. Dat is al de laatste: vervangt u lezen door andere activiteiten? Bijvoorbeeld als u vroeger veel las en u kunt niet meer lezen, wat doet u nu in die tijd dat u voorheen zou lezen?
		V2	Hard werken
		Samen	Lachen
	-kaarten	M3	kaarten
	-sporten	V	sporten
		M3	Dat had ik al lang niet gedaan, vroeger niet
	-puzzelen	M1	Puzzelen.
	-puzzelen	V2	Puzzelen ja
		Samen	(door elkaar praten, slecht verstaanbaar)
		O.	U zei puzzelen, maakt u dan geschreven puzzels, puzzels met stukjes?
		V2	Hij gaat proberen te schrijven.
	-woordom-schrijvingen	M1	Woordomschrijvingen.
		M3	En met kaarten.
	- woordzoeker	M1	Woorden opzoeken.
		O.	Oké? Een woordzoeker? Dus dan bent u eigenlijk ook bezig met lezen?
		M1	Ja
		V2	In de kampioen.
		O.	Oh ja. En dat lukt dan wel?
		V2	Ja.
		Samen	(praten door elkaar over geld)
		O.	Nou, dat was eignelijk de laatste vraag, heeft nog iemand iets te vertellen over hetlezen?
		V2	Misschien moet jij maar eens iets vertellen.
		Vervolg	Inhoudelijk niet zinvol.
		V2	Vertelt nog dat de groter gedrukte stukken in de praatkrant makkelijker te lezen zijn.

Bijlage 8. Codeboom individuele interviews

Voor de afasie

- Leesplezier
  - Af en toe voor plezier (2x)
  - Voor plezier (2x)
  - Graag (3x)
  - Heel graag
  - Heel graag, ter ontspanning
  - Hobby
  - Las altijd
  - Heeft gelezen
  - Eigenlijk niet
- Soort boeken/ genre
  - Biografieën
  - Oorlogsboeken, vakbladen, krant
  - Streekromans
  - Detectives
  - Misdaad
  - Alles
  - Informatieve boeken
  - Geen specifiek genre (4x)
- Leesfrequentie
  - Niet vaak door werk (2x)
  - Wel eens boeken, veel krant en vakbladen
  - Ongeveer één boek per maand (3x)
  - Vaak
  - Heel vaak
  - Meerdere boeken per maand
  - In vakantie 5 boeken in een week
  - Niet zo veel

Lezen met afasie

- Leesvaardigheid
  - Niet meer als vroeger (2x)
  - Gaat niet meer (2x)
  - Gaat moeizaam
  - Word er moe van, onthouden gaat niet meer
  - Veel herhaling nodig
  -
- Leesfrequentie
  - Af en toe (2x)
  - Nog vaak
- Leesplezier
  - Graag
  - Mist het
- Leeswens
  - Wil nog lezen maar het is veranderd
  - Ja maar onthouden is moeilijk
  - Zou wel willen maar het gaat niet (2x)
  - Nee, geen behoefte meer aan lezen (4x)
  - Gaat niet meer: heeft zich erbij neergelegd
  - Altijd zin in lezen
  - Ja, wil nog lezen (2x)
  - Geen zin: “Het duurt drie keer voor ik het snap”
- Hulp bij het lezen
  - Niet nodig
  - Geen hulp
  - Logopedie en partner leest af en toe voor
  - Logopedie
  - Niet gewenst (4x)
  - Bibliotheek: hulp met uitzoeken boeken
  - Partner leest voor
  - Oefenen met de buurvrouw
- Hulpmiddel
  - Houder om boek op te zetten
  - Rubberen matje tegen schuiven
- Vervanging
  - Computer (3x)
  - Schilderen en televisie kijken
  - Televisie kijken (2x)
  - Krant (3x)
  - Roddelbladen: alleen de koppen
  - Puzzelen (2x)
  - Eerdere hobby’s: wandelen, fietsen, muziek
  - Met de kinderen bezig zijn

Leesproblemen

- Leesproblemen
  - Vermoeiend
  - Concentratie is verminderd
  - Tempo bijhouden is lastig
- Leesproblemen: inhoud onthouden
  - Dag erna vergeten
  - Enkele regels
  - Kan lastig zijn
  - Veel moeite
  - Geen probleem
- Leesproblemen: moeilijke woorden
  - Lidwoorden en voorzetsels zijn moeilijk
- Leesproblemen: lettertype
  - Geen probleem (6x)
  - Letters met krullen zijn lastiger
- Leesproblemen: lettergrootte
  - Krantenkop leest gemakkelijk
- Leesproblemen: regelafstand
  - Geen probleem (2x)
- Leesproblemen: lange zinnen
  - Hoe langer hoe moeilijker (2x)
  - Korte zinnen gaan het best
  - Lange zinnen met moeite (oefenen met zes- à zevenwoordzinnen)
  - Hele korte zinnen valt te proberen
  - Moeilijk
  - Geen probleem
  - Moeilijker, maar niet bewust
  - Soms moeilijk
- Leesproblemen: personages
  - Geen probleem
  - Lange namen zijn moeilijk
- Leesproblemen: aantal personages
  - Hoe meer personen hoe moeilijker
  - Meerdere personen is moeilijk
  - Moeite om alles uit elkaar te houden (2x)
- Leesproblemen: begrijpen
  - Begrijpt alles nog
  - Begrijpt alles maar moet veel oefenen
  - Begrip is beperkt (2x)
  - Begrip bij stillezen is minder
- Leesproblemen: tekstgrootte
  - Grote stukken tekst gaat niet meer
- Leesproblemen moeilijkheidsgraad
  - Is van invloed (2x)
  - Moeilijke woorden maakt het lastiger (2x)
- Eigen oplossingen voor problemen
  - Zin aantal keer opnieuw lezen

Aanpassingen

- Aanpassing kaft
  - Maakt niets uit (5x)
  - Hard (3x)
  - Slap
- Aanpassing kaft: extra
  - Kaft moet aanspreken
  - Bij omslaan moet boek blijven liggen (bijvoorbeeld door anti-slip)
  - Moet open blijven liggen
  - Makkelijk omslaan
- Aanpassing formaat
  - Maakt niet uit (3x)
  - Klein
  - Niet te groot
  - Normaal (2x)
  - Niet te zwaar
- Aanpassing: papier
  - Maakt niets uit (3x)
  - Printerpapier
  - Niet glad
- Aanpassing: lettergrootte/lettertype
  - Niet zinvol (4x)
  - Groot (3x)
  - Iets groter (2x)
- Aanpassing: regelafstand
  - Niet zinvol
  - Zinvol (2x)
- Aanpassen: lengte zinnen
  - Zinvol (4x)
  - Niet zinvol (2x)
  - Weet niet
- Aanpassing: samenvatting
  - Zinvol (6x)
  - Weet niet
  - Niet zinvol
- Aanpassing: afbeeldingen toevoegen
  - Niet zinvol (7x)
  - Zinvol (4x)
  - Prettig
- Aanpassing: personages overzicht
  - Zinvol (2x)
  - Misschien zinvol met afbeeldingen
  - Weet niet (2x)
  - Niet zinvol
- Aanpassing: aantal personages
  - Minder personages (2x)
  - Niet zinvol
- Aanpassen: moeilijkheidsgraad
  - Niet zinvol (3x)
- Aanpassing: lengte verhaal
  - Niet zinvol
- Aanpassing woorden:
  - ‘kleine woorden’ (lidwoorden, voorzetsels e.d. zijn moeilijk)
- E-reader
  - Nooit van gehoord (3x) Geen behoefte aan (2x) Heb ik niks mee(1x)
  - Niet mee bezig
  - Van gehoord (4x) Is voornemens een e-reader aan te schaffen (1x) alleen als het zou helpen met lezen aanschaffen (1x)

Bijlage 9. Codeboom focusgroep interviews

- Leesplezier.
  - Las graag 6x
  - Las niet graag (nooit boeken)
  - Las heel veel
  - Las niet graag
  - leuk
- Soort boeken.
  - Handleidingen
  - Tijdschriften en kranten (minder boeken)
  - Technische boeken
  - Paardenboeken
  - Verpleegkundeboeken
  - Romans
  - Medische boeken
  - Gebruiksaanwijzingen (2x)

Voor de afasie:

  - Boeken over Nortons
  - streekromans
- Leesfrequentie
  - 2 boeken per maand (2x)
  - 1 boek per maandag weinig boeken, maar wel tijdschriften en kranten
  - Elke dag de krant (2x)
  - 2/3 boeken per maand
  - Nooit veel gelezen
  - Niet zo heel veel
  - Veel (2x)
  - Las wel maar niet zo veel boeken
  - Kleine beetjes

Nu:

- Leesvaardigheid
  - lezen lukt nog, maar leesboeken niet (kranten wel)
  - lukt nog (3x)
  - lukt min of meer
  - lukt nog, maar langzaam
  - kleine stukjes lukken nog.
  - Lukt nog een beetje, maar doet het weinig
  - Moeilijk (langzaam)
- Leesplezier/Leeswens
  - Wil nog lezen (4x)
  - Wil nog lezen en doet dit ook nog
  - Wil niet meer lezen
  - Wil niet meer lezen, houdt er niet van
  - Wil weer leren lezen (beter begrijpen)
  - Interesse om nog te lezen en leest wat hij kan, zou meer willen lezen
  - Wil meer lezen (2x)
  - Houdt nog van lezen
  - Lezen is heerlijk, wil meer lezen
  - Wil boeken lezen als hij zou kunnen (leest wel de krant)
  - Lezen hoeft niet meer, ook niet als het makkelijker kan worden
  - Wil meer lezen (leest de krant nog)
  - Wil misshcien nog wel lezen
  - Zou het leuk vinden
  - Leest nog iedere dag de krant
  - Hoeft niet meer. (2x)
  - Wil na aanpassing misschien weer lezen
  - Probeert, maar kan het niet altijd
- Waarom wel nog/niet meer:
  - Wel: ontspanning
  - Wel: nieuws lezen (3x)
  - Niet: niet meer belangrijk
  - Wel: om te wetern wat er staat
  - Wel: lezen over hobby
  - Wel: plezier, ontspanning en erover kunnen praten met mensen
  - Wel:nieuws lezen en erover kunnen praten.
  - Niet: hoeft niet meer
  - Niet: je kunt er niet meer tegen dat het moeilijk is.
  - Niet: door leeftijd minder belangrijk
  - Niet: te druk
  - Niet: als je het al lang niet meer kunt, geen behoefte meer
- Lezen in andere situaties
  - Tv: ondertiteling lukt wel, ondersteund door beeld
  - Tv: ondertiteling gaat te snel
- Leeskeuze
  - Krant(makkelijker, je hoeft het verhaal niet te onthouden)
- Leesfrequentie (nu).
  - Als er tijd voor is
  - Heeft het veel te druk om te lezen
- Hulp bij het lezen
  - Geen hulp (6x)
  - Iemand anders laten lezen omdat het sneller gaat (gemakzucht)
  - Geen hulp (alleenstaand)
  - Vraagt hulp
  - Vraagt zoon/vrouw om hulp bij moeilijke woorden
  - Vraagt om hulp
  - Vraagt naar betekenis van woorden
- Vervanging
  - Tv: chinees nieuws
  - Chinese krant via de computer
  - Geen
  - Geen (maar bedenkt zich later) (4x)
  - Schaken
  - Computeren
  - Houtbewerking
  - Luisterboeken
  - Tv
  - Lui zijn, voor de tv

    - schilderen
    - kaarten
    - Sporten
    - Puzzelen (2x): woordzoekers en woordomschrijvingen)
- Programmakeuze op tv
    - Sport
    - journaal
    - Voetbal
    - Series
    - Series over politie

Leesproblemen:

- Leesproblemen algemeen.
    - Concentratie (3x)
    - Langzaam (4x)
    - Hardop lezen lukt niet, in het hoofd wel.
    - Lezen op zich is moeilijk
- Leesproblemen inhoud onthouden
    - Niet moeilijk (3x)
    - Na herhaling lukt onthouden
    - Niet zo'n problemen mee (2x)
    - Is een probleem
    - Soms helemaal vergeten
    - Lukt niet
    - Onthouden is moeilijk
    - Kan niet onthouden
    - Kan wel onthouden
    - Kan veel minder onthouden
    - Bij hardop lezen gaat onthouden beter
- Leesproblemen: moeilijke woorden
    - Maakt lezen moeilijker
- Leesproblemen: lange zinnen
    - Niet moeilijk (2x)
    - Makkelijk, ook lange zinnen
    - Problemen met lange zinnen
    - Kort of lang, maakt niks uit
    - Lange zinnen lukken soms ook
    - Liever korte zinnen
    - Zinslengte maakt niet uit (2x)
    - Liefst korte zinnen
    - Kort is makkelijker
- Leesproblemen: personages
    - Meer personages is moeilijker
    - Meer personen soms lastig
    - Meer personen is lastig
    - Belangrijkste persoon wordt onthouden, andere niet
    - Meer personages is geen probleem
    - Meer personages is moeilijk
    - Meer personages is niet moeilijk
    - Kan personages niet onthouden
    - Meer personages lukt
    - Meer personages is makkelijk
- Leesproblemen: begrijpen
    - Wil beter leren begrijpen
    - Minder (herhaling nodig)
    - Begrijpt wat er staat
    - Begrijpt veel woorden niet
    - Begrijpt het meestal niet
- Invloed op het lezen.
    - Of inhoud je interesseert.
- Eigen oplossingen voor problemen
    - Hardop lezen helpt bij het onthouden
    - Leesplankje voor goede ligging boek.
    - Herhaald lezen voor beter begrip
    - Moeilijke woorden opzoeken
- Bijkomende problemen
    - Krant omslaan is moeilijk
    - Spreken gaat moeizaam
    - Herkent afbeeldingen van voorwerpen niet
    - Korte termijn geheugen aangetast
    - Tremmoren
    - Vergeten van bekende, ingestudeerde tekst

Aanpassingen:

- Aanpassing boek
  - Normaal formaat (3x)
  - Niet te zwaar
  - Niet te dik
  - Vlot te bladeren
- Aanpassing: lettergrootte
  - Groter is makkelijker (3x)
  - Iets groter dan in de krant
  - Groot is niet beduidend makkelijkere, kleiner lukt ook
  - Hele grote letters zijn ook moeilijk, normaal is goed
  - Mag rustig klein
  - Grootte in de krant is goed
  - Krant is te klein
  - Helpt niet
  - Gelooft niet dat het helpt
  - Liever grote dan kleine letters
  - Tussen groot en klein
- Aanpassing: samenvatten inhoud
  - Leest dan alleen nog de samenvattingen
  - Handig
  - Alleen achter aan in het boek
  - Samenvatting per hoofdstuk niet gewenst
  - Niet alleen voorgaand hoofdstuk samenvatten, maar steeds alles wat er al gebeurd is.
  - Samenvatting onthouden is ook moeilijk.
  - Liever aan het begin van het hoofdstuk, dan weet je wat gaat komen (2x)
- Aanpassing: afbeeldingen toevoegen
  - Ja, helpt
  - Ja (5x)
  - Niet nodig
  - Niet gewenst
  - Is leuk
  - Geen invloed
  - Zinvol (3x)
  - Je wilt weten wat e afbeelding betekent, dus je gaat lezen.
  - Helpt
  - Makkelijker
  - Je kunt kijken waar het over gaat
- Aanpassing: personages beschrijven
  - Niet zinvol
  - Well zinvol
  - Wel belangrijk
  - Zinvol
  - Natuurlijk handig
  - Zou helpen (3x)
- Aanpassing: minder personages
  - Zinvol
  - 2/3 personages lukt nog
  - Helpt vergemakkelijken
  - Veel personages is lastig te onthouden
- Aanpassing: meer witruimte
  - Ligt eraan: vervolgzin vinden is moeilijker
  - Meer is makkelijker (4x)
- Aanpassing: eenvoudige woordkeuze
  - Makkelijker (5x)
- Aanpassing: korte zinnen.
  - Is niet makkelijker
  - Wel gemakkelijker lezen
- Aanpassing: verklarende woordenlijst
  - Biedt uitkomst (3x)